Vladimir Nazor

Odabrane pripovijetke

eLektire.skole.hr

Sadržaj

Albus kralj _____ 3

Boškarina _____ 14

Otac _____ 25

Štap _____ 39

Mali Štefek s Medveščaka _____ 45

Penzija pometača Jožine _____ 56

Rječnik _____ 70

Albus kralj

Tiho je more kako kal,
Na njen se vozi zlata plav;
Va zlatoj plavi Albus kralj
I š njime mnoga gospoda.
Gospoda viće činjahu:
Čija ja gora najgušća?
Čija je ljuba najlipša?

Istarska narodna pjesma

I.

Bio davno neki kralj koji je vladalo moguć i silan na sinjemu moru. Stotinu je otoka, rasijanih po valovima, strepilo pod njegovom rukom. Potopio je brodove neprijateljske i sažgao je gusarske lađe. Zadavio je morskoga zmaja što su ga otočani morali od pamtivijeka pitati ljudskim mesom.

Grad mu se dizao na brijegu pokraj mora. Gradio ga devet godina. Temelji gradski bijahu od granita iskopanog na dnu morskome, zidovi od klisura, pragovi od mramora iz dubokih kamenoloma. I kralj udari na svoj grad dvoja vrata. Ona prema istoku kroz koja ulazi dan bila su od zlata, a ona prema zapadu kroz koja se noć šulja bila su od mjedi. Jata galebova letjela su i kričala od zore do mraka okolo kule iz koje je kralj gledao tri puta na dan je li sve mirno i pokorno u njegovu gradu.

Jednog jutra urani kralj Albus pa se pope na kulu. Zlatna su gradska vrata bila još zatvorena. Mračak je još ležao na moru. Obavijao je klisure poput sive mreže i držao se krošanja u šumama nalik na crno pahuljavo inje. Kralj je čekao da pučina sine tamo na istočnoj morskoj međi, da zazveče zlatna vrata, te prva sunčana zraka uđe u grad i sunce pozlati sve njegove otoke.

Albus pogleda prema sjeveru. Daleko preko mora vidje gdje se na kopnu uspinje do neba rub visoke planine. Tri jutarnje zvijezde silazile polako na gorski vrh. Vrhunac se sve više sjao, dok je sve naokolo i ispod njega ležalo jošte u tami. Prvi tračak sunca koje je još bilo pod zrenikom udari u onaj vrh. Onda Albus vidje da je vrhunac gorski nalik na golemo mramorno prijestolje. Tri se jutarnje zvijezde spuštahu na nj kao da hoće nekoga ondje okruniti svojim posljednjim tracima.

Rijeka svjetlosti zapljuska gorski vrh pa se poče točiti niz klance. Sunčeva krv zastruji planinskim žilama, poplavi gorske bokove i proteče prema moru. Sunce granu stoprv sada na pučini, i njegov sjaj zastre kopno i planinu.

Kralj ne ču kako su zazvečala gradska vrata, i ne vidje kako je sunce obasjalo otoke. Obrve su mu sada kao dva pramena magle. Njegovo je lice mrko kao noć. Zar je sve to ugledao baš na onome tamnom kopnu o kojemu je samo s prezirom rijetko kada mislio? Je li zbilja tamo planina koju sunce ljubi u čelo prije negoli obasja sve gore na njegovim otocima? Ima li još što lijepo na zemlji a da nije njegovo?

Albus zapovjedi da se išibaju stražari istočnih vrata jer su ih jutros kasno otvorili. On će pak sam glavom dočekati uveče noć pred vratima od mjedi.

I kada sunce uroni daleko pred gradom u more, stajao je Albus na mjedenom pragu. Htio je zapriječiti noći ulazak u grad. Htio je da mu sunce uveče vrati ono što mu bijaše ujutro za nekoliko trenutaka uskratilo. On ne vidje noći, ali osjeti kako ona lagano kroči morem i pijeskom prema njemu. Gledao je na jedva uznemirenoj vodi mrežaste brazde njezinih koprena. Iz njih su tonule u more prve večernje zvijezde. Razabirao je šum njenih haljina u mrmoru valova. Kada sjena panu na mjedeni prag, kralj se ukloni i pusti je da prođe. Ona se nečujno i polagano pope na kulu. Stane i pokri svojim krilima grad, more i otoke.

Kralj je stajao na pragu i opet vidje — u zadnji trenutak — što dosad ne bijaše nikada ugledao. Neka ravnica na najzadnjem rubu kopna zlatila se u zrakama već zapalog sunca. Usjevi se talasali na poljanama. Niz brežuljke na rtu silazilo nešto gusto i bijelo — rijeka puna pjene ili krdo ovaca — pa se razlijevalo po igalu i ulazilo u more koje se crvenjelo kao krv. Veliko slavlje slavilo je tamno sunce na umoru i lijepa zemlja u prvome času odmora svoga. — Kralj je gledao. Kada se s visoke kule spustiše i na njegove oči krila noći pred zjenama su mu jošte treptjeli pramenovi bijelih i mudrih odsjeva.

One su noći jaukali pod šibama stražari mjedenih vrata. Kralj ih je kažnjavao što su prije vremena pustili danas prvu tamu u njegov grad.

Sutradan naredi kralj da se pokupi sve zlato po otocima. Njime će napraviti lađu kakve još nitko ne vidje. Oboja gradska vrata zapovjedi da se odmah zatvore.

I grad se prometnu onog časa u mračnu pećinu gdje se okotio i naglo raste strahovit zmaj.

II.

More je tiho kao jezero. Po njemu plove do tri brodovlja. Jedno je krenulo iz luke pod morskim gradom na otoku, drugo iz draga pod planinom na kopnu, a treća iz zatona okružena poljanama gdje se lelujaju na suncu usjevi. Sastaju se na pučini između otoka i kopna. Prave širok kolobar okovanih, sjajnih kljunova i bijelih jedara oko lađe što se sva blista zlatom i biserom.

Albus je kalj pozvao na ročište oba gospodara kopna da ih upozna i pogosti. Dva su se lijepa broda primakla zlatnoj lađi pa se zagrlila s njome kukama i mostovima. Od triju paluba bude jedna. Na palubi su stolovi, a okolo stolova kraljevi i junaci.

Sunce se penje u visinu, pa naginje k zapadu. Prsten se lađa još uvijek bijeli na pučini, čuvajući u sredini onaj trolistak od kojega se jedan list blista i sja sve jače. Ore se usklici i pjesme. Valovi šume i zibaju lagano brodove na kojima zuje konopi i lepršaju barjaci. Iz utrobe Albusove lađe nose robovi biser, zlato i srebro, pa ga gomilaju na palubi. Ropkinje, nakićene grivnama i đerdanima, leže pred gospodarevim nogama. Hrpa zastava otetih neprijateljima diže se na krmi iza kralja.

I Albus ustaje i govori:

— Blago onima za koje nijesam do sada znao! Osvojio sam sva mora kojima sam brodio, sve zemlje na koje sam se namjerio. Opljačkao sam cio svijet da uznesem svoje otoke i uzveličam sebe samoga. Sve je u prah palo pred mojim nogama. Ja živim u svome dvoru, ali sam kao lav u pustinji, inokosan kao zmaj u pećini. Okrutnost i Lukavstvo čuvaju moje prijestolje. Snaga vodi moje borce, a Strah upravlja mojim otocima. Ja sam porod Lava i Pantere: nema kosti što je ne bih smrskao zubima nema kože što je ne bih razdro noktima. Ja hoću da je moje sve lijepo što ugledam. No srce moje ne prianja ni za što, pa ni za ono oko čega sam se dugo mučio. Jednoga ću dana porušiti grad sa dvojim vratima i potopit ću ovu lađu od zlata. Ponor sam koji sve guta a da se ne nasiti. Zvijer sam koja sve progoni i kolje — ali ne mogu da naiđem na žrtvu što će posljednjim jaukom ili pogledom svojim baciti u moju dušu čudotvornu klicu milosti. Kraljevi, vi ste silni i gordi kao i ja, pa mi kažite: što može da nasiti vašu oholost i raznježi dušu vašu?

A kralj jedan odgovara:

— Albuse, tvoj je ponor velik, ali sve ono što u nj bacaš nevoljno je i sićušno. Tvoji otoci su osamljeni grebeni, tvoje su lađe ljuske orahove, tvoj je grad puževlja kućica, tvoji su vojnici i galeoti raci morski. Kako da nasitiš time oholost svoju? Što si osvojio? Koga si pobijedio? Ima nešto čime sam ponosan i sretan. Ima gora što je kao golema žena: rađa divove, vile i zvjerad, a sunce je svaki dan kruni na uzvišenu tronu. Ima gora kakve ti nemaš, a ta je gora moja. Svi joj vele: »Planino!«; ja je zovem: »Kraljice!« U kraljice je Učke do sedam plašteva kojima se ogrće na svome prijestolju. I prva je azdija zelena kao smaragd. Nakićena je ranim jutrom biser-rosom, našarana cvijećem preko dana, a prevučena plavičastom koprenom kada ono sunce zapada u sutonu proljetnog dana. Drugome plaštu ne sižu skutovi do rijeka u dolini prema zapadu, niti mu se donje rese moče u morskome valu — ogrće ga kraljica u zimske dane, za burom i olujom, a bijel je kao mlijeko, čist i svjetlucav kao alem-kamen. Jedna je azdija od čista srebra. Njom se Učka blista za ljetne noći dok s visoka gleda kako se bljeskuta šljunak na igalu drage, i trepeće pučina, i bijele se gore, obasjane uštapovim zrakama. U tmurnim zimskim danima zavija se sivom kabanicom. Onda ona tutnji s visa, puši se parama, maglom i oblacima, kao vulkan. A kad se gasi proljetni danak, ponosna kraljica baca na sebe grimizan plašt i sija kao vatra na svome tronu. Ali jesen kada zamiriše krajem, kad lješnjak počne da žuti, jasen da blijedi, kurika da modri, drijen da crveni, onda moja gora kazuje moru, nebu i zemlji svoj najljepši plašt, čudo kabanicu, kolastu azdiju svoju, u kojoj se zlati i bliješti motreći se u morskim valovima. — To ti je, Albuse, ono čime ja punim duboki ponor ohole duše svoje.

A drugi kralj progovara:

— Albuse, tvoje su ropkinje puke sluškinje, tvoj je biser sušti šuškor. Ja sam kralj pašnjaka, usjeva, stoke i rijeka. Vino i malvazija teče po mojem kraljevstvu. Smokve i grožđe zru na brežuljcima. Stada pasu danju po dolinama i kupaju se uveče u vodama zatona. Moje je kraljevstvo kao bašča. U njemu je zemlja podatna rodila cvijet nad cvjetovima, mladu ženu moju. Na glavi joj se blista klasje, u očima joj cvjeta lan, na usnama joj se crveni šipak, a u njedrima joj mirišu dunje. U šaptu joj grlica guče; u pjesmi joj potok žubori; u hihotu joj biser zveči. Ona je neprestano vrelo radosti i milinja. U mojem je dvoru postelja visoka i prostrana. Dvadeset je tesara oborilo u šumi uz rijeku osam hrastova da isijeku i ispile zlatnim sjekirama i srebrnim pilama daske i balvane. I digli su ložnicu koja je nalik na prijestolje, i udariše u nju zlatne eksere. Čobani su okupali u potoku dvadeset stada i ostrigli vunu za dušeke i blazine. Vojska je drndara razbijala jarinu; jata su djevojaka uoči moga pira gargala vunu gargačama od zlata. Na dvadeset

se usjeva lelujao lan kojim je stotinu švelja sašilo ponjave široke kao polje, bijele kao snijeg i prokađene trmom i kaduljom s dvanaest bregova. Nad posteljom je nebo od svile sa zavjesama od skerleta i resama od baršuna. — Albuse, kada se na toj postelji pruži mlada kraljica Mirna, onda pod svakom hrastovom nogom počne ključati vrelo iz kojega teče med i mlijeko; latice se ruža trune s neba i roj se leptira prosipa po zavjesima. Kralju, svaki je njezin pogled milošta što u meni ukroćuje divlju zvijer. Svaka je njena riječ sjeme iz kojega mi niče sreća i mir.

Mrk, kao i oluja što je, sluša Albus pričanje kraljeva. Zario je nokte u sto, stresnuo je kosu na zatiljak, iskesio vučje zube i raširio nozdrve. Iz očiju mu izbija zelen plamen; grudi mu se nadimaju i hropću kao mijeh u koji je prodrla vjetrina. Kao grmljavina tutnji njego glas:

— Ludovi, pali ste sami pod lavsku šapu, u čvor zmajev. Pozvah vas amo da vas ulovim, pa da mi vozite pod palubom s lancem o nozi i sa žigom na čelu. No jad će vaš i sramota vaša biti još grđi. Potjerat ću vas ognjem na kopno da vidite ono od čega će vam srce pući. Sutra rano sjedit ću na vrhu Učke, a uveče ću umoran leći u Mirninu postelju. Gigane, Učkin gospodaru, ti ćeš me u zoru gledati na gorskome prijestolju! Galeša, Mirnin vojno, ti ćeš mi predveče prirediti gozbu prije no me tvoja nevjesta povede u ložnicu svoju!

To viknu Albus, a njegovi momci zavitlaše zublje i oružje te nasrnuše na tuđe brodove.

*

Sunce je zapalo. Gase se požari u oblaku, i pučina tamni. Smrkla se da se iznova zacrveni od vatre zapaljenih lađa što ih vjetar tjera prema kopnu.

Stoji poklič progonitelja i jauk utopljenika. U galijama što gore urlaju galeoti, okovani za daske. Plove pobijeđene lađe kao lomače, režući u moru brazde crvene pjene i vukući po uzduhu pramenove dima. Kad voda prodire u koju od njih, onda se plamen gasi, vesla se prosipaju i lađa stane nalik na pauka sa stotinu polomljenih nogu. Virovi se ognja i dima dižu uvis na svrdlove, te kiša iskara i varnica udara na pučinu koja klokoće i cvrči.

Na sva jedra i na sva vesla jure za upaljenim lađama brodovi pobjednikovi. Pramci im svršavaju zavijenim gredama što nose na kraju drvene orlujske i vučje glavurde. U svjetlu požara iz onih se kljunova i žvala toče mlazovi, a svaka kaplja što pada s podignutih vesala blista se kao krv.

Kralj Albus strši kao vatren stup na pramcu lađe. Usplamtjela je srdžba njegova; propela se na kljunu broda, pružila se prema plijenu i riče kao lavica.

III.

Dug red nasukanih lađa dogorijeva na pržini u tami i vjetru. Albus zapovijeda svojim momcima da bace sidra, da okuju mornare pobijeđenih brodova i da spreme pod palube plijen. Sutra u zoru vidjet će ga gdje strši na vrhu planine. Onda će oni razapeti jedra i otploviti prema zatonu gdje se bijeli grad kralja Galeše. Toga čovjeka pušta slobodna i daje mu lađu da se odmah vrati svome dvoru. Albus će uzeti sa sobom samo tri momka da vuku za njim sužnja Gigana — njemu ne treba vojske da osvoji planinu.

Kada kralj to reče, pokida s kralja planinskoga odijelo pa mu veže o vrat lanac. Reče mu: Hoću da svojim očima vidiš što ja sve mogu.

Gol i bos, Gigan digne glavu i pogleda drsko i porugljivo Albusa u oči: Ludove, ne bojim te se. Planina će te strti.

Albus skoči s broda i nagne uz goru. Pope se na zid klisura, preskoči potok, prođe golet i stignu pokraj vrata mračna klanca. Kraj ovoga otvora sjedio je div, obasjan svjetlom požara na igalu. Ta prva planinska straža ču lupu koraka, pa skoči na noge i uspravi se pred ulazom u klanac.

Albus jurnu prema otvoru. Započe odmah borbu, ali izdaleka. Držao je leđa uvijek okrenuta požaru, pa je mogao da dobro vidi i budno pazi na svaku kretnju divovu. Ovaj je noćni stražar koji je mrzio i blijedu mjesečinu, smeten i gotovo zaslijepljen svjetlošću, udarao u prazno i napadao kraljevu sjenu mjesto Albusa. Izranjen od Albusovih kopalja i strelica, glavinjao je pred otvorom. Dizao je kamenje i bacao ga kako god protiv opreznijega i okretnijega protivnika. Kada Albus vidje da je div smalaksao, trgne mač i skoči naglo na nj.

Borba je bila duga i ljuta, ali Albus odnese pobjedu; kao odsječen hrast sruši se gorostas ispred kralja.

— A sada? Vodi li taj put na vrh gorski ili u utrobu planinsku? — zapita Gigan porugljivo Albusa. Kralj uđe u mračan hodnik i nagnu naprijed. Išao je jarkom nalik na korito presušene rijeke.

Najednom vidje da zvijezde nad njim sjaju, i njegovo se srce ponese što ga ne zaustavi strah. Jurne kamenjem u trk, jer je noć kratka a planina visoka. Iznenada zatutnji sve naokolo. Stotinu je jeka ponovilo topot njihovih nogu, i tama bude kao noć. Momci zapališe zublje, i kralj se začuđen nađe u grlu planine. Gigan se zlurado smiješio.

— Naprijed! — viknu Albus, i nastade još žešća trka spiljama ispod zemlje. — Spustili su se u ponore i preplivali su jezera crne, studene vode. Popeli se iznova visoko, u hladne pećine, pune stupova i zavjesa bijela, blistava kamenja. Jurili su sve brže. Za njihovim se leđima rušili svodovi prolaza i spilja. Zemlja se tresla; — negdje duboko tutnjao je glas razljućene planine.

Trka, trus i tutanj stoji dugo mračnom utrobom gorskom. Najedanput sve se stiša. U visokoj pećini sinuše pred Albusom tihi dvori.

Stupovi od granita i porfira na kojima se svjetlucali tinjčevi listići nosili su ravne krovove od škriljevaca, oivičene bijelim mramornim pločama. Stepenice i vrata s dovratnicima od zlata i s krilima od srebra vodile su u široke dvornice. U njima su zidovi od izglađena serpentina na kojemu su urezane slike nekoga čudnog cvijeća: čaške su mu od zelena olivina, latice od modra safira, crvenih rubina, ljubičasta ametista ili od žuta topaza; prašnici su mu od žutih opala. Na usnama njuški blistaju se zrna piropova, smaragdova i beriljeva, nalik na rosne kapljice u kojima sinuše sve dugine šare. Na podu ležahu posvuda šipke i hrpe svih dragocjenih kovina i dragoga kamenja štono nastaju u dubljini planinskoj. Povorke patuljaka dolazile tiho odasvuda i nosile u one dvornice novo blago. Smola davno zakopanih prašuma vonjala je u dvoru. Potočić bistre vode žuborio je kroz pukotine i bacao se s visoka u vodu jezera...

I Gigan reče Albusu: Stani! Sve je to tvoje, a ja sam rob tvoj u dvoru svome.

Ali ga Albus i ne pogleda. Nastade nova trka sve dalje, sve naviše.

... Kada Albus ugazi iznova u travu na gorskome boku, zvijezda nije bilo više vidjeti. Crni oblaci puni prijetnje valjahu se po nebu. Zemlja je još tutnjala, jer se za kraljem ponovo rušile pećine. Na olujnome vrhu planinskome grmio je grom.

IV.

Šuma bijaše velika, mračna i gluha. Ispod visokih stabala preplitali se trn, glog i kupina, praveći duge zidove. Guste su šiprage stajale jedna za drugom kao nasipi što brane neku nevidljivu kulu negdje gore na strmini. Albus je provaljivao kroz pletere i kidao granje snažnim rukama. Puzao je pod grmenjem i preskakivao plotove. Ali su ona debla postajala sve deblja i šiprage sve gušće; neprohodan zid okruži najedanput silnika. Dračavo grmlje i stablje raslo je sve naokolo da pritisne i uguši kralja; jedino je za njegovim leđima ostajao put utrt što ga mamio na povratak.

Albus ne uzmače. Njegova je snaga rasla u onoj borbi s raslinjem. Kada vidje da joj neće odoljeti, on pokupi gomilu šušnja i gnjilih grana, kresne o kremen i prospe iskre. Požar buknu. Zadrhtaše i zacvrčaše listovi, zatim vriježe, grane i debla. Cijela se šuma drmala, grčila i stenjala u vatrenoj buri. Vjetar nagnu s mora i potisnu uzbrdo plamenu rijeku. On je išao dalje vođen vatrenim stupom što je obarao i proždirao sve zapreke. Koračao je hitro i oštro po žeravama i pepelu, srčući požudno užaren uzduh i krijepeći se time novom snagom.

Zagrmje na vrhuncu, i planina jeknu. Kiša udari s visoka. Voda se razli kao potop. Učka se branila i osvećivala. U mlazove, pa u potoke; u vodopade, pa rijeke, udari voda nizbrdo, valjajući kamenje i iščupane hrastove. Albus se nađe u klancu s vodom do ramena. Napet kao luk upirao je nogama o grebene, a prsima sjekao vodenu struju. Kliktao je pri svakome koraku i penjao se naviše.

Kada kiša popusti i voda proteče, on stiže na golet pod gorskim vrhom. Visoko iznad vrhunca ugleda i upozna one tri zvijezde što svakoga jutra padaju kao kruna na Učkinu glavu.

V.

Albus ču za sobom zveket. Okrenu se i prepozna u polumraku golo tijelo zasužnjenoga kralja planinskoga. Gigan se žurio k njemu; lanac mu visio i sada o vratu te se vukao po kamenju; u rukama je nešto nosio.

— Gdje su momci? — upita Albus.

— Odnijela ih je voda. Nosim ti njihova tri koplja i tulac pun strelica. Mene je moja planina poštedjela. Dođoh da vidim propast tvoju.

Kralj mu ne odgovori nego prođe krš i poče se penjati između dva reda klisura. Iznenada stane i trgne živo natrag.

— Ha, napokon! — reče Gigan uz zlurad posmijeh i ugne se da mu olakša bijeg.

Ali se Albus ne mače. Gledao je miran i skupljen u novu pogibao.

Spiljski medvjed, strah i trepet gorski, krčio mu put i buljio u nj. O toj se nemani govorile grozne priče po cijelome kopnu. Posljednji svoje trage, kraljevao je medvjed već stotinu godina pod gorskim vrhuncem. Stotinu je sela prisilio na bijeg i selidbu, mnoge je hajke odbio i mnoga je krda zaklao. Raskopao je mnoga groblja i pogazio svu silu pasa. Prvorođeni je sin Učke stražio pred pećinom ispod vrhunca. Jao onome koji bi udario onim

putem! Ne dogodi se nikada da se čovjek s njime sreo u oči, jer se i lovci bacahu prestrašeni u ponore netom bi im se on približio.

Nebo je bilo jasnije; one su tri zvijezde povrh planine sjale sve bliže; blijeda je svjetlost titrala iznad vrhunca. — Pred Albusom je u nezgrapnim udovima dlakave životinje ležao dio snage majke planine — sila mirna i troma, ali koju čovjek ne može da skrši.

S porugljivim posmijehom došulja se Gigan do kralja. Metnu kraj njega koplje i tulac te šanu: Udri!

Albus je stajao kao kip i gledao zvijer oštro u oči: vjeđe mu se ne zatvarahu, trepavice mu ne treptahu. I medvjed je buljio u čovjeka, dok je nebo postajalo i nadalje sve jasnije, a one tri zvijezde sve krupnije. I pričini se Albusu da zvjerinje zjene bivaju sve veće i sjajnije. Eto, one su sada kao dva otvora kroz koja se nešto vidi. — Pričini se kralju da vidi u zjenama posljednjega spiljskoga medvjeda sliku jednog svoga praoca koji čupave kose i brade i ogrnut kožom diže u ruci kremenu sjekiru i lupa njome po lubanji goleme zvjerke. Lubanja krvari, ali ne puca. Ipak je čovjek pobijedio, jer je zvijer spopao strah. Gore nego sjekira smutiše medvjeda one dvije munje što sijevaju iz očiju čovječjih i, hladne kao led, prodiru kroz oči u krv.

Sve to gleda Albus u zvjerinjim zjenama. On osjeća da mu nova snaga struji iz srca u glavu i ramena, snaga kojoj ne treba koplja i mača. On se maknu za korak naprijed; medvjed se nakostruši. Osjeća Albus da ga s tom nemani veže neka prastara mržnja. Ljutina i gordost raste u njemu. Goloruk koraknu iznova. Zvijer se skupi i šćućuri, dižući glavu i bulječi u njega. Albusu se pričinja da će jednom samom pešću smrskati onu lubanju, ali mu ni toga ne treba. U zvjerinjim zjenama vidi sada sebe samoga, ali mrkoga kao oluja. I Albus koraknu po treći put, pruži medvjedu ruku i reče: Liži!

A medvjed prignu glavu i posluša.

VI.

Gore na bilu planine, u prvim odsjevima praskozorja, čekala je Albusa posljednja borba.

Velik, sur orao kružio je iznad vrhunca. Kada ugleda Albusa, zakrešti, i lupa njegovih krila postade jača i brža. Vinu se uvis, zasja u visokim sunčanim zrakama i spusti se za čas u dva nagla zavoja na svoj plijen. Ptica zgrabi čovjeka za ramena i za kosu, ali ga ne istrgnu sa zemlje; — dignu se nanovo sama u zrak, samo što su joj se iz pandža i iz kljuna točile kaplje čovječje krvi.

Albus je sada bio na oprezu. Do tri ga puta udariše u lice ptičja krila, ali se on ne maknu. Do tri puta pokuša kljun da mu raspori njedra, ali ga on odbi. Kralj napne luk i upre oči u ptičji let. Vrebali su dugo jedan na drugoga, a kad perce odletje psičući kao zmija, ono se zabode u ptičje grudi. Orao se sruši na klisuru. Kreštao je i lupao krilima kao da zove neprijatelja na posljednju borbu. Albus baci luk, otpaše mač i rastrga odijelo. Potrči i baci se dršćući od srdžbe između ona dva krila, u onaj val nakostrušenog perja. Orao ga dočeka uspravna vrata i plamenih očiju. Na klisuri povrh ponora rvali se čovjek i ptica. Kljun je rezao čovječje meso, a Albusova je ruka vadila iz rane perce i gurala ga iznova u ptičja prsa. Velika krila lupnuše još jednom snažno o klisuru pa se ukočiše zauvijek.

Albus ustade; okrenu se prema Giganu i reče: »Pogledaj, pa zatim idi!« Oda se pope po klisurama na litice što su isprane i izrovane kišama baš na vrhu planine, bile izdaleka nalik na prijestolje što ga orijaši — pramenovi magle — nose na leđima.

On sjede na najvišu klisuru i pogleda poda se na gorske obronke, pa na more i otoke koji su još ležali u polutami.

... Sunce istječe, i planina se prva blista u jutarnjoj slavi. Albusove su oči pune svjetlosti. Njemu se pričinja da su one tri zvijezde pale povrh njegove glave i da ga okruniše.

VII.

Dok sunce polagano silazi sa zenita prema moru, spušta se Albus zapadnom strminom u krajeve kralja Galeše. Pred njim su brežuljci, zasađeni vinovom lozom. U nizini prostiru se pašnjaci uz lijepu rijeku. Okolo zatona lelujaju se usjevi lana i pšenice. Galešin grad blista se pod morskim rtom niz koji teku potoci. Albusove se lađe vide na pučini, vođene njegovim zlatnim brodom što sja kao sunce.

Rekao bih da sunce drukčije sja na onim brežuljcima, poljanama i zatonima. Ono ne bije ovdje zemlju i rijeku ognjenom kišom pod kojom se tamo gore žare klisure planinske. Tanak, zlatan prah prosipa se ovdje s vedrine i sve pozlaćuje. Ono isto sunce koje tamo gore zgušćuje jed u zmijinu zubu, otrov u mliječerovu mlijeku i žuč u orlovu tijelu, pravi ovdje šećer u jabuci, miris u mažurani, grije gola crva u vlažnoj travi.

Albus je stigao do brežuljka. Stao je i gleda kakve će nemani nauckati Galeša protiv njega.

Ušao je u vinograd. Trsje se popelo na voćke pune plodova što se crvene i zlate u lišću. Iz bobulja grozdova cure sokovi. Omamljiva vonja talasa se oko Albusa. Plodovi pa daju pred njegove noge, primiču se sami njegovim rukama i ustima kada vjetrić zanjiše granama. On gazi po njima i ide naprijed, sijekući mačem i harajući sve što mu je na putu i na dohvatu.

Prošao je kao vihor vinogradom, a sada ga put vodi preko doca. Ali je dolac pun ovaca i jagnjadi. Albus osjeti da mu iz one otrovane rane na srcu koja ga sili na okrutnost udara krv u glavu. Ljuta radost uznijela mu dušu. Ciknu od sreće kada namjesti prvu strelicu i uzme na nišan najljepšu ovcu. Perce odletje, i životinja se sruši. Krv joj okalja runo. Umirala je uz bolan meket, gledajući Albusa plašljivim dobrim očima. On ju je motrio nepomičan i hladan, sve dok ne vidje gdje joj krv udarila također iz usta. I tada poče da ubija ovcu za ovcom, jagnje za jagnjetom. Životinje su u ludu strahu bježale po docu, kušale da preskoče plotove, stiskale se u klupko, meketale i blejale gotovo dječjim plačem. Pobjednik zmaja i diva, krotitelj spiljskog medvjeda i ubilac orla smijao se hihotom njihovu strahu. Iz njegovih je očiju izbijao plamen zelen kao i onaj u zmijskim zjenama.

Kad padne i posljednje jagnje, on skoči u dolac, trgne sulice iz leševa i pođe naprijed.

VIII.

Polje je bilo ravno i nakićeno grmovima. Cvijeće, cvijeće i opet cvijeće, svagdje i posvuda. Oštar se miris dizao iz čaški, hlapio iz latica što su jedrinom, šarom i sjajem sjećale na mladu žensku put. Otkad-dokada, netom bi vjetrić odnekuda puhnuo, oblaci se peluda dizahu uvis i zlatna je kiša padala Albusu na kosu. Mirišljiv prah prodirao mu je u usta i nozdrve. Iz tisuću kadionika dizao se k nebu tamjan. Svaka snaga rastapala se na tome polju u more ljubavne čežnje. Sve te tjeralo da uđeš u cvjetne grmove gdje te u polumra-

ku, na meku ležaju, čekale dvije bijele ruke, jedva vidljive iza uznemirenih rojeva metuljâ.

Albus je koračao čvrsto po onome čudnom cvijeću a za njim je iz pogaženih latica curio sok mirišljiv kao med, crven kao krv. Najednom stade i čvršće stisne koplje.

Rijeka je šumorila. Glas joj bijaše nalik na žensko šaputanje. Njezina je pjesma bila uspavanka što je uspavljivala svaku jarost i bol, uljuljivala dušu u blažen san. Ali, upravo na taj glas osjeti Albus kako ga još ljuće peče rana na srcu. Htio je da skoči u rijeku i da je kakogod ušutka. Nešto pljusnu u vodu, i on se skupi u zasjedi usred grma. — Naga žena kupala se pod njim, plivajući nauznak, gipka kao prut, bijela kao mramor. Ona ga gledala modrim očima, smiješila se i širila mu u susret ruke. Albus pruži desnicu, a kada se ona primaknu, zgrabi je za kosu i sruši na travu. Ona mu se još smiješila iako se odsjev gnjeva izmjenjivao sa sjenom straha na dnu njezinih očiju. Kralj upre koljenom o njenu grud i reče:

— Poznam te po ribljim zubima, čarobnice riječna.

— Uzmi me i idi, sretni smrtniče! — odgovori mu ona, dok je rijeka pjevala tiše i slađe.

— Ne, ne! Mene čeka nešto ljepše — viknu on pa gurnu velik kamen i prevali ga na njezina prsa.

— Ti si besmrtna pa će tvoj jad i sramota dugo živjeti — naruga joj se Albus te se baci u rijeku. Za čas dignu u koritu mulj i pijesak. Voda proteče blatna i kaljava. On zapjeva sred rijeke divlju pjesmu svoga nemira, bjesnila i okrutnosti. Kada riječna uspavanka sasvim umuknu, kralj udari u grohot i potrča naprijed.

Sunce je naginjalo prema zapadu, i Albus je još morao da pregazi usjev i prevali rt morski.

Kada uđe među valove, zašušti okolo njega zlato; kad mahnu rukom, prosu se iz klasova biser. Znao je da je i taj usjev za njega plot ispred Mirnine postelje. »Pozovi lađe, žanji i odjedri!« šumilo mu polje. Ali se u njemu raspali srdžba, i on bude grad mjesto kose, čopor konja mjesto mobe. Kad sve obori, pogazi i satre, potrči na rt i ugleda gotovo pod sobom svoje lađe što ulažahu u zaton ispred Galešina grada.

IX.

Pod trijemovima Galešina dvora prostrti su stolovi. Užurbali se robovi i ropkinje, noseći u posudama najslađa vina; na srebrnim poslužavnicima puši se pečena divljačina. Najesti i opiti Albusa i njegove ljude posljednja je nada Galešina. Zato se na kraljevu stolu našlo danas u predvečerje čega još nikada nije bilo na najbogatijoj trpezi. Česma prekomorskog vina toči se usred vrta; pečeni vepri poređani su uzduž plotova. S krova i sa svodova mramornoga dvora pada kiša ruža na dušeke i na stolice.

S usiljenim veseljem čeka dvor kralja Albusa i njegovu vojsku; naći će se pod onim trijemovima sve čime mora da utoli i da se raznježi obijest i oholost pobjednika: jela, vina, darova, pjesama i žena; — sve će im se dati, sve će moći da oskvrne, poharaju i unište, samo neka se Albus ne popne uza stube što vode u odaje kraljičine!

Začu se zveket oružja i lupa nogu na pijesku ispred vrta. Pobjednici dolaze procvjetalim drvoredom, prolaze ispod lukova i ulaze pod trijemove. — Pred njima je kralj Albus. Na licu mu je jošte čađa požara u planini, na dlakama razgaljenih prsiju krv orlujska, a u

bradi blato iz korita rijeke. Njegovo tijelo nosi na sebi tragove noćnih borba i oluja, danjeg skitanja i trke; vonja još uvijek dahom gorskih spilja i peludnih oblaka na livadi.

Dvorjanici i dvorkinje dočekuju ga usklicima i steru pred njim sagove. Albusove oči probadaju Galešino srce kao dva rta na bodežu.

— Galeša, ti si revan i poslušan. Ali se ja ne gostim sjedećke i ne jedem što je oganj omekšao. Momci, donesite!

Nasta preplašen meket. Vojnici su gurali pred sobom krdo bijelih srna što ih pohvataše maloprije dok su se kupale na ušću rijeke pokraj dvora.

— Oderite ih žive! — reče Albus dvorjanicima i dvorkinjama koji se zagledaše u svoga gospodara, nijemi i blijedi.

— Albuse — reče Galeša — to su pitome kraljičine srne. Posvećene su našemu bogu. Zapovjedi nam radije da otvorimo grobove svojih otaca.

Od ljute radosti Albus ne osjeti u tome trenutku boli svoje tajne rane. Zgrabi srnu, izdere na vratu noktima kožu i snažno potegnu. Krik užasa zaori ispod trijema. Albus zapovjedi: »Koljite, i jedimo!« On prvi odsiječe komad mesa s ramena još žive srne, turi ga u usta i reče:

— Gozba je započela!

Albus je gledao bijedu Galešinu i njegovih ljudi. Starac dvoranin dignu nož, ali kad ugleda srnine oči i začu njezin meket, udari sebe u srce, i krv poteče po stolu. Dvorkinja koja je već pet godina pitala djetelinom kraljičinu srnu mezimicu, klečeći pred njome, poludi kada krv briznu srni iz vrata. Nasta klanje, a zatim muk, pun groze.

Albus je sjedio čelo stola i gledao kako Galeša i dvorani s tupim pogledom, s drhtavim rukama i s pjenom na usnama kidaju zubima sirovo i još toplo meso. Njihov očaj i strah bijahu dvije kaplje melema na njegovu ranu. A ta ga je pekla i tjerala da počini nešto jače i groznije — sve dok na nju ne kapne ona čarobna kap od koje će napokon zacijeljeti.

Kada vidje da se donji rub sunčana koluta već približava pučini, on se dignu i reče:

— Gozba je minula. Galeša, daj znak ženi svojoj: ja je čekam. Kad me ona odvede, zapalite zublje pira i zapjevajte pjesmu svatovsku.

— Kraljica dolazi — šanu Galeša, a njegov je glas bio nalik na šum vjetra kroz usahlo lišće.

X.

Ona je silazila niza stube, rasvijetljene zrakama sunce na zapadu. Spuštala se polako i mirno, bez hitnje i bez straha. Bila je kakovu ja još nitko ne vidje. To nije bila žena ljubovca; to nije bio cvijet strasti što niknu pokraj rijeke a pod cjelovima sunčanim iz zemlje tople i podatne. — Visoka i uspravna, ona je silazila sigurna i mirna niza stube. Vukla je za sobom skut koji je šuštao kao usjev uoči žetve. Njezine su se noge, malene i lagane, vidjele sve naizmjence ispod ruba haljine. Kada bi stale na stube, one su drhtale pod njima kao pod nogama koje boginje. Pas, modar i valovit kao rijeka, ovio joj se oko bokova i jače isticao njihovu krepku, plodnu snagu. Vrat i prsa bijahu joj napola razgaljeni, i nešto je ružičasto držala rukama ispod lijeve dojke.

Ona siđe do polovice stepenica, držeći glavu malko prignutu i smiješeći se očima punim zvijezda i usnama punim meda onome što je nosila u krilu. Digne glavu i pogleda u oči

Albusa koji je, razbarušen i krvav, čekao na dnu stuba, upirući desnu šaku o koljeno noge položene na prvoj stepenici. Sjaj se njezinih očiju ne utrnu, posmijeh se njezinih usana ne presuši. Ona je silazila naniže, a kada stignu, istrgne s dojke nago muško čedo i pruži ga kralju.

Albus primi dlanovima dijete za bokove; digne ga uvis i zagleda se u nj.

Čedo je micalo nožicama i otvaralo usta iz kojih su tekle kapi mlijeka. Napinjalo se da uhvati rukama sunčanu zraku koja je s rupe na trijemu padala koso na stepenice.

Kralj šanu: Ti si dakle posljednji plot ispred njene postelje? Da te zgnječim i rastrgnem, i ja ću onda pasti na ležaj ružâ. Melem će napokon kanuti!

I on pogleda s osjećajem okrutne zahvalnosti u svoju žrtvu.

Albus poče polagano stiskati.

Iz onoga toplog tijela strujala mu je kroz dlanove čudna vatra; strujala je sve jače, kao da se naglo toči iz čarobna izvora u sve žile njegove.

On stisnu snažnije, ali mu ona rijeka prodre u grudi i poplavi srce. Lavske mu šape počeše, prvi put u njegovu životu, drhtati. Osjeti da će ta posljednja borba biti teža negoli ona s orlom na vrhu planine.

Kralj ruknu, kao da bi htio prenuti i potaknuti sebe samoga. Pričini mu se da je u rvanju podigao diva koji se latio munje u oblaku. Sad će djetetu smrskati glavu o stepenice.

Ali se čedo manulo sunčane zrake. Pogledalo je kralja u oči; vrisnulo je radosno i uronilo ruke u njegovu bradu.

— Ta! Ta! Ta! — stoji obijestan gugut djeteta koje čupa Albusovu bradu i udara dlanovima kralja po licu.

Kraljeve ruke dršću, kao da nose pregolem teret. On osjeća da se krv onoga djeteta, a s njime i mlijeko matere, razlilo po žilama njegovim. Ugodni srsi jure mu mišicama. Koljeno mu kleca od klonuća, i lice mu se preobražava. Igri onoga obijesnog crva odgovara kralj s posmijehom na usnama i sa suzom u oku.

Albus cjelune dijete i vrati ga kraljici.

Onda kleknu pred njome, poljubi skut njezina odijela i šanu:

— Majko, hvala ti!

*

Polako zalazi sunce u more. Njegove posljednje zrake gledaju kako kralj Albus prostire u vrtu ispred Galešina dvora svoj najljepši plašt na crnu zemlju. Dao je otkinuti pramac zlatnoj lađi, pa ga postavlja na plašt, ali tako da se ljulja kao kolijevka. U nj je bacio svu svilu što ju je imao na lađi, i nojevo perje svoga šešira. U zlatnu zipku metnuo je čedo koje mu je zaspalo na rukama.

Albus se vratio k lađama što dižu sidra i odilaze. Stoji na krmi i gleda kako kraljica Mirna njiše u vrtu svoje dijete. Njegova se krv smirila; njegova je ohola, jaka duša puna radosti kao šuma lišća, kao more valova, kao nebo zvijezda.

Istarske priče, 1917.

Boškarina

I.

Po tri puta, u tri sela, a pred tri krčme nađe se noćas kumpar Zvane, jadan i sam, na prašnome drumu koji vodi iz grada u njegovo seoce. Iz prve ga oštarije potjeraše, iz druge ga grubo izguraše, a iz treće ga baci krčmar takvom silom napolje da je kumpar lupnuo o zemlju kao klada.

Ležao je neko vrijeme pred tom trećom krčmom, ali je cesta tvrda postelja, pa se pjani kmet diže iz prašine na noge koje neće da ga nose nego mu sve klecaju i ševrdaju. Čudan li vam je u ovaj tren kumpar Zvane Grbljina: — brada čupava, nos izmrcvaren, oči mutne, a sav je bijel kao da je iz mlina došao.

Napreže se kmet, da korakne što čvršće i sigurnije, ali kao da se noćas sve urotilo protiv njega. Izdadoše ga koljena, zaljuljala se pod njim zemlja, a iz gloga i kupina uza cestu pružaju se ruke koje ga hvataju i pregone ga čas desnome čas lijevome plotu. Zvane se ipak ne ljuti ni na koljena ni na cestu, pa ni na plot što ga vuče k sebi da mu ogrebe lice. Znade on da se i najkukavniji kmet mora vratiti sa sajma u selo s veseljem u srcu i s pjesmom na ustima. Istina, danas je okusio mnogu gorku i na podeštariji, i na sajmu, i u krčmama, ali osjeća da se baš pošteno napio, pa zašto da se sada ljuti? Ta čemu bi onda pio? — I kumpar se Zvane istrgnu iznova dračama glogova plota, udari ljuljajući se sredinom ceste, dignu nos i zapjeva:

— Oj divojko jedrna,
Hodi z manom po drva!

Ali, kao da se na kmetov glas još gore uzbibala cesta, i stotinu je vukodlaka pružilo iz plota na njega dračave prste...

Hoće kmet da pjesmom raspršiti tugu i potjera strah; gega se i dreči:

— Sam si suknju razdrla.
Dajte, mamo, iglicu,
Da si krpam suknjicu! —

— Si pjan! — ozivaju mu se glasovi iz gloga, a ruke ga vuku na drugi plot. Protegle ga, zabile, mu nokte u obraze, u lakte i bedra; drže ga čvrsto kao da su gvozdene.

— Pustite me, vragi! Ča ste se mene prijeli?

— Si pjan, Zvane! — Šapću oni u glogu i udaraju ga grančicama.

— Nisam pjan nego sam jadan i brižan. Pustite me da grem. Čeka me doma moja Barbara.

Ali je sada jače zašuštalo. Svinjske glave vire između grana, zubi se kese, oči plamsaju, medvjeđe šape padaju kmetu na ramena. Glasovi šapću:

— Kuma Barbara! A kadi su stomanje i facoli ke si rekal da ćeš joj donest iz grada? Kadi su beči ke si dobil za kravu? S čim ćeš platit stevru, trgovce i dužnike? Će te izgrdit kuma Barbara! Ne hodi doma, Zvane! Ćeš spat s nami va plotu.

Leži kumpar Zvane, povaljen na ivici; zinuo i bulji u nebo.

Uštap se pomolio za gorom, i svjetlost se razlila dragom ispod puta. U vedroj noći rišu se na plavetnilu glavice bregova. Crne se na njima šume; amo-tamo bjelasaju se kućice — sve je nepomično i kao začarano. Ali čempresi i cerovi što se nižu na rubovima brežuljaka kao da se noćas pomamiše: klanjaju se jedan drugome, savijaju se i pred očima Zvanetovim plešu kao pjane žene i pretvaraju se u vještice koje jašu metle i lete prema mjesecu. Gleda Zvane u dolinu i čudi se magli što se po njoj vuče. I ona se uznemirila i zatalasala; spustila se naniže, a iz nje se pomolio seoski zvonik bio kao snijeg, šiljast kao rog.

— To je naš turanj! Sam valje doma! — mrmlje Zvane i pruža noge da korakne na cestu.

— Stoj! Ča ćeš doma? — zašušti u plotu i drvene ruke stiskaju još jače.

Gleda kmet kako se magla mota oko zvonika. Skupila se i digla; otkrila je seoce, grobište s čempresima i lokvu i dio poljane pred crkvom. Diže se sve naviše, vijući se oko tornja. Srebrna joj se boja prelijeva u sivomrku, jedan joj je pramen pružio prema zemlji četiri stupa kao četiri noge, a drugi se zaoblio pa savio i splosnuo — nalikuje kravljoj glavi na golemu tijelu. Gle, krava je okrenula glavu prema kmetu, gleda ga i — muče.

— Boškarina! — kliče kumpar Zvane i otima se plotu.

— Si pjan! Si munjen! — šušti glog, i one mu ruke drmaju nogama.

— Pustite me! Ste vidili? Ja sam je jutros prodal na sajmu za nič, a ona je pobegla.

I kmet napreže sve svoje sile; istrgnu se dračama i juri cestom. Povratila mu se snaga; srce mu se uznijelo, razvedrila duša, razbistrila glava. Vukodlaci vrebaju još uvijek iz gloga; čuje kako krše grančice jureći za njim lijevo i desno kao veliki psi; ali Boškarina muče, a to ga hrabri. Posrnuo je dva-tri puta, udario nosom o zemlju, no ništa zato; digao se i — naprijed! Da se riješi vukodlaka, plota i ceste i da skrati put, udario je stranputicom, ravno prema selu. Staza je puna kamenja, razrovana i strma, ali Zvanetu je sad nešto bolje: može da i misli.

— Sam rekal ja — govori u hodu — sam rekal ja onoj gospodi od komešijuni da je bog pravedan, da se to ne more tako finit! Nisu mi je premijali, kupili su mi je za nič, zatrli su me siromaka, a ona im je pobegla; vrnula se nazad. Opil sam se od žalosti, ispatil se kako beštija, ma sad je sve pasalo.

Ide Zvane stazom, lomi noge po kamenju, pruža ruke prema kravi od koje mu prikaza postaje sve jasnija na mjesečini, u vedrini noći.

— Boškarina! Otkini se od turnja! Pridi!

Kao da je životinja zbilja čula poziv kmetov; okrenula se, spustila se niza zvonik, pošla kmetu u susret.

Zvane je stao, topi se od milinja:

— Boškarina, blago moje!

Ali, što se krava više penje, to ozbiljnije postaje kmetovo lice. Čudno! U svome hodu biva ta životinja sve manja, sve crnja, življa i bješnja. Gleda Zvane kako joj se rogovi pretvaraju u uši; trbuh joj se ugiba, nestaje ga; bokovi joj se splošnjuju, vrat joj se kraća, gubica se pretvara u njušku s očima kao u vuka, i s ustima iz kojih visi jezičina okružena zubima. Zvane se uozbiljio, uprepastio, skamenio — eto, pred njim na stazi stoji sada crn pas i upire u nj pogled kao da bi ga htio živa progutati.

Razočaranje i strah rastrijezniše čovjeka. Stisnuo je noge, usiljava se da stoji uspravan, i hoće da što mirnije progovori tomu novom napasniku.

— Znam ki si; vero ja da znam. Bašćane Furlaniću, nemoj me i ti jadit! Ma ča mi se sve nî danas pripetilo! Ku si ti mrak, napastuj druge, a ne mene ki ti nisam nikad ča zlo storil ali ča grdo rekal. Su ti morda povidali da sam ti ja ukral onu balu sena da hranim s njom blago? Ma, veruj, to ni istina — pa ku bi to bilo, biš me za to noćas gonil kako beštiju i dignul kako perje va ariju, i najzad me hitil s visokega va koju jamu kako da ja ne bi bil kršćan? Si čul, kumpare Bašćane, pusti me da grem doma — ako si mrak, nisi hudoba paklena.

Tako govori kmet gotovo kroz plač, ali pas ne svrće s puta; reži na Zvana koji se ne miče jer zna da se pred mrakom ne smije bježati da ga se još gore ne ražesti. Zna kumpar Zvane da taj pakleni skot neće nahuditi krštenoj duši sve dok čovjeku ne skoči među noge, pak se sve muči i napreže da ih drži skupa. O upravo su noćas te nesretne noge njegovi najveći dušmani. Stoji kmet ukočen usred staze pred crnim psom, ali trup mu se ljulja; glava mu posrće i klima kao prazna tikva na kocu usred usjeva. Najednom mu se pričini da se zemlja okrenu oko njega; jauknu, zatetura se i raširi noge da ne padne; ali prije no će se iznova razabrati, osjeti da mu je nešto skočilo među noge i da ga je ščepalo za bedra, pa ruknulo kao bik te se nadulo kao mješina i diglo ga uvis.

II.

Visoko u zrak nosi mrak kumpar Zvana Grbljinu. Leži kmet potrbuške na hrptu crna psa; stiska nogama pasju trbušinu, prianja prsima o mrakova leđa, drži se grčevito za dlakave uši. Usteže disanje i sklapa oči jer osjeća da bi ga inače spopala vrtoglavica te bi popuznuo niz grdosijinu kožu i strmeknuo s neba na zemlju. Let, zrak i vjetar što mu šiba u lice i razgaljene prsi, raspršuju u kmetovoj glavi i posljednje dimove vina koje ga danas tako ljuto prevarilo mjesto da ga raznježi i razveseli. Čuči Zvane na pasjem hrptu, stiska oči kao oparen mačak, i razmišlja o svome novom jadu.

Nema više sumnje: pjan nije, pa sve to što se s njime zbiva nije sanja nego java. On jaše na mraku, onako kako je čuo da su i neki drugi nesretnici u njegovu selu katkad jahali. Ali, koji je to mrak? Zar zbilja Bašćan Furlanić, onaj šepavi njegov susjed koji ga kleveće da mu je ukrao breme sijena? Vele težaci da se Bašćan promeće često u psa te da napastuje noćne putnike. No mrak je i stari Mića Šatina i zvonar Jože. Ali ova dvojica s kumpar Zvanetom rado druguju, igraju i piju; zašto bi ga onda noćas mučili? Grbavi trgovčić šjor Toni, to ti je isto na glasu mrak i Zvanetov najžešći neprijatelj. Avaj Zvanetu ako sada sjedi na šjor-Tonetovim leđima. Leden znoj spopada kmeta na tu pomisao. Stiska koljena, grči šake, beči oči.

Pas ispružio vrat i gubicu, lapće jezičinom, vesla nogama i pliva po zraku kao riba u vodi. Rasvijetljena mjesečinom prostire se pod kmetom draga. Ravna je kao dlan, tamnomodra kao more kad puše prva jesenja bura, a niz nju se ljeska i vijuga rijeka.

— Mankoč da bi me hitil va vodu! Bilo bi meče — misli Zvane.

Crni pas koji je onako nadut nalik na konja splosnuta hrpta, kratkih nogu i repa i oštre gubice, leti sada sve naniže prema oblacima dima što sukljaju iz šume pokraj rijeke.

Sada se bolje raspoznavaju kućice raštrkane po dragi i stabla na sjenokošama. Lete oni naniže, ali kmetov strah postaje veći. Jablani strše prema njemu kao koci, pače kao ražnjevi posađeni tu da ga dočekaju u padu i probodu još živa; osušene bare zinuše pod Zvanetom kao čeljusti nemani, spremne da ga progutaju; a prameni magle što se još vuku po dolini primaju oblike vukodlakâ koji dižu glave i čekaju da im kmet pane u naručaj.

— Pomagaj Isus i Marija! — šapće kmet i hoće da se prekrsti, ali mu se ruke prilijepile za ona ušesa; ne može ni prstom ganuti.

Mrak leti; šuma je sve bliža. Dim se vije okolo kumpara, kolje ga za oči, guši ga u grlu.

— Će me hitit va oganj, će me ispeć živa! — jadikuje kmet.

Pa se opet digao i obuzdao svoj let. Sloj dima širi se pod Zvanetom, a ispod te sive koprene vidi on koješta.

Čudne stvari gleda kmet u moru ispod sebe. Nestalo je šume pod velom dima — sajam je to, ma baš onaj isti sajam na kojemu se jutros Zvane toliko rastužio. Gle, oni isti težaci, isto blago, isti kupci iz grada i mešetari, pa i ona ista gospoda od komisije za nagradu bikova i krava muzara. Čudi se kmet jer vidi u tome komešanju i sebe istoga — da, baš sebe kumpara Zvaneta Grbljinu, u sivu klobuku što ga je kupio lani u Puli, i u novome modrom odijelu što mu ga žena Barbara skrojila — gdje vodi preko poljane svoju Boškarinu. Svi ljudi na sajmu okrenuše glavu prema njegovoj mršavoj kravi. Gledaju je kao zapanjeni, čude se i posmjehuju. A on — da, baš on, jer nije više pjan i zdrave ga oči ne varaju — vuče dalje kravu, približava se daščari u kojoj stoje gospoda od komisije i promatraju gojne i lijepe životinje među kojima će izabrati onu što će je nagraditi. Dječurlija i kupci jate se okolo Zvaneta i njegove Boškarine i bulje u kravu kao u čudo. Djeca zvižde, trgovci udaraju u smijeh. Boškarina se pokunjila od srama, oborila je glavu i rep, a kmet se ljuti. Gleda Zvane sa mraka kako onaj drugi Zvane dolje na sajmištu maše rukama, psuje i kune, i vuče kravu sve do plotića pred daščarom. Gospoda od komisije kao da su danas obijesne volje. Veterinar, član poljodjelskog vijeća, prisjednik pokrajinskoga odbora i načelnik gradski smiju se i rugaju njegovoj kravi i mašu mu da se okani šale i da odmakne od daščara; jedino lihvar šjor Momolo gleda u Boškarinu, žmireći očima i čupajući prstima ono par dlačica povrh usne. Zvane se ne da zbuniti, no boči prsa, diže glavu, maše rukama kao vjetrenjača krilima i sve nešto govori i govori, kao da bi svakako htio komisiju o nečemu uvjeriti, od nje nešto isprositi, pa čak je na nešto prisiliti. Trgovci se uto tiskaju prema njemu da mu se bolje narugaju, a dječurlija je zaplesala okolo Boškarine — stoji buka i gužvanje. Skočilo onda nekoliko stražara pa raspršilo gomilu, udarilo nogama kravu u bokove i gurnulo daleko Zvaneta.

Mrak leti dalje čeprkajući nogama po površini sive pare. Pod koprenom dima biva uvijek tamnije. Nestade sajma. Na dnu tog mora vidi sada kumpar Zvane gradsko predgrađe rasvijetljeno posljednjim zrakama sutona. U polumraku ugledao je opet svoju sliku i priliku gdje mračna i žalosna, sjedi pokraj krčme i bulji u Boškarinu koja stoji uz njega. Gle, pred kmeta banu čovjek lukavih očiju — šjor Momolo. Približio se kmetu, tucka ga rukom po plećima, nešto mu govori. Zna kumpar Zvane što ono šjor Momolo veli sada njegovoj slici i prilici, dolje pod koprenom dima — ta i njega je večeras sreo šjor ma baš na istome putu, pred onom istom krčmom, pa ga tuknuo po ramenu i stao mu govoriti. Rače da ga žali, jer da zna kako je kmet Zvane nevoljnik i siromah. Zašto je zapustio

kravu? Takve krave ne smiju ni orati ni vući. I još ju je kmet poveo na sajam i pred komisiju da mu se svijet ruga.

Žao je sve to šjor Momolo, jer da je kumpar Zvane imao više soli u glavi, bio bi drukčije uzgojio kravu, pa bi kmet bio sigurno dobio nagradu te podmirio stari dug zbog kojega će on, šjor Momolo, biti prije ili kasnije prisiljen da Zvaneta sudom tjera. Ništa za to, počekat će ga još mjesec dana — duže nikako. Šjor Momolu je žao kmeta, neće da se Zvane vrati večeras kući praznih ruku i osramoćen, neće da ga izruži žena koja se sigurno nada daru od muža — eto, kupit će on od njega tu nesretnu kravu. Služit će mu da vuče sijeno, jer mu je prekjučer lipsao osao. Nudi mu za kravu tri srebrna krunaša, a četvrti mu daruje da lakše preboli današnju sramotu. — To sada govori šjor Momolo Zvanetu — sjeni, a kmet pristaje, diže se prima novac, ljubi Boškarinu u čelo i srće u krčmu da uguši u vinu jad i čemer svoj.

Mrak je đipnuo kao konj, digao se visoko u zrak i udario drugim pravcem. Prohtjelo se psu projuriti preko poljane, minuti krševitu neku strminu i latiti se gorske kose.

— Sad će me — šapće kumpar Zvane i stiska opet oči, jer drži da će tako mirnije poginuti.

Pas je pružio noge, duge kao jarboli na brodu, tanke kao koci, a svaka na tri zgloba kao one u muhe, pa juri po kosi gorskoj.

Mrak-pas pretvorio se u golema mraka-pauka.

U ludome trku preletje nakaza gorska bila sve naokolo drage, a kad stiže na kuk povrh Zvanetova sela, prometnu se iznova u psa i udari zrakom prema seoskome zvoniku koji, rasvijetljen mjesecom, baca preko trga i kućica debelu sjenu.

III.

Mjesec zapada za gorom. Iz gudura po dragi izviru bujice sjene; razlijevaju se po sjenokošama, penju se uza strmine, poplavljuju dolinu. Sve postaje još tajanstvenije u toj povampirenoj noći. Plima tmine diže se kao more pod udarcima jugovine, prodire u klance, guta poljane, penje se uz bokove brežuljaka. Kao da čađa suklja negdje iz ponora da proždre dolinu. Svuda pustoš i tama; jedino je Zvanetovo seoce još uvijek rasvijetljeno kao usred dana. Sve je kao ukočeno i začarano u selu: samo su četiri jablana na uglovima kumpar Zvanetove kućice počela treperiti listićima i tresti krošnjom. Potamnješe kao stoljetni hrastovi, zaobliše se u sredini, dobiše po jednu kvrgu na vrhu, isturiše još jedno deblo prema zemlji i pružiše put kmetove kuće po dvije grane slične ručetinama. Da, četiri diva strše sada na uglovima kuće i gledaju u mraka koji lebdi nad njihovim glavama s kumpar Zvanetom na hrptu. Pas zalaje a divovi se dočepaše četiriju uglova krova i digoše ga u zrak.

Kumpar Zvanetova je kuća puna ljudi kao šipak zrnja. Stoji vika i graja. Svi se guraju oko kume Barbare koja sjedi na ognjištu, lije suze i krije rukama lice da ne vidi onu rulju. Raspoznaje Zvane sva ta lica: — to su kumparovi vjerovnici, a među njima i Keko, šjor Momolov glavni sluga, pa onda četa poreznih poslužnika, fanata sa suda, sluga i redara, općinskih financijera, odvjetničkih pisarčića i lugara. Vojska navaljuje na ženu i traži od nje da joj plati dug, porez, globu, napojnicu, mito i što ti ga ja znam, a Barbara kuka i moli da se strpe. — Doći će Zvane sa sajma, donijet će nagradu jer je njihova Boškarina čudo od krave, pa će platiti; dat će im on cijelu nagradu, a do potrebe i košulju sa sebe i njezine srebrne naušnice, suknje i nove postole — ta njih se dvoje ne boje siromaštva dok

im je živa i zdrava krava Boškarina. — Tako govori kuma Barbara, ali onaj mrski Keko, sluga i prodana duša šjor Momola, udara u smijeh i dere se na nju. Kakav Zvane, kakva nagrada, kakva Boškarina! Zvane se opio noćas kao čep, i mrak ga ponio na Učku, da ga strovali u guduru. Nagradu je dobio jutros netko drugi; njihovu Boškarinu izviždala dječurlija na sajmu. Zvane je prodao tu svoju sramotu za tri srebrna krunaša o kojima Keko sumnja da će mu Barbara u džepu još jedan naći ako mu potraži sutra razlupan leš, jer je lokao noćas po krčmama.

Barbara skoči na noge kao da ju je guja ujela. Prodao je Boškarinu? Nema u svoj Istri zlata što bi je isplatilo. Što su ono sedam gojnih krava što ih je faraun u snu gledao na misirskim pašnjacima, prema Boškarini? Nije Zvane pošao jutros s kravom u grad da je proda, nego samo da dobije za nju nagradu. Laže Keko, taj bezdušnik. Zvane će do koji čas stignuti doma, i sve će biti opet mirno i zadovoljno.

Rulja navaljuje na ženu; ruga joj se i psuje. Kad ona reče da nema ni prebijene pare, uskomeša se gomila kao pčelinji roj kad baciš kamen u košnicu; poče plijeniti i harati po kući. Rastaviše postelje, otvoriše i prevrnuše škrinje, skinuše lopiže sa zida, komoštre s verižnjače, svijeće i lemeš sa stropa, te provališe u staju da kotrljaju u dvorište bačve i badnjeve, da svrgnu turanj i ponesu napolje kamenice, brente, vedra, sijeno i gnoj. Ostade kuća gola i pusta. Još su mnogi od njih praznoruki, pa istavljaju vrata, čupaju okvire s prozora; a jer je kuća građena kamenjem, laćaju se poluga i mašklina, pa ruše zidove: razvaljuju, lome, cijepaju i nose tko prag, tko gredu, tko kamen, tko dasku. Sliči kumpar Zvanetova kuća humku na mravinjaku kad ono navaljuje na nj mravlja vojska da ga svega raznese. — Nestade kuće kao da ju je vihor odnio: sve je pusto, jedino kuma Barbara sjedi na razorenom ognjištu i kuka kao kukavica.

— Brižna moja Barbara — kliče Zvane s visoka.

Žena se trgnula, skočila na noge, skamenila se od čuda. Ali se Barbara razabira:

— Sam rekla ja da Keko laže! Si ti to, Zvane, na našoj Boškarini? Su te napastovali na putu, pa se pripetilo čudo i si zletil po ariji. Pridi, Zvane; pridi dole! To je sve nič kad nam Boškarina nî zginula. Ćemo storit s njom novu hižu. Na, na, moje blago!

— Znorila mi žena! — jeca Zvane na mrakovim leđima, a crni se pas spušta polako prema kumi Barbari da ga žena bolje vidi.

Barbara bulji u mraka, mršti čelo, mijenja se u licu i kriješti:

— Zvane, gnus! Si je dakle prodal? Si nas zatrl! I bog te kaštigal: opil si se; ćapal te mrak... Pa neka te nosi kad si takov. Zvane, gade!

Bijesni i dreči se žena kao srda. Mrak drži kmeta povrh njezine glave, a kad i njega ogluši ženska vika, diže se opet uvis, roni u tamu.

— Neka te, huncut! — Zginul kako brek! Ne premudal noćas, Zvane, livu s desnom i desnu s livom! — čuje se još kako žena viče.

Kumpar Zvane leti u tami. Ne vidi više zvijezde na nebu ni vatre na zemlji; ne čuje drugoga šuma do klopotanja pasjih nogu, a osjeća da će mu sada kucnuti posljednji čas jer ga mrak nosi k uvali. Nikada do te noći ne zadrhta kumpar Zvane od pomisli na smrt i ne osjeti čežnju da se spase i živi kao u ovaj posljednji trenutak. Zna da je za nj sve svršilo, da je upropašten, da mu je smrt jedini spas od poruge svijeta, od hajke vjerovnika, od prosjačenja, gladi, žeđi i zime, ali žena mu želi smrt, i upravo zato kumpar Zvane neće da strada, neće da pogine. Viknula mu je: »Zginul kako brek! Ne zamudil noćas livu s desnom i desnu s livom!« i kmet razmišlja kako bi i u tome slučaju — mogao uraditi sve protivno negoli to želi njegova žena Barbara, to više što ovog puta ima još važnijih uzroka da je ne posluša i da je razjadi. I uoči smrti drži se kumpar Zvane svoga staroga nače-

la: Čini baš ono što tvoja žena neće da uradiš, pa će ti dobro biti! — Zna kumpar Zvane što bi u ovome slučaju bilo protivno od one: »Zginul kako brek!« — bogme: spasti se i živjeti kao bubreg u loju. Ali mu ne ide za rukom odgonetnuti smisao one druge: »Ne zamudil noćas livu s desnom i desnu s livom!«

Neman leti, a Zvane čuči na pasjem hrptu i napinje mozak da uđe u trag zagonetnim riječima. Uoči pogibije mrakova ga leđa ne drže onako čvrsto kao prije: snaga je popustila, možda navlaš, da ga pas lakše strese s leđa i sunovrati u dragu, pa se kumpar Zvane sve slobodnije miče na onome hrptu. Oprezno i polako, da se neman ne dosjeti, zamijenio je desni rukav lijevim, svukavši haljetak i obukavši ga naopako. Uspio je napokon da uradi isto i sa svojim širokim hlačama, ali mrak jednako leti, i već se u tami bjelasaju hridine na dnu jaruge.

— Prokleta baba! — uzdiše kumpar Zvane. — Prevarila me i taj put.

Kamenje na dnu uvale pričinja se kmetu kao zubi što rastu u tami.

— Ha, škornje! — šapće kumpar.

Drščući od straha i naprežući se da ne izgubi ravnotežu, izuva kmet čizme pa ih opet obuva, promijenivši lijevu na desnu; hvata se za mrakove uši i upire pogled u ponor koji sada otvara svoje žvalo baš ispod njega.

Pas se ustavlja, laje i trese glavom i leđima, baš onako kao što čini kučak pošto je izašao iz vode. Kumpar Zvane se ne miče.

Mrak riče, grči se, poskakuje, đipa i drma tijelom. Kumpar Zvane jaše na njemu kao konjanik i udara u smijeh.

— He, he, šjor Toni, je vas prevarila kuma Barbara, moja žena! Ča niste znali da kada se premuda na mraku livu s desnom i desnu s livom, da on, mrak, gubi moći i mora služit onemu ki ga jaše? Ej, šjor Toni, ča ćete mi dat da vas ne mučim sve dokle petehi ne zakantaju, i da vas valje pustim libero?

Pas lebdi u zraku, ne miče se. Krotak je kao jagnje. Piskutljiv glas dopire do kmetova uha.

— Zvane, ću te popeljat va motovunsku bošku kadi je zakopano zlato, sve benečanski cekini.

— To su tati skrili. Ga neću.

— Ću te popeljat na Učku kadi plešu vile, neka te premudaju va mladića.

— Sam već dosta živel.

— Ću te ponest va Benece da jih vidiš; ću ti darovat uru od zlata; ću ti dat jednu travu, pak će ti Barbara rodit sina.

— Ne, nego ja ću premiju za Boškarinu! Ja ću da mi vrnu čas' i poštenje.

— A baš to ne morem. Krava ti je za nič.

— Peljaj me va grad! Ja ću da vidim komešijun i Boškarinu! — kliče kmet i udara mraka nogom u trbuh.

Neman leti prema gorama na zapadu.

IV.

Široka okrugla kotlina leži pod kumpar Zvanetom. Gorski rubovi uhvatili se kamenim zubima neba naokolo.

— Dole va grad! — zapovijeda kmet mraku.

Gorski se rubovi dižu uvis; oni propadaju u tamu koja je sve crnja. Zvane gleda kako se suzuje planinski obruč nad njegovom glavom; krešti prestrašeno: »Pelješ me va pakal« i udara nogama mraka da se iznova digne. Poslušna je neman stala i počela drukčije veslati nogama, ali upravo u taj čas začu se čudan glas. Dolje iz ponorske dubljine, sa brda naokolo ili iz utrobe zemaljske, prodire snažno mukanje, pa se poziv razliježe po kotlini. Nevidljiv je val zapljuskao o zidove ponora. Zatalasalo se mračno, mrtvo more; gotovo čuješ kako se kidaju niti na tkivu noći.

— Boškarina! — kliče kmet i goni opet mraka na dno kotline.

Oko kule nad ponorom zgurila se varošica. Ulice, ceste iz obližnjih mjesta, putovi sa sela i staze s poljskih pojata svršavaju se kao napeti konci u dvorištu ispred kule. Pričinja se kumpar Zvanetu da gleda paukovu mrežu: kula-pauk crni se u sredini, a sve su te kuće, pojate i kolibice ulovljen plijen, ovdje već isisan, tamo još ovit paučinom.

Pauk-kula bdi u noći. Hrbat mu strši uvis, a oči mu rasvjetljuju vrt pokraj ponora.

Četiri druga sjede pod doksatom za stolom. Članovi komisije za nagrađivanje bikova i krava muzara goste se noćas kod šjor Momola koji je sav sretan što je njegova krava Roša dobila danas prvu nagradu. Gospodin prisjednik zemaljskoga odbora, gradski načelnik i veterinar spominju onu mršavu i gnusnu kravu što je jutros neki seljak poveo pred komisiju na opću sablazan i ruglo.

— Ona vam je krava, gospodo moja — veli načelnik, prava slika i prilika ekonomske snage ovoga naroda.

Veterinar srče refošk i govori:

— Gospodin je Momolo kupio u kmeta Grbljine smiješnu kravu, samo da pomogne težaku.

Gosti hvale i slave domaćina, a ovaj nazdravlja prisjedniku. Gotovo pleše od sreće što mu se priznaje da je čovjek koji se čak žrtvuje za siromaha.

Šjor Momolo umuknu, čaše zazvečaše za posljednji put, i gospoda ustadoše.

Ali upravo sada začu se žamor pred vrtnim plotom.

— Počekajte me! — kliče netko sjedeći na hrptu životinje koju gospoda ne mogu dobro vidjeti, ali rekao bih da je nalik više na psa negoli na konja.

S te životinje koja se boji svjetlosti pa odmiče natraške, netko je sišao, zatrčao se prema plotu, preskočio ga i banuo pred stol.

— Ti si to, kumpar Zvane? — veli šjor Momolo.

A kumpar Zvane Grbljina, čupave brade, krvava nosa, prašan i čudnovato obučen, žmiri očima, kopa rukama po džepovima, vadi nekoliko krunaša pa ih baca na stol.

— Zvane, jesi li pjan ili lud?

— Ni pjan, ni munjen, šjor Momolo! Nego sam prišal da mi date premiju ili da mi vrnete nazad Boškarinu.

— Che selvaggio? Che barabba! — čude se gospoda.

— Ali čovječe božji — miri šjor Momolo seljaka — nagradu je dobila moja Roša, a Boškarinu si mi prodao!

— Ča je njihova Roša dobila premiju? To ne gre, gospodine; to nî pravo! Da oni dobiju sve one beče, a ja nič? Su se morda oni trudili poli svoje Roše kako ja brižan poli Boškarine? Najprvo, oni su kupili tu kravu va tujoj zemlji, a Boškarina je naše domaće blago: zlegla ju je Belusa ku je kupil moj pokojni otac va Poreščini. Oni imaju lipu štalu i čuda sena i čuda hlapci ki gledaju blago; i moreju špendat za medežiju kad blago oboli; moreju se sekako pomoć kad pride leti suša i po zimi velika zima — a ja siromak, ča ću ja kad je blago lačno, žejno i bolno? Ča da dobiju vajka premiju oni ki su bogati i ki imaju sega? Ne znaju oni da smo ja i moja Barbara trpili veći puti glad i žeju samo da nam Boškarina ne krepa! Ne znaju oni koliko smo se mi za nju mučili kad smo iskali za nju seno, travu i vodu. Mi smo zamršavali samo da se ona podebeli — a oni, šjor Momolo, ča su oni storili za svoju Rošu? Ma baš nič! Gojili smo mi kmeti to blago ča su ga oni dopeljali iz tuje zemlje... Nî krave na svitu kakova je moja Boškarina, pa meni gre premija a ne njima. Delajte po pravici; dajte mi premiju ali mankoč mi vrnite nazad kravu. Na vam beče nazad — ča će mi ta limožina!

Tako je govorio kumpar Zvane sa srcem na dlanu i sav crven u licu.

Gospoda su se samo čudila. Prisjednik je zahtijevao da Momolove sluge bace drznika napolje; načelnik je naređivao da se pozovu stražari jer je kmet pjan ili lud.

— Moj dobri kumpar Zvane, sva su ova gospoda vidjela jutros vašu Boškarinu. To nije više krava, to je gotovo mrcina! — reče šjor Momolo.

Ali na te riječi kmet kao da se pomami. Njegova krava mrcina? Ta ga uvreda peče; ne može da je preboli. No jesu li gospoda baš dobro vidjela njegovu kravu? Neka sluge dovedu sada iz šjor Momolove staje Rošu i Boškarinu, neka ih gospoda pomnjivo promotre, neka im kušaju mlijeko, pa neka onda sude koja je od njih vrednija nagrade.

— Taj je čovjek lud — reče prisjednik. Deder, našalimo se s njime prije no stignu stražari. Dajte amo krave!

Šjor Momolu se ne svidje ta želja gospodina prisjednika, ali gosti počeše pljeskati rukama, i domaćin morade namignuti slugama.

Štale se nalažahu odmah iza kuće. Ne potraja dugo, i dovedoše obje krave pred gospodu.

— Oh blâgo moje! Boškarina zlatna! — viknu seljak, skoči do krave i stade joj cjelivati oči i čelo.

Gospoda prasnuše u smijeh.

I zbilja, pokraj čiste i gojne šjor Momolove Roše kmetova se Boškarina pričinjaše gnusnijom, mršavijom i starijom nego uistinu i bijaše.

— Izbroji joj, kmete, prstom rebra. Sigurno joj koje fali.

— Što si pustio da joj psi odgrizu rep?

— Okladimo se da će šjor Momolove sluge prepiliti gredu na njezinu hrptu!

Gospoda se sve žešće rugaju s Boškarinom, a iz kmetovih oči kotrljaju se suze.

— Ćete vidjet — kliče Zvane pa se spušta na koljena i hvata rukama kravu za vime.

— Nemoj je jadnu!

Seljak ne sluša više zadirkivanja gospode; kleči pod kravom, nešto joj tepa, gladi joj dlanovima vime pa je hvata za sise i počinje musti.

Boškarina stoji nepomično; gleda mirno i blago u gospodu. Njezino se vime pod dodirom Zvanetovih dlanova zaoblilo i nadulo. Sise u kmetovim šakama nabreknuše; i dva mlaza mlijeka šiknuše iz njih.

— Per Dio! Nešto je ipak kapnulo.

— I to je sve, kmete! Ne muči je više.

Ali mlazovi mlijeka šibaju iz vimena sve jedriji i jači. Mlijeko rije prugljice u zemlji, pjeni se i šumi; odskočilo je od kamena i poprskalo je lice gospodinu prisjedniku koji se bio prignuo da bolje vidi to čudo.

— Pusti, izmuzao si je! — veli šjor Momolo.

Kmet se maše drugih dviju sisa. Procurilo je i iz njih, ali su mlazovi još nagliji i deblji. Mlijeko pljušti, pjenuši se, šumi pod mršavom kravom koja se zagledala u gospodu. Zemlja ne pije više mlijeka, i seljak kleči sada u lokvici.

— Daj, Boškarina, daj! — kliče Zvane, pa ustaje i tucka kravu po bedrima.

Iz četiriju sisa ide mlijeko, teče samo i neprekidno u četiri mlaza, bijelo kao snijeg, mirišljivo kao jagoda. Kao da je vrelo udarilo iz četiri grla, u četiri žile, iz kamena gorskoga, pa se bjelasa, romoni i pjeva kako će ono oživeti sve što je sunce opržilo, žeđa ubila. Bije, toči se i curi Boškarinino mlijeko, i šumi o slačini djeteline, o mirisu kadulje na pašnjacima; o snazi sokova što ih ljetno sunce zgušćava u vlaću trava. Romoni Boškarinino mlijeko o znoju težaka, o snazi njihovih mišica, a vedrini njihova duha koji zna mnogo pretrpjeti i podnijeti. Lokva se bijeli usred vrta, potočići vijugaju se od nje prema uglovima vrtića, a mlijeko teče dalje i šumi: »Ja sam bijelo i mirisljivo, ja sam toplo i hranljivo! Pretačem se odiskona iz žile u žilu, iz vimena u vime, ali sve gušće i slađe, da zadojim vaša čeda, a vas okrijepim.«

— Kumpar Zvane, šteta za mlijeko!

Kmet šuti i gleda. Njegovo se čelo vedri motreći kako se ta gospoda čude. Oni su potočići iz mliječne bare nabujali i brzaju po vrtu da ga poplave. Razlijeva se mlijeko sve naokolo, diže se kmetu do ispod koljena, a gospoda se penju na stolice da izbjegnu toj plimi.

— Sluge! Brente i bačve!

— Kmete, jesu li sve vaše krave takve?

— Koliko ćeš za nju?

— Mi daju premiju? — odgovara Zvane.

Gospoda vade iz džepova novce i prstenje s ruku, skidaju zlatne lance s prsluka, kupe srebrno posuđe po stolu, trgaju se sebe nakite pa sve to bacaju u kmetov klobuk.

Seljak gleda u zlato i srebro; misli kako će još danas začuditi njome svoje selo, kako će oviti Barbari oko vrata te lance, kako će sagraditi kućicu sa štalom za drugu Boškarinu i kupiti sjenokošu i njivu, podmiriti dugove, platiti poreze i postati gazdom.

Uživa kumpar Zvane i posmjehuje se gledajući u svoj klobuk; pa kao da se boji da ga ta gospoda ne prevare i ne oplijene, trže se, skoči preko plota. Pojuri u tamu i zajaše životinju što ga čeka pod granama lipe.

*

Već u praskozorje ustade jutros kumpar-Zvanetova Barbara i obađe selo. Pita za muža. Nadala mu se sinoć; čekala ga cijelu noć; njega još uvijek nema. Je li ga tko od susjeda vidio na sajmu? Znadu li šta o Boškarini?

Priča kmet Jože da je vidio kumpara ujutro na sajmištu upravo onda kad je na silu htio da ga puste s kravom pred komisiju, i da je čuo kako su se ljudi oko Zvaneta drečali i kako su zviždali. Kmet Jure pripovijeda da se uveče našao s kumparom u krčmi; Zvane je pio, ali kao da mu ono sinoćnje vino nije baš najbolje prijalo — bio je loše volje.

Barbara se zamisli; potrča doma, zatvori kućna vrata i pođe prema gradu. Htjela je do one krčme. Mine strminu i stigne na cestu što vodi preko brežuljka. Ne koraknu dvadeset puta drumom, kad je gotovo prestraši nešto crno u granju živice.

Žena se približi i pogleda.

Prašan i razdrpan, izgrebena lica i ruku, s nosom u zraku i pruženih na cesti nogu, ležao je kumpar Zvane kao klada u glogovu plotu. Spavao je i hrkao u vas mah, a na usnama mu drhtao osmijeh, baš kao da se naslađuje utvarama neke čudne sanje.

Savremenik, 1910.
Zbirka *Stoimena*, 1916.

Otac

I.

Cijelo je selo vijalo lugom ženoubicu da mu otme dijete i preda krvnika sudu. Hajka je bila žestoka jer ju je mališ poticao otimajući se čovjeku i kričeći »Majo!« Ali je ubica bio ljudeskara okretan i brz, a večernji se sumrak već šuljao vodeći sa sobom maglu i studen. Vjetar je nosio drugamo djetinje uzvike: magla je sve više gušila bahat krvnikovih nogu.

Bojeći se da je mrak i nevrijeme ne zateče, hajka se pruži u dug red i jurne brže uzbrdo. — Ubilac bijaše već visoko odmaknuo. Pred njim je stajala golet puna liticâ i šipragâ, a nešto dalje bukova šuma, tamna, gusta, neprohodna. Prve su kapi kiše udarale s oblaka na vrhu planine. Upravo sada kad i sâm vidje da ga više neće tako lako uloviti, ubica ne odahne; naglo stane i protrnu.

Dijete je ležalo kao mrtvo u njegovu naručju; glavu je prignulo natrag, sklopilo oči — ukočilo se u bolnu grču. Bjegunac nije znao što bi. Da se preda, zbog djeteta, ili da uđe s njime u šumu? Oklijevao je, kad najednom ču brundanje. Medvjed je stajao ispred spilje, gotov da obrani meče što se igralo pokraj rupe. Pođe čovjeku u susret, zakrči mu put i iskesi zube. Ljudeskara položi dijete na liticu pa dignu kamen i obori zvijer. Borba između čovjeka i medvjeda za onaj zvjerinji stan potraja još nekoliko časaka dok zvjerka pobjegnu nekamo s mečetom, a čovjek uđe s djetetom u jazbinu i zatvori joj otvor kamenom.

Hajka stignu na golet, pretraži je, pa uđe među bukve.

Čovjek je čučao pred otvorom u smradnu ležaju, stiskajući na prsa dijete. Slušao je kako ono diše, grijao mu rukama i dahom nožice i ručice, kidao sa sebe odijelo da ga bolje omota; stajao je zatim miran, nepomičan, da ne buni djetetu san. — Vjetar mu je donosio viku hajkača. Ču ih kad se vratiše pod pljuskom kiše preko goleti dolje prema selu. Slušao je njihovu srdžbu »Krvnik!« — »Ubojica!« »Onu dobru, mladu ženu!« — »Jadno dijete!«

Kad ih nestade, vjetrina jače zaurla, i kiša se proli. Grmjelo nad gorama, i svi su klanci odjekivali. Voda je šuštala niz litice kupeći se negdje u bujicu što je rušila nizbrdo drvlje i kamenje. Cijela se bukova šuma trzala pod udarcima vjetra; grane su škripale i pucale savite nekim gvozdenim rukama, a poluusahlo je lišće šumilo glasom punim prijetnje. — Prva je jesenja oluja išla gorama, šibajući šumu munjama, daždem i vjetrom.

Čovjek se primaknu još bliže otvoru jer su smrad i zvjerinja vonja u zatvorenom brlogu bivali jači. Srkao je ono malo olujna zraka što ga je vjetar tjerao na mahove u ležaj, i slušao noćne glasove. Pričini mu se da on više nije onaj prvašnji; da je sve ono što je dosada bilo i što se jutros dogodilo nejasan, prazan san; sve se ono zbilo nekome drugo-

me, a u daleku neznanu kraju. On se više ničega pravo ne sjeća, on više ni za što ne za. Sve je varka i prijevara; zna samo da se vratio u svoju rodnu goru iz koje je bio izašao te nekamo zalutao. A kod nje je i sada sve onako kako je bilo i onda kad je po njoj ovce pasao te ugljen pravio i zvjerad lovio. Ona ga je primila, jesenja i noćna, ali pouzdana i vjerna kao uvijek; eto, dočekuje ga, ali ga i štiti, svojim strahotama. Njezina srdžba ne grmi noćas nad njegovom glavom nego po stopama hajkačâ. Sve je kao što je onda bilo, samo što joj se on vratio noseći u naručju dijete svoje, sina svoga. I njegova će mu rodna gora suditi. Ne kazni li ga ona u puti puti njegove, onda on nema da se zbog čega kaje, da se ikoga boji.

Ču gdje se neki glas pridružio baš pokraj njega urlikanju vjetra i šumoru šume. Nešto je guralo o kamen, nešto je greblo naokolo. Čulo se duboko dihanje, dvije su zelenkaste zjene gledale u nj kroz pećinski otvor. — Ranjeni je medvjed htio natrag u svoju jazbinu. Brundao je sve jače, vukući okolo kamena na otvoru prelomljenu šapu, dok je meče greblo i kopalo.

Čovjek opipa u tami granu i stade da kroz luknju tjera njome zvjerad. Držao ih daleko, badao ih i gurao. Ta igra razjari životinju, i ona navali na nevidljivog neprijatelja. Bila je glavom o kamen, gurala njušku kroz luknju i rikala u spilji. Dijete se budilo oda sna i kričalo plačući: »Majo!«

Onda čovjek zašilji zubima grani kraj, pa urinu medvjedu u zjene. iskopanih očiju zvijer legne pred otvorom, štiteći tijelom skot svoj od kiše. Rikala je u vjetrini, dok je u spilji čovjek mirio svoje dijete: »Ne boj se! Tvoj je otac s tobom«.

II.

Sutradan po podne dignu se gotovo sve selo i poprati na groblje smaknutu ženu.

— Da smo bar s majkom zakopali i dijete! — Je li on zločinac ili luđak? — Ja velim da je proklet onaj grdni novac šta ga je stekao u tuđini. — Prevario, ukrao, orobio. — Lud je, pa će i svoje dijete i još koga. — Bit ćemo s njime na čudu. — Otišao kao kakav prosjak, a vratio se gavan, pa gle što uradi. — Onu dobru ženu! Ono zdravo, veselo dijete!

Tako su govorili seljaci, vraćajući se predveče doma. Nekoliko njih pođe na dno sela gdje se gotovo na rubu šume dizala nasred ograđena vrta ubilčeva nova kuća s doksatom i s dva zidana krila, s pčelinjakom i stajom što se baš bila počela graditi. Htjeli su je zatvoriti pa udariti na vrata pečate, kad vidješe da je to isto prijepodne netko u nju provalio. Dosjetiše se odmah tko bi to mogao biti. Nitko drugi nego — gazda, ubica. Morao se vratiti bar pet puta u kuću, a putovi mu nijesu bili daleki jer je koješta sa sobom odnio. Sve što je služilo djetetu bijaše nestalo, pa čak i slamnica i dušeci i jorgani s malenoga kreveta. Odnio je obuće, rublja, odijela i alata; ponio je sa sobom svu suhu hranu, mnoge sudove i svijeće; nije zaboravio ni med ni mlijeko ni mjehove ulja. Što je pak sve uzeo iz nekih škrinja i ladica, seljani nijesu ni slutili.

— Kao da je u tuđini bio ortak hajducima i lupežima! — reče netko.

— Sve to mora da je još sakriveno negdje blizu. Gle, i lonce i verige i klupu s ognjišta! Pretražimo rub šume pa ćemo i naći...

— Čemu! — reče seoski glavar. — Ovako će i djetetu biti bolje. A gdje je oružje što ga je donio iz tuđine? Uzeo i njega.

— Tko će protiv njega? Hajduk!

Glavar kimnu glavom pa se zagleda u pod: — E, sada moramo s njime drugačije. To je naprasit i jak čovjek. Silom neće ići; bilo bi krvi. Pomoći će nam gora; potjerat ćemo ga doskora u dolinu kao gladna vuka. I ova će kuća biti gvožđa u koja ćemo ga jedne noći uhvatiti.

*

Seoski je glavar uzalud vrebao sa svojim momcima u osamljenoj kući. Snijeg je vijao, vukovi su tulili noću pokraj sela, ali je ubica živio slobodan negdje u šumi. — Što se sve nije pričalo o njemu po selima naokolo. — Prodao je svoju i djetetovu dušu duhu paklenome, a ovaj mu otkrio neznane dvore u utrobi planine. Pakao mu je sada konak. Obukao se u zvjerinje kože, pustio da mu rastu nokti, vlasi i brada, pa luta obnoć šumama praćen čoporom vukova koji mu gone u susret ovce i telad. Njegove su spilje pune stoke. Sina hrani zvjerinjom krvlju, da naraste jak i opak kao i on što je; ali dijete trpi i gine jer se turilo na majku. Zato ga otac bije. Tko nije već čuo njegov plač u vijanju noćnoga vjetra, u večernjem šumoru lišća što se još drži hrastovih grančica? — Nijedne zime nije šuma bila onako zločesta. Bije iz nje studen i vjetar kakvih ni najstariji ljudi ne pamte. Snijeg je pokrio prolaze i stazice; svakog ga je jutra više, a na njemu su svježe stope zvjeradi. Jelove se grane sagibaju i lome pod bijelim teretom, dok su debla nakićena stupovima leda. Drvari ne smiju po drva, lovcima se ne da u lov. Starog je lugara nestalo bez traga kad jednom pođe da vidi tko to pali vatru na obronku. Ne vjeruje nitko da ga je mećava zamela; zgrabio ga ubica, prisilio ga da mu robuje u podzemnim dvorima. — Strah bî još veći kad jednom zaluta na dno sela medvjedica sa svojim mečetom. Ona je jednom bila selu strah i trepet, a sada dođe ljudima hroma i pokunjena. Netom je ugledaše, seljani se digoše na nju, ali doskora vidješe da je s njom sada sasvim drukčije jer su joj oba oka iskopana. Strašilo je gorsko došlo k njima da prosi hrane.

— Ni zvjerad mu ne mogu odoljeti!

I oni se smilovaše na tu novu žrtvu ubilčevu; skloniše slijepu mečku u dvorište njegove kuće.

Prođe mjesec dana a da se o ubici ništa ne ču, kad se dogodi nešto što uzvrpolji iznova seljake.

*

Na sam Badnjak padoše Cigani u selo. Prljava, gladna Ciganija rasu se po svim avlijama, ali je selo dočeka gotovo neprijateljski i odbi od sebe. Iza duge svađe i natezanja povedoše ih seljani prema šumi te ih smjestiše u dvorištu i u vrtu ženoubice. Tu im prosto zapaliti vatru, razapeti šatore i prenoćiti, a sutra ujutro — put pod noge! Bit će sami i slobodni, ali da se nitko ne usudi u selo; više od onoga što im sada sami daruju neće od seljaka izmoljakati. — Cigani se utaboriše okolo kuće, izmoreni hodom, izmučeni studeni i gladom, kivni na one ljude. Dar je bio kukavan, djeca su plakala da su gladna, pa ne bi druge no zaklati jedno od stare kljusadi što im vukla kola. To uzradova Cigančad; nasta vika i metež u dvorištu. Djeca gurala daskom snijeg u kutove, mela kameni stô ispod doksata, ložila vatre i rezala ražnjeve, dok su stariji gulili s kljuseta kožu a žene dizale čerge.

Dan je bio studen, ali vedar i tih. Smrznuta se šuma sjala kao posuta biserom; poljane su i drumovi ležali pokriveni snijegom; seljačke kućice surih zidova i bijelih krovova blista-

le su na suncu, ovjenčane redovima ledenih svijeća što su visile o strehama lomeći svjetlo u svim duginim bojama. Iz dimnjaka sukljali su ravno uvis stupovi dima: jedni još crni kao čađa, drugi bijeli kao srebro, a treći već svi modrikasti i prozirni da se za njima vidjela daleka strmina niz koju se djeca sklizala na saonicama kričeći iz svega grla. Ceste su bile puste, ali su ti one kućice govorile da je danas svaka od njih kao košnica u kojoj vri i šumi. Jedino je nova kuća na dnu sela stajala hladna, zatvorena i šutljiva. — Zazvoni podne na crkvici, i zvonki glasovi jeknuše u tišini. Šuma nije primala u se mjedenih usklika malena zvonca da ih ojača pećinskom jekom i zastre muklim glasom klanca i uplete u njih šumore četinjačâ pa da ih onda vrati selu, dublje, punije, tiše — ona ih danas odbi od sebe, sledenivši sve tople duboke glasove mjedenoga grla i protkavši u pređu više srebrnih zvukova zvek svoga bisera.

Sunce je sjalo s visoka oblačeći šumu u dugine odore, sterući kruto mlijeko po ravnicama pa čak i pretvarajući u skerlet, svilu i kadivu one šarene krpe na šatorima i na leđima ciganskim.

Cigani su već rezali meso na kamenu stolu. Nasta guranje i navala djece. Doskora se sve stiša i umiri, i nije više bilo čuti no žvakanje gladne gomile.

Baš u taj čas pokaza se na vratima dvorišta krupan čovjek. Odijelo mu je jako toplo, ali izderanih koljena i lakata; na glavi mu šubara, o pasu dvije malene puške, a u naručju dijete. Na kosmatu licu nije bilo u prvi mah vidjeti no kukast nos i dvije velike, crne, oštre oči.

— Tko vas posla u moju avliju? — viknu čovjek s praga.

Iako nije bilo srdžbe u njegovu glasu, Cigani se prepadoše. Njihov vođa ustade, skine kapu i priđe došljaku.

— Gazda — reče — selo nas potjera amo. Glad, studen, sirotinja...

I Ciganin kaza čovjeku sve kako je bilo. Kad ispriča, reče:

— Zapovijedaš li da idemo?

— Ne! Ostanite! — odgovori čovjek i sjedne na kamen uz vatru.

Cigani su s početka gledali šutke i s nekim strahom u naoružanog ljudeskaru. Cigančad odmakoše natrag, a žene nosile jelo u čerge da odanle gledaju hoće li se što dogoditi. Ali je čovjek sjedio mirno na kamenu držeći dijete na koljenima. Nije se nikomu dalo da mu što reče jer je on neko vrijeme stajao kao da prisluškuje je li što čuti okolo kuće i u selu. Najedanput skinu dijete s koljena, okrenu se prema čergama i reče: »Koja od vas zna pomoći bolesnoj djeci?«

U tren oka nađe se pred njim prljava Cigančura koja prosu na nj kišu riječi. Ona vida sve rane, tjera sve bolove, liječi od svake bolesti, zna sve trave i sokove.

— Šuti i pogledaj mi prije dijete! — prekine je čovjek.

Ciganka klekne i upilji oči u mališanovo lice. Gledala mu mršave žute obraze, prestrašene oči i blijede usne; opipa mu ruke i noge. Ciganka je bila u neprilici; znala je da onome čovjeku što ju je gledao oštro i napeto kao da joj hoće istrgnuti istinu iz grla, nije mogla odgovoriti što joj drago, onako — po svoju.

— A tuži li se kada? Plače li?

— Ne tuži se. Ne plače — odgovori on.

— Što veli majka o djetetu?

— On nema majke.

— A tetke, rodbine?

— Ono nema nikoga do mene, oca.

— A ti si gazda, pa dijete ima sve što hoće i što mu treba. Eto, kako kome bog dade. Mi Cigani...

— Ne brbljaj nego reci što mu je? — presiječe čovjek.

Ciganka se počešlja za uhom; nije joj se dalo reći, ali se ipak odluči:

— Gazda, ne ljuti se. Nije ni svaka moja od suha zlata. Ja bih rekla da je u toga djeteta umrla krv...

— Kako? Što je to?

— Da, umrla mu krv. Mali se nečega prestrašio. On se i sad plaši.

Čovjek se bijaše promijenio u licu. Bol mu mijenjala tvrd izraz očiju; strah od onoga što će Ciganka još reći grčio mu nozdrve i usta. A žena nastavi:

— To se moralo s djetetom najedanput dogoditi, jer se zdravo rodilo i dobro je hranjeno. Je li da se ono prije smijalo, igralo, plakalo i opiralo kao i sva druga djeca?

— Jest! Tako je! On mi se nikada ne opire. Ima tri mjeseca što ne plače, što ne viče, što se ne smije — gotovo je šaptao čovjek gledajući u Ciganku. — E, pa što onda? Pa kako to?

Ciganki se pričini da je već ukrotila divlju zvijer i našla kraj žice što je mora dalje vući, pa nastavi bez bojazni, tiše, slađe.

Gazda milostivi, ne boj se za svoje dijete. Što zle oči — splele, dobre će ruke razvezati. Znam travu kojom se voda kuha, pa njome umivaju djecu od uroka. Ja ću ti...

Ali Ciganka ne doreče jer je čovjek ošinu pogledom i naglo planu:

— Ciganski gade, misliš da sam ja kakva seoska baba, kakav čobanin. Idi, jer ću te pogladiti po leđima!

Cigani se požuriše da raspršе oluju. Navališe i oni na Ciganku: »Idi kad ne znaš kako se govori s gospodinom! Kakvi uroci, ludo stara!« Čovjek se htio dignuti, kad vidje gdje se njegovo dijete primaklo Cigančadi pa gleda radoznalo u njihovu igru na dnu dvorišta.

— Pusti ga, gospodaru — reče mu Ciganka sa čedom pod sisom — okladila bih se da će se s njima igrati i smijati. Znaš: djeca s djecom.

On izvadi novac pa joj ga dade: »Drži! A bude li tako, pozlatit ću ti svaku riječ«.

Cigančad bijaše napravila čovuljka od snijega, posadila ga na dasku. Natakla mu na glavu klobuk, u ruku trstiku, u usta lulu. »Ujo! Ujo!« klicali su Cigančići gurajući dasku uza zid i tjerajući psa što je uz lajanje srtao na bijela čovu. Jedno dobro Ciganče našlo negdje limen, krnj lijevak, pa je svakako htjelo da trubeći ide uporedo sa čovuljkom. Pas ga povali u snijeg, stariji ga dječaci gurnuše na stranu ali se ono iznova vrati kričeći i trubeći. Kad mu nestade sape, priđe, razbarušen i crven kao rak, ubilčevu sinu, pruži mu lijevak i reče: »Sada ti... Tu — ru — tu — tu«... Ono blijedo dijete uze lijevak, primakne ga ustima i puhnu, ali truba jedva dade glas. »Sada ja!« — vikne Ciganče pa mu otme lijevak i otide. Ubilčev sin zakrešti i potrči za Cigančetom.

— Eto, već plače i trči. Junak bi se čak i potukao — reče Ciganka čovjeku.

On se dignu da bolje prati svaku kretnju svoga djeteta. Ono se bijaše već pomirilo sa svojim novim drugom jer lijevak bijaše začas izgubljen i zaboravljen. Sad su i oni vukli, jedan do drugoga, čovu konopom uza strm kut dvorišta, dok su drugi gurali straga dasku. Klicali su i oni: »Ujo! Ujo!« Lagano rumenilo prosu se po obrazima dječakovim, i iz očiju mu vrcnu prva iskra radosti. Kad se čovo od snijega zaljulja i strmeknu niz dasku prosuvši se u komade na Cigančad, čuse i njegov krik pa pljesak ruku i hihot.

— Ču li ga? Ču li ga? Kako zna! Kako može! — reče otac Ciganki, i njegovo lice zasja od sreće.

Cigančići su već hitro gradili novog čovu. Gacali su okolo po snijegu ispred nedograđene staje, pa je svaki htio da i njegova gruda bude nešto na onome nezgrapnom tijelu. Ubilčev je sinčić htio svakako da posadi svoj snijeg čovi na glavu, pa je kričao sve dok ga Ciganka ne dignu da ga želja mine. Kad čovo bi gotov, vidješe da mu nestade šešira. Oteo ga pas pa se zatrkao s njime prema šumi. Htjeli su svi u trk onamo, ali čovjek viknu!

— Drago! Na ti moju šubaru!

— Gazdinu šubaru! Drago, po nju! Idi bolan! — stade vika Cigančadi.

Drago, još rumen u licu, razdragan i blistavih očica, gledaše u čovjeka; oklijevao je. Vukla ga k sebi šubara kojom ga otac mamio držeći je u ruci, ali je on iznova gledao u ono znano mu lice. Koraknu nekoliko puta naprijed, ali upravo kad mu čovjek reče »Drago, dođi! Na ti!« — dijete stane, i njegovo lice bude drukčije. Rumenila naglo nestade, sjena straha zastre mu zjene, i prvašnji grč ukoči mu usne. Istom kad se i otac trgne, i sva mu se sreća utrnu na licu, dijete preplašeno priđe, uze šubaru pa se vrati k djeci.

Ciganka ču uzdisaj onoga čovjeka; reče:

— Gospodaru, ne zamjeri. Čemu biješ dijete kad ga toliko voliš?

On se gorko nasmiješi: — Ubio bih onoga koji bi ga samo prstom dirnuo. Čuvam ga kao amanet, nosim ga kao kaplju vode na dlanu.

U zvuku je njegova glasa bilo toliko bola da se Ciganka smilova.

— Jesi li dugo udovac? Koliko je da ga maziš?

— Tri su doskora mjeseca što me dijete vidje prvi put, — odgovori on suho.

— Onda će sve to proći! Samo se ti strpi.

Na te riječi zasja čovjeku lice. Skinu s ruke prsten pa ga dade Ciganki:

— Na ti! Darujem ga tom tvome crviću.

*

Sunce je zapadalo. Kada uroni u grad oblaka na međi obzora, one tamne kule i zidine planuše rumenilom kao da ih je zahvatio požar. Krv pane na poljane pokrite snijegom, brežuljci odmakoše još dalje prema zapadu, nejasni i plavi a našarani modrikastim žilama; seoske se kućice smrknuše otvoriv sa strane poljane svu silu sjajnih očiju. Neko vrijeme nevidljivo je sunce obasjavalo jošte goru na istoku. To nijesu više bili vilinji dvori od bisera i dragulja. Grad od željeza i tuča dizao se sada nad kotlinom. Debla okovana u led sjala se kao stupovi od crvene kovine; pruće šibljika stršalo je kao šuma kopalja na zidini gradskoj; kukovi bijahu nalik na tornjeve s bakrenim štitovima na kruništima, jaruge i klanci na jarke iskopane džinovskim rukama. Kad se svjetlost povuče na vrhunce i valovi mraka poplave goru, grad potamni; ču se huka — večernji je vjetar vodio u one dvore studenu zimsku noć.

Već prvim mrakom jeknu kotlinom pucnjava mužara. Kad se ona stiša, selo zaroni u tamu i tišinu. Nebo kao da se spustilo naniže i postalo još tiše, pa su božićne zvijezde treptale krupne i blage nad zemljom.

... U ubilčevu su dvorištu gorjeli fenjeri i plamsale buktinje. Stajala je vika, pjevanje i klicanje gazdi milostivnome.

Još prije sunčeva zapada bijaše pas nanjušio u staji slijepu, šepavu medvjedicu. Jadna se životinja — već ukroćena i uvijek plašljiva — krila cijeli dan u uglu, dok je medvjedić ne izda, pa je pas potjera u avliju. Cigančad se u prvi mah prestraši, ali kad vidje kako je s njome, ona se manu snijega i čove te veza mečki konop okolo vrata, posadi joj meče na hrbat i poče se s njome igrati. Nasta nova vika i tarlabuka ispred staje.

Dogodi se baš onda da ubilčevo dijete, crveno od studeni, skakanja i veselja, dotrči ocu koji je sjedio sa Ciganima, te mu gotovo skočio na koljena vičući: »Mene na méda! Mene na méda!« Rijeka meda prostruji čovjeku kroz srce; krv mu udari u glavu. On uhvati dijete pod oba pazuha, vinu ga visoko: »Drago! Sine!... Samo tako sa ćaćom svojim! Dignut ću te na mjesec i na zvijezde!« — pa potrči k Cigančadi i posadi dijete mečki na leđa.

Mališ je lupao nogama i pljeskao rukama jašući sav razdragan dok ga otac pridržavao, a Cigančići su vukli naprijed životinju, kričali i valjali se po snijegu, sretni što se i gazda upleo u njihovu igru. Kad bî toga dosta i životinja se poče ljutiti, htjedoše je potjerati u staju, ali se mališ tome opre; utuvi sebi u glavu da valja medvjedicu skloniti u onu lijepu, novu kuću; neka ondje spava sa svojim mečetom. Cigani se nasmijaše djetinjemu hiru, ali onaj čovjek reče:

— Drago ima pravo. Stan za stan! Ljudi, amo sjekiru!

Cigani ga pogledaše u čudu. Vidjeli su da je podjetinjio od sreće, ali se i pobojaše: ne smuti li mu nešto glavu?

— Gazda, bit će nevolje. Gle pečate na vratima!

— Kakvi pečati! To je moja muka! To je Dragova kuća!

On upre plećima o vrata, napne sve sile i otvori. Povede životinje u sobicu pokraj doksata pa ih smjesti na sagove. Jer se mrak već hvatao, viknu da mu donesu fenjere. Znao je gdje u Kući ima još hrana, pa je dade sinu neka je baci životinjama. A dijete je stajalo uz njega, gledalo u medvjedicu i govorilo kao da se nečega sjeća:

— Kako je medo sada dobar. Je li, ti ga nećeš tući kamenjem?

— Ne, sinko!

— A je li istina da su mu izvadili oči?

— Nije. Ne vidi jer je star.

— A tko mu prelomi nogu?

— Boli ga... — odgovori čovjek, smućen tim pitanjima, ali ipak sretan što ga dijete nešto pita, što mu govori gotovo bez straha.

Ispred kuće Cigani se međutim pravdali što će s tim čovjekom. Jedni su govorili da ga se valja što prije otresti jer da će ih povući u kakav jad; drugi su pak htjeli da ga ne puste dok se iz njega štogod ne izmami.

Nijesu se još bili dogovorili, kad čovjek iziđe iz kuće noseći na rukama uspavano dijete.

— Idi gore — reče Ciganki — i donesi s kakve postelje sve što mališu treba!

Smjestiše ga u čergu blizu vatre.

— Spava kao zaklano. Ne bi ga ni gromovi probudili — reče Ciganka. — Vidjet ćeš ti njega sutra, dobri gazda. Zdrav i veseo kao ptica.

Čovjek je iznova sjedio s Ciganima za kamenim stolom. Buktinje su gorjele; logor se stišavao jer je Cigančad već spavala pod šatorima. Iz seoskih kuća dolazilo je pjevanje i pojanje, ali sveđer tiše, na mahove i na prekid, jer je vjetar izlazio sve jači iz šume gdje je led škripao i pucao kao da netko gazi po staklu.

— Gazda, čuješ ih; a mi žedni, gladni pod vedrim zimskim nebom — reče neki Ciganin.

— Da si samo vidio kako nas jutros potjeraše! »Lupeži! Skitnice!« Kod nas dvadesetero djece, a dadoše nam šest malenih hljebaca. Ni kapi vina da ogrijemo dušu, a Badnjak je.

U šumi huknu. Ču se kako se led krši i prosipa. Vjetar udari o krilo kuće, zaljulja šatorima i ošine zublje. Vatra se slegne, prospe naokolo iskre, pa iznova plane pišteći u ledenu noć.

Čovjek ustane, uze dijete i pođe s njime u kuću.

— Eto, otide. Zatvorit će nam vrata ispred nosa. Ne smrznemo li se noćas, otići ćemo sutra praznih ruku.

— Ima svega u toj kući.

— Što će on nama? Dat će. Milom ili silom.

— Neka nas pogosti bar kao slijepog medvjeda!

— Tako je! Hajdmo i mi gore!

Ali prije no se Cigani digoše, otvori se prozor na kući. Suho meso, sir, stara odijela i gunjevi padoše na Cigane. Žene skočiše iz šatora da kupe, kličući i blagosiljući, onu blagodat. On je praznio škrinje i bacao sve kroz prozor. »Moj mali spava u velikoj postelji kao carev sin. I u snu se noćas smije. Vi ste mi ga izliječili«, odgovarao je Cigankama i bacao dugo i rasipno. »Vi njemu zdravlje i veselje, a on vama ovo!« A kad mu to dodija, siđe u podrum, digne na leđa bačvicu vina. I donese sam iz kuće sve što ljudima treba da se časte.

— Neće biti tužan tko razveseli danas sina moga! — kliknu Ciganima pa segnu u džepove i prosu po stolu novac.

Vino proteče, i Ciganija zapjeva.

Hranjena drvima što su ležala u kupu pokraj staje, vatra je plamsala nasred avlije budeći oda sna i mameći iz čerga Cigančad. Ona su doskora skakala okolo krijesa što je obasjavao kuću i zaleđeni rub šume. Vjetar je jače hukao u gori, urlikao je na uglovima kuće, lupao o zidove dvorišta i nosio u selo rojeve varnicâ, graju i pjesmu ciganske.

Cigani se bijahu do takve mjere podali veselju da stoprv onda kada gazda naglo skoči i jurnu u kuću, vidješe naoružane seljake na zidiću a seoskoga glavara na vratima avlije.

— Naprijed! Drž' ga! — viknu glavar. Seljani se gurahu kroz začuđenu gomilu vičući: »Dijete! Gdje je dijete?«

— Dvadeset talira za živo dijete! — klicao je glavar.

Svi jurnuše na vrata, ali ona već zatvorena, nečim poduprta a čavlima okovana.

— Kroz prozor! Ljestve — pane zapovijed. Ali ljestava nije bilo u dvorištu. Poslaše po njih momke u selo te opet pođoše k vratima da ih jače drmaju i biju.

Cigani ih naučiše kako će ih oboriti. Izvukoše gredu iz staje i lupnuše njome o vrata. Jurnuše svi u kuću, pretražiše je cijelu, ali ne nađoše u njoj nikoga do medvjedice i mečeta.

Kad ih svježe čovječje stope povedoše po snijegu s podrumskoga okna na rub šume, vjetrina im pogasi buktinje, i gora ih odbi studeni, tamom i vijanjem vukova.

III.

Cigančura što je ubica potjera od sebe izbrblja se sutradan po selu kako dijete gine, gladno i žedno, od očevih prijetnja i udaraca. I gotovo nitko ne povjerova onoj drugoj Ciganki kojoj ubica darova prsten, kad ona reče da je ubica otac kakva nije lako naći.

— Moramo spasiti dijete! — rekoše seljaci, pa netom zima popusti i leda nestade, digoše novu hajku. Obađoše dio šume gdje su znali da ubica najradije lovi, ali mu ne uđoše u trag. Kad procvjeta drijen, potražiše ga po drugi put, a kad cijela gora poče iznova listati, njihova srdžba bi velika jer ga šuma još bolje sakri, postade — njegova. Čobani su tjerali drugamo stada; u nju se nitko više ne usudi. No upravo sada kad su mislili da će ga šuma progutati, on se poče najedanput sve češće šuljati naveče i noću oko sela. Kupi na silu u pastirčeta dvoje janjadi; ote nekoj ženi sa sušila nešto rublja pa joj baci izdaleka novac; ušulja se više puta noću u neke staje da pomuze krave, ostavivši na tlu zlata. Plaćao je kao gazda, ali najednom, rekao bih, ostade i bez novaca, pa poče otimati. Stiže u selo glas da ga gotovo uloviše u obližnjoj varošici kamo dođe više puta da kupi neke lijekove. I tamo su sada vrebali na nj. Ima u varošici u banki njegova novca, pa će zlotvor zadjeti u tu udicu kad bude gô i gladan.

Selo se pomami kad se ču da ga već treći put vidješe gdje se noću krade iz vrta učiteljičina. Uzalud je učiteljica mirila ljude i kazivala im da joj ubica ništa ne ukra i ništa nažao ne učini, da ga se ne boji, da je to progonjena zvjerka i da je možda ona Ciganka s prstenom pravo govorila; oni ga jedne večeri dočekaše s puškama. Sutradan nađoše krvi na zidiću, a od onoga su dana stražarili svake noći u učiteljičinu vrtu.

*

Svanu i minu Uskrs. Vrtovi se okitiše procvalim voćkama, plotovi se i živice osuše kalinovim cvjetovima, šuma se prope u zelene valove, a žubor vrela oglasi se lugovima.

S novim cvjetonosjem siđe mir u selo. Na ubilca su još uvijek vrebali, ali o njemu najedanput ni glasa ni traga.

U seoskoj je školi vladao mir. Nije bilo čuti ni daha ni štropota, samo je kraj šljivine grančice tuckao, ljuljajući se, o staklo pritvorena prozora.

I učiteljica je pričala djeci:

— Živio jedanput div u našoj planini. On htjede sagraditi nove dvore na obronku gore, pa natjera sve ljude obližnjih selaca na rabotu. Lomili su mu, vukli i tesali kamenje strepeći od njegova glasa i pogleda. Kada dvori biše gotovi, div potjera od sebe rabotnike: »Jao si ga onome koji se usudi u goru moju i u grad moj!« Da nitko ne nađe više puta do njega, on posadi šikaru i trnje na šumske staze, zatvori klance liticama, prenese brežuljke s jednoga kraja na drugi.

Div je ubijao sve živo na obronku i sjedio u svojim dvorima, ali mu nešto nije bilo pravo. Dvoji su ga jadi mučili. Oko njegova grada nije rastao ni busen trave; sve je bilo sivo, pusto, krš i litica, i njegovi su dvori propadali, nečujno, polagano, od dana do dana, u crnu zemlju.

Oni su već bili napola zakopani kada div pođe jednog jutra u šumu i viknu: »Šumo majko, od čega mi sva tane volja?« A šuma mu odgovori cvrkutom gnijezdâ, žuborom

vodâ i šuštanjem lišća: »Sve kaplje krvi tvojih žrtava crvene se po obronku, a teške su kao planina. Sve kaplje znoja i sve suze tvojih rabotnika leže još uvijek oko tvoga dvorca, a od njih ne niče trava.« Onda div nahrupi u naše selo i ote dijete. I div reče u gori djetetu: »Gledat ću te kao svoga. Potraži i pokupi prstićima sve one kapljice; moje su ruke za to prevelike. Kad pokupiš, vratit ću te u selo.«

I ono se maleno dijete vere od jutra do mraka okolo divovih dvora. Traži već dugo. Gdje digne smrznutu suzu, niče smilje; gdje otare kapljice znoja, raste kurika. Njegove su ruke krvave od drača i trnja, a kamenje mu izgulilo kožu na koljenima. Tih je kapljica mnogo, mnogo. Dijete se vuče po zemlji. Kada ne može više dalje, ono stane i gleda prema našemu selu; prisluškuje hoće li jednom dotrčati iz sela sva djeca da mu pomognu pa da ga povedu sa sobom među ljude.

— Idimo! Idimo! To je Drago! Mi ćemo sve pokupiti! On će s nama u selo! — viknu stotinu glasića; ručice se digoše uvis; oči bljesnuše. — Hajdmo! — reče veselo učiteljica.

Htjelo se dosta muke dok se postaviše ispred škole u red. Košić za smrznute suze! Kruha za Draga! Platnene trakove da mu vežu ranjene prste!... Sve su to djeca tražila i htjela, hvaleći se da će u tren oka pokupiti na onome obronku sve kapljice i suzice, kao Pepeljugini golubovi proso što joj ga zločesta maćeha prosu po kuhinji.

Učiteljica povede povorku izvan sela, pa udari stranputicama prema sumu.

»Kuku nama! Kuku« — zakukala kukavica kad ugleda povorku s hrastove grane. Ali kos što ima gnijezdo u trnjaku na rubu šume, viknu joj: »Umukni, zloguče!«, pa odletje u lugove kričeći u sav glas: »Djeca! Djeca!« — »Čovječja piplad! Čovječja piplad!« odazvaše mu se žune i djetli te prestadoše tuckati kljunom po kori stabla. Zeba se u tili čas pokloni desetak puta potresujući dugim repom, a ispod sjeničinih krila u gnijezdu virnu radoznalo u svijet desetak glavica i stade ih cika: »Da vidimo! Da vidimo!« — »Rano li su joj poletjeli!« začudi se strnadica grijući u gnijezdu svoje mališe i gledajući gotovo zavidljivo učiteljicu. »Kamo se to roje u goru?« zazukaše pčele padajući na procvjetale grane. Krošnje hrastova zašutješe na svođu, i šum prođe uz lugove »Vonjaj, kušu! Pjevaj vruče! Jato ide, gorom guče!«

Djeca su išla šumom gazeći mahovinu. Grančice su ih udarale po ramenima da ih pospu laticama i peludom. Šikare se otvarahu da im pokažu stazicu do divovih dvora: »Zlatne ruže!« kliknuše djeca i uroniše u ono žuto more. »Pozlatit ćemo divu dvore, pa će nas ljepše dočekati«. Raspršiše se po grmovima i čestama, a kad se iznova okupe, učiteljica se nađe u šumici zanovijeti, jasenovih metlica i žuti lovkinih grozdova.

— Gdje je glavarov Stanko? — upita ona.

Dječak se pomoli iz grma, gologlav, crven kao rak, krijući nešto rukom iza leđa.

— Amo dođi! Pokaži!

Stanko posluša. U njegovoj je kapi bilo gnijezdo s petero ptičadi.

— »Al su maleni, goli!« — »Gladni li su!« — »Jadna im majka!« stade graja djece.

— Neće Drago s vama kad se to dogodilo — reče učiteljica.

Dječaku udariše suze na oči.

— Metnut ću ih opet onamo.

I sva djeca pođoše za njim da vide kako će ih vratiti majci. Dok je dječak ulazio u šiprag i stavljao gnijezdo u rupicu kraj kamena, ona su tražila gusjenice što će ih Stanko metnuti blizu gnijezda, i mrvila kruh okolo šipraga.

*

Kada se povorka uspe na obronak, puče pred njom golet. Iz uleknuta tla na proplanku stršale su uvis litice nalik na tornjeve i kule; kremene se grede pružale nalik na zidine; gomile kamenja bijahu kao ruševine golemih zdanja. Na onoj pustinji nije ništa raslo do nešto šikare što je amo-tamo zastirala dračavim prućem neke otvore. Mračna šuma kružila je golet s triju strana i krila je pogledu s vrhova na gori i sa sela u nizini.

— Divovi dvori! — šanuše djeca.

Učiteljica ne odgovori, no se zagleda u hrastove grančice koje su joj — bačene amo-tamo na kamenje — kazivale dalji put.

— Javimo se Dragu! — reče i prva zapjeva.

Dječji glasovi jeknuše s početka tiho i plaho a zatim sve jače i snažnije. Bukova šuma potkrijepi pjesmu muklim šumom, vuga uplete izdaleka u nju tri topla, zvonka usklika, drozd je bravenjak cijelu iskiti srebrnim notama iz svoje frule.

Svaki strah minu djecu. Učiteljica krenu prva naprijed, i svi se počeše spuštati između dva reda litica. Najedanput ču se žamor, i djeca stadoše. — Nešto niže, za hridinom, pomoli se velika, kosmata glava s dubokim crnim očima. Pokaza se jak, gô vrat pa široka ramena i prsa.

— Div! — šanuše djeca te se skupiše oko učiteljice.

Ali ona primi za ruku najplašljivije dijete i krenu ljudeskari u susret, govoreći: — Dobar dan! Zakasnili smo malko ali eto stigosmo ipak sretno i na vrijeme. Put ste nam zgodno naznačili.

*

Kada sva ona djeca, vođena ljudeskarom, banuše na vrata i djelomice uđoše u široku spilju, Drago je ležao na postelji gledajući kako se sunce krade kroz lišće što je zastiralo dno otvora na stijeni pećine. U onome polumraku dijete je mislilo na Cigančiće, na čovu od snijega, na čerge oko vatre. Eto, onaj je čovjek nekamo otišao, a vani je toplo, zeleno, i ptice pjevaju. On će sada kradom ustati. Ići će tiho kroza šumu da ga nitko ne vidi i ne čuje. Stići će na dno sela i doći do one kuće po kojoj je jedanput skakao i vikao, a sada je u njoj slijepi medo i meče. On će se ondje sakriti i čekati, tih i miran kao miš. A kada opet Cigani dođu, reći će im: »Ja sam vas dugo čekao. Idimo odmah jer će On doći pa će biti zla«. I reći će im: »Pobjegnimo svi skupa, ali ne kroz šumu. Tamo On ubija danas životinje s dobrim očima kao u moje majke koje više nema, i s malenim rogovima na glavi.« I još će kazati Ciganki što doji čedo: »Sakrij me u svoju čergu a ja ću biti dobar. I neću nikada plakati, jer me više neće biti strah.«

I Drago bi htio ustati da se sam obuče te da odmah otide jer bi se On mogao doskora vratiti. Mogao bi ga opet taknuti svojim velikim rukama kojih se Drago toliko boji. Ne pođe li, bit će opet sam s njime, pa će iznova biti sve ružno, puno straha.

Dijete se sili da se digne, ali ne može. Misli, lijepo li bi bilo kad bi ona Ciganka došla sama u spilju pa mu rekla: »Drago, hoćeš li, da te uzmem u naručaj pa da te odvedem?« On bi joj odgovorio: »Odmah! Zamotaj me pa me ponesi u kuću moje majke! Ja znam gdje je maja spremila moje novo odijelo. Znam gdje su mi nove čizme. U velikoj su škri-

nji sa mjedenim lokotom!« I još bi joj kazao: »Idi brzo, ali tiho, jer On dobro čuje. On vidi sve. Njemu je teško pobjeći!«

Drago teško diše. Napinje se da ustane, da skoči s postelje. Eto, Ciganka je ispred spilje, a s njom su i Cigančići; čuje bahat nogu. Ulaze u spilju i zovu: »Drago«.

— Zamotaj me! Idimo! — kliče dijete i pruža ženi ruke.

Netko dignu s oba otvora grane, i sunce poplavi čistu, udobnu spilju, djelo prirode i radnih ruku. Dragova je postelja bila okružena redovima glavica; mnoge oči gledaju radoznalo u nj; šumica cvjetnih grana niče svuda naokolo. Lijepa mlada žena stoji pokraj postelje.

Drago se lecnu. Gleda začuđen u djecu koja nisu Cigančad, i u ženu koja nije Ciganka. Vidjelo se na upalu, blijedu licu malenoga bolesnika da mu nešto nije pravo, da je gotov briznuti u plač kad njegov pogled pade na ubicu koji je stajao u kutu, pa se njegove usne grče i oči mu se napune strahom.

Onda onaj čovjek prignu još više glavu i izađe polagano iz pećine.

Ubica je dugo sjedio vani na kamenu dok su djeca ulazila i izlazila iz spilje jer sva skupa nijesu mogla da u njoj budu. Slušao je kako govore: »Drago se više ne boji!« — »Uzeo je ljubice što sam mu ih prosula po postelji.« — »Učiteljica ga je pogladila po licu.« — »Rekao je da ga uzme sa sobom.« — »Doći će!« — »Gospođica ga oblači!« — »Sad će!«

Žagor je u spilji postajao jači. Djeca su pred vratima pećine šutjela gledajući ispod oka u čovjeka koji je sjedio na kamenu.

Sva djeca iziđoše, i učiteljica se pokaza posljednja na vratima. Nosila je dijete. Ono je ležalo u njezinu naručju vijući joj ručice oko vrata. Čovjek ustane: »Pustite da ga ja nosim.« Ali se Drago trgnu i privi čvršće k ženi, a ona reče: »Čemu? Lagan je kao pero.«

Kad iziđoše iz goleti i siđoše u hrastik,ču se klicanje dolje na rubu šume, i učiteljica reče čovjeku: »To su oni. Uđoše nam u trag.«

On stade: »Čuvajte mi ga!«

— Kao da je moje.

— Samo ako nije već kasno! — drhtnu mu glas.

— S djetetom je zlo. Ali se ja nadam — odgovori ona i okrenu mališa prema čovjeku.

— Drago, poljubi oca! — gotovo jauknu ubica i pruži lice k djetetu, no se ono stisnu uza ženu.

— Zbogom! — reče on muklo; nestane ga u čestu.

Djeca su išla niz bregove pjevajući.

Drago je ležao u učiteljičinu naručju. S glavom na njezinu ramenu gledao je u djecu što su išla za učiteljicom kličući mu: »Ti ćeš s nama u školu!« »Igrat ćemo se s tobom!« — »Ti ćeš spavati kod gospođice, a mi ćemo ti svašta nositi.« Dijete se smiješilo i gledalo šutke u njih; samo bi katkada reklo ženi: »Je li, ti ćeš me sakriti? On me neće više naći.«

Dotrčaše im u susret majke i seljani što se bijahu već vratili s rada u selo. Njihova je ljutnja na učiteljicu bila velika, ali kad joj vidješe Draga u naručju a sva djeca s njome, rekoše: »Što glavar nije mogao s momcima i puškama, učini ona s djecom i grančicama. Sad će biti lakše goniti zlotvora.«

Dopratiše je kući i počekaše u vrtu sve dok ne čuše da je mali Drago zaspao pod njezinim krovom. Tri su dana dolazila djeca da gledaju kako im učiteljica njeguje novoga druga, i da mu koješta nose.

Već su govorili da će Drago ustati i sići s njima u vrt da sjedne na klupu ispod šljive, kad ga jednog jutra nađoše hladna na bijeloj postelji.

IV.

Vjetar je udarao o čemprese na groblju. Oni su tresli vrhovima, škripali i lovili u krošnju dah vjetra koji im je nadimao njedra, puneći ih hropnjom. Niski se oblaci valjahu po noćnom nebu, sad nagomilani kao kup hridina, sad rastrgnuti u krpe. Mjesečev bi trak kliznuo kadikad niz njih i bacio mutno svjetlo na ploče, na križeve i na ogradu okolo raka. Katkad bi vjetar jače huknuo; kiša bi nagnula s planine, prošla po groblju pljušteći o čemprese, lupajući o ploče, pa bi je i nestalo u dolini, hrleći dalekim selima.

Pokraj malena groba ispod vrbe stajao je čovjek. Gledao je kako vrbovo pruće šiba okolo sebe uzduh kao da nekoga tjera s onoga grobića, i slušao njegov reski zvižduk, pa je oklijevalo da se bliže primakne.

Istom onda kad vjetar utoli i vrba se umiri, on klekne na donji kraj groba, i njegov se glas — prigušen i prekinut — ču između čempresâ.

— Drago, ne ljuti se. Ja sam, tvoj otac. Čempres s prelomljenim vrhom, vrba, križ!... Tu si mi sada, sine moj! Ne mogoh prije jer me gone žešće nego onda. Nema mi više mira; nema mi više spasenja; a klonuo sam jer te više nemam, jer je sada sve drukčije... Oh, kad bi me sada vidio, sine moj!

Vjetar huknu, vrba se tresnu, i pruće psiknu ljutito, resko.

— Ne, Drago, dijete moje! Ne dođoh da te dignem s te postelje. Neću te više dirati rukama, neću taknuti ni ruba groba tvojega. Nemam više kamene kuće u planini. Kraj nje puška čeka. Šuma nije više moja; u nju te ne bih ni mogao odnijeti... Drago, došao sam da ti otvorim srce svoje, da ti kažem sve kako je bilo, pa da sudiš ocu svojemu... Ti ćeš me tek sada razumjeti... Oči duše tvoje otvorene su sada širom.

Vjetar udari o zidove groblja, no ne preskoči ih. Vrbove se grančice zanjihaše bez psike i zviždanja, hroptanje u njedrima zelenih orijaša postade tiše.

— Drago, bio sam mlad ovčar i ugljar u planini kada povedoh u svoju kolibicu prezrenu, bosu siroticu, majku tvoju. Ljubio sam joj ruke i govorio: »Kraljice moja majušna, ja ću ti ih pokriti prstenjem. I obući ću te u svilu, i zidat ću ti dvore dolje u selu, pokraj šume.« A ona mi odgovarala: »A ja ću ti, malena i slabašna, roditi sina velika i jaka kao što si ti. A on će biti kao zvijezda jutarnja, pa kao sunce podnevno. Tvoji će dvori sinuti od njegovih očiju kao da su od zlata, i daleka će sela gledati u njih.« Drago, ti si se za me rodio već onog dana; rodio si se na usnama njezinim i pao si u njedra moja... I ja sam nadalje čuvao ovce i pravio ugljen noseći te živa u srcu svome. Čekao sam te dvije godine, ali ti mi se istrgnu iz grudi, ne pade čelom na postelju našu... Onda rekoh ženici svojoj: »Zlatna! On nam neće doći dok ne udarim temelje dvorima svojim i ne stavim na te, majku njegovu, skerlet i svilu. Njega valja dočekati kao careva sina. Takav ti je on — ja to znam, jer ga oči moje vidješe već odavno.« I onda joj rekoh: »Ženo, idem u svijet, pa ćeš dočekati čudo!«

Vjetar je jedva lepetao krilima na zidiću groblja. Jedan je kut neba bio vedar i obasjan mjesečinom. Čempresi su stršali šutljivi i smireni njišući jošte vrhovima.

— Drago! Prošao sam sedam rijeka, pregazio sam sedam planina i prebrodio sam more olujno i široko dok stigoh u zemlju bogatu ali škrtu. Ona ti guta snagu i siše ti sokove; hoće znoja, suza i krvi tvoje. A ja joj dadoh sve da obučem u zlato i u svilu majku tvoju,

da ti zidam dvore i avlije... I kada poslah preko mora prvi plod muke svoje, stigne mi glas iz kolibice da ćeš ti doskora doći... »Ne kloni! Steci! Nadaj se!« — javljala mi ona, a ja sam nosio kamenje na leđima, i rovao duboko u zemlji, i hodao gladan šumama kojima nitko ne prođe, močvarama što ih nitko ne pregazi. Drago, moje su kosti pucale pod teretom, moja su koljena klecala, ali ti si već bio uza me, i ja sam slao i slao... A kad mi ona javi. »Dvori se dižu, prstenje mi blista na rukama, a tvoje se čedo valja po svili«, ja zaplakah kao dijete i blagoslovih trud svoj i patnju svoju. — Drago, htio sam odmah natrag da te vidim, kad mi ona poruči: »Ostani! Dvor su carski, ali prazni. Gdje je djetetu vrt? Gdje nam staja i ambari? Gdje je sinu tvojemu konjic, vinograd i njiva?« I ja ostah još dugo u onoj zemlji što ti lomi kosti i siše sokove. »Ostani! Ostani!« govorio mi i nadalje, sve češće, sve jače, njezin glas preko mora. Ja ne odoljeh čežnji. Banuh iznenada u novu kuću na dnu našega sela... Drago — čuj me, Drago! — banuh u dom svoj, ali mjesto da u njemu nađem sina od šest godina, nađoh dijete kojemu bijaše nastala tek četvrta... Drago, čuj me! — ti nijesi bio kost i put moja, ali si već davno bio duša duše moje. Ti nisi niknuo iz krvi moje, ali si već bio sav prožet znojem mojim i mukom mojom velikom i dugom... Ja sam gledao u tebi trud svoj i sne svoje, i nisam više mogao da te iščupam iz njedara... I rekoh ženi: »To je dijete ipak moje!« A kad me ona pogleda očima punima mržnje i poruge pa psiknu: »Onda ga uzmi i idi! Prodajem ti ga, samo reci i ti da sam te jednom potražila preko mora«, Drago, ja počinih ono što jedino ti vidje; počinih ono što ti pravo ne razumiješ ali ne zaboravi nikada više. I istom u taj tren izgubih zauvijek sina svoga.

Mlohavih krila spusti se vjetar na groblje i šušnu u busenju na rakama, zašumori u čempresima, izmami vrbi nerazumljivo šaptanje pa se negdje izgubi. Mjesečev se trak spusti niza čempres, zaplete se u vrbove grančice i sklizne na križ povrh Dragova groba.

Čovjek je gotovo naricao: — A onda, Drago? A onda?... Zar sam morao izaći pred ljude i reći: »Čujte, ne čudite se?... Ona je žena bila — onakova! Ovo je dijete — to!«... Ne, ne, ja sam htio da imam jošte sina. Ne pisnuh i rekoh bijegom svojim: »Ja sam jedini krivac!« Drago, moja su pleća bila još jaka; smogao sam nositi planinu jadâ. Na mene srdžba, mržnja i sramota, a na tebe — smilovanje! Htio sam te povesti daleko pa da ti tamo grane sunce iz moje noći... Sve sam ja mogao pretrpjeti, samo ne ono što mi ti zada, sine moj nevini i nedužni!... Ti ne vidje ništa na meni do ovih krvavih ruku. Ne prozva me nikada ćaćkom svojim. Ne po ljubi me nikada... Oh, Drago, reci mi sada jesam li ja tebi bio ipak — otac.

I ču se plač. — Zarida cijeli jedan život zanesen nadom i čežnjom pa izmučen rabotom, otrovan izdajom, utučen i raskinut onim što mu bijaše bit i jezgra. Jauknu na umoru zvijer potjerana iz jazbine, gonjena dugo, neprestano, bez milosti. I zaplače u onome ridanju snaga koja klonu, vjera koju opoganiše, san se rasplinu u javi žalosnoj i strašnoj.

Groblje je šutjelo. Čempresi su stajali prignute glave kao da slušaju. Rekao bih — u muku i polutami — križevi se na pločama okrenuše raširenih ruku prema čovjeku koji plače, i mramorni anđeli povrh rakâ gledaju sada u vrbu. A vrba sinu pod mjesecom i dignu polagano sa zemlje donje krajeve svojih grančica pa rasklopi krošnju.

Građen od uzduha i svjetlosti, izađe Drago iz onog zastora i priđe čovjeku čije je ridanje prelazilo u hroptanje umirućih.

Sjena se prignu nad čovjeka, pogladi ga po licu.

— Oče!

Stoimena, 1916.

Štap

I.

Moj je otac često slao svog poljskog slugu, navdara Ivana, da obađe sve naše vinograde.

Netom bi loza procvjetala ili uljika rodila, žega osušila plodove ili dugo očekivana kiša ojedrila grozd i maslinu, navdaru je Ivanu bilo hodati od vinograda do vinograda i sve vidjeti svojim očima, pa da onda reče koliko će po njegovu sudu biti te godine vina i ulja u bačvama i kamenicama gospodarevim.

Vraćao se jedva predveče, jer naši vinogradi nisu bili na okupu a neki su od njih ležali tako daleko da ih je rijetko mogao obaći. Tog se je dana ponajviše o njemu govorilo i čekalo se na nj s nekom zebnjom, jer su i djeca u kući znala da će biti te godine svima teško ne pokaže li se navdar Ivan na kućnim vratima umornih koljena ali vedra lica i nasmijanih očiju.

Sio bi na drvene stare stube pokraj vrata i stao govoriti spominjući redom svaki vinograd i kazujući kolikim se kacama masta i harárima maslinâ može gospodar zemlje nadati budu li mu težaci dali sav njegov dio.

Vilakov hum! Vučje ravni! Paklenica! Žuta lokva! Kruškova njiva! Gajina! Uz korito!

Ja sam više prisluškivao zvuku tih imena no broju kâca i harárâ.

Dalek, strm, teško pristupačan hum na kojemu je negda sjedio neki strašan čovjek kuji se zvao Vilak! Široka ravan po kojoj se obnoć skiću vukovi! Gudura što vodi u pakao! Bara puna žute vode, a ovjenčana maslinicima! Njiva pokrivena procvalim kruškama, napučena rojevima pčela i leptira! A napokon gaj, šuma borova, gdje se vječno zeleni mnogo drvetâ s iglastim lišćem i s mirisnom smolom... oh, možda i stotinu onih stabala od kojih dotada nisam bio vidio no samo jedno a gledao u nj kao u neko čudo. Pa onda: Uz korito! Ali to je kao u pričama: voda, slatka bistra voda što teče i žubori, uvijek, neprestano, a ptice i djeca mogu je piti.

Ja nisam ni slušao što navdar Ivan govori mome ocu o idućoj ljetini i o težacima. Vrebao sam one riječi što su mi mogle nešto reći o čudesima naslućenim u zvučnim imenima naših vinograda. Čudio sam se što on i ne spominje najvažnije; padao sam u tugu i gledao sam ga gotovo krivo. Ali kada navdar jedanput reče kako je težak kriv što se poruši u Zabetinovu zid barice pa se voda zaglibila i lupež nešto posjekao u Gajini, ja planuh:

— A ti si to pustio! Zašto ga ne kazni?

— Mladi gospodaru, drugi put me pratite, pa se neću nikoga bojati — pošali se navdar koji je znao slobodnije govoriti kad bi donio dobre vijesti.

— Samo me ti vodi! — rekoh ja.

Od onog dana nisam mirovao dok mi otac ne dopusti da pratim Ivana kada obilazi imanje.

Pomagala mi majka.

— I tako dere čitav dan cipele po kamenju u Luci. Kuda se ne vere i na kakove se klisure ne penje? Ne vidimo ga više puta nego na objedu i kod večere. Kad budem znala da je s navdarom, bit ću mirnija no sada. Ne boj se ti za njegove noge — govorila je ona.

I otac napokon pristane.

Ciknuh od radosti i počeh odmah misliti što sve čovjeku treba kod takva putovanja. Nađoh torbu za nošenje hrane i zdjelicu kojom ću grabiti vodu iz potoka. Izvukoh odnekuda tešku kapu da mi grije glavu u hladnim šumama naše Gajine i na vjetrovitu vrhu Vilakova huma. Najviše sam se pak mučio dok sâm nađoh čvrst prut te ga odrezah, ogulih i nožićem što ljepše izrezuckah. Bez dobra štapa u ruci činilo mi se da nije pametno ni približiti se kraju koji se zove Vučje ravni.

Oči su mi gorjele od uzbuđenje kada dugo očekivani dan napokon stignu i navdar me Ivan povede sa sobom.

II.

S početka sam šutke hodao neravnim kamenitim putem što sam a već znao, misleći na sve novo i lijepo što je na me negdje čekalo. Prođosmo kroz Velo Selo pozdravljajući starce i žene što su sjedili na pragovima kućâ. Navdaru je glas zvonkije zvučao. Vidjeh odmah da se ponosi jer ga mladi gospodar prati. Meni su pak rasla krila što svi ti ljudi gledaju kako idem s odraslim čovjekom za nekim poslom a s torbicom o boku i s onim štapom u ruci.

— Je l' to šjor-Pijerov sin?

— Jest! Naš mladi gospodin — odgovarao Ivan seljacima.

— Nek im bog da zdravlja!

I navdar se za prvi put zagleda u me ne promatrajući više ludog dječaka no onoga koji naglo raste pa će doskora početi da se, zapovijedajući, upleće u njegov posao, Jezik mu se razveza i stane mi govoriti o lozama, maslinama i težacima.

Ali to nije bilo ono o čemu sam htio da mi priča. Upitah ga nešto o vukovima, o barama s trstikama, o borovim šumama s češerima nasađenim na grančicu kao lula na čibuk.

On me čudno pogleda. Njegov me posmijeh gotovo uvrijedi. Razabrah odmah da me i on drži malim glupanom. Bilo mi je žao što i s navdarom Ivanom od kojega sam toliko očekivao nema za me razgovora.

Daleko iza sela ugledasmo s visoka dolinu okruženu krševitim stranama. Na njezinu su dnu istesani zidovi pravili rub bari blatne vode.

— Žuta lokva!

— Ne, gospodaru. To je naš Donji pisak.

— Pa kad je ljeti suša, ti nam tu vodu nosiš da je pijemo.

— Kad nema druge, dobra je i ona.

O Donjem pisku mnogo se govorilo i u našoj kući kad još nismo imali svoje cisterne pa smo za vrijeme suše očekivali željno njegovu vodu da je zatim čuvamo i štedimo kao da

je vino. O njemu sam katkad čak i sanjao: jezerce čiste tekućine oivičeno redovima stabala i sagovima trave. Žene dolaze i grabe vodu prosipajući je u vedra iz kojih ovce piju. Jato lastavicâ nad njom leti i prevrće. Djeca je nose u vrčevima, starice u kablima. Mlado i staro iz nje neprestano crpa, ali ona ne opada; ostaje uvijek ista, hladna i bistra, plavetna pod suncem, srebrna pod mjesecem.

A sada gle! Žuta, blatna kaljuža u divljoj dolini.

III.

— Kruškova njiva! — reče najedanput navdar.

Trgnuh se. Ne osjetih više umora.

— Ha! Napokon!

Raskolačih oči; obazreh se naokolo.

Ali i sada nigdje ništa do vinograda s niskim lozama: oko njih red maslina i ograda naslagana kamenja, a amo-tamo, u njima, gomile stijenâ.

Kruškova je njiva bila samo vinograd s nešto boljom zemljom no svi ostali.

— A gdje su drveta od krušaka? — šanuh ja.

— Bile su negda ovdje dvije ili tri stare kruške. Dolazila na njih djeca i pravila štete. Usahle su, pa je sada mir.

Sjeli smo ispod masline.

Osjećao sam umor u svim udovima. Noge su me boljele.

Ivan mi skine torbicu, otvori je i stane rezati hranu.

— Ovo vam je prava zemlja. Eh, kad bi vaš otac postavio mene na nju za težaka! Dao bih mu i polovicu maslina i grožđa. Računam do deset kaca i barem petnaest harara. Moglo bi se i nešto sijati.

Ja sam ga jedva slušao. I svaka mi je njegova riječ bila mrska, Odbijao sam hranu lutajući pogledom od jedne do druge gomile.

— Hajdmo!

Spustili smo se niza strminu, prešli preko doline pa se iznova popeli.

I ništa novo nisam ni ovdje vidio.

Svuda litice, loza i maslina; ali, litica manja, loza niža i maslina kržljavija no u našoj Luci.

Nakon pô sata hoda kraj se promijeni.

Tlo je sada bilo ravnije, kraj pitomiji, zemlja obilatija i tamnije boje. Uđosmo u bujne maslinike, među sve jedrije vinove loze. Nad onom je ravninom s koje se u daljini vidjelo otvoreno more, sjalo sunce i uzduh je iskreći podrhtavao. Prošli smo mimo poljsku kućicu za kojom je u zapuštenu vrtiću rastao podivljali ružmarin. Kamenje uvijek sitnije i rjeđe, ograde oko vinograda sve niže. Amo-tamo po koji neobrađeni ugao pokriven travom. Neke gomile zarasle kupinom. Grmovi opleteni procvalim prućem, a rojevi leptira i muha oblijeću ih sa sviju strana.

— Nema ti vinograda do Vučjih ravni! Da je u njima vode, tu bi bili naši vrtovi. Šteta što ljetno sunce baš ovdje najviše hara! Ali, sada nigdje ljepše i mirnije no u ovom kraju.

A ja sam stiskao štap što sam ga bio sâm posjekao, misleći na sve što bi mi se moglo dogoditi u kraju s takvim imenom. Nisam se bojao približiti mu se u društvu čovjeka koji je nosio pušku o ramenu; nadao sam se e ću u njemu nešto doživjeti, čuti bar daleko tuljenje i zavijanje, a da neću iz njega izaći smatrajući sebe strašljivcem.

Spopade me još veća žalost no na Kruškovoj njivi. Sjedoh uz navdara zatvorivši se još više u se.

On pade da sâm obade obližnji maslinik. Način kako me bez ikakva straha ondje samog ostavi, još me više uvjeri da Vučje ravni nisu ono što sam ja mislio. Bilo mi je kao onda kad sam u zoru nešto lijepo sanjao, a jutrom, probuđen, vidio da su mi ruke prazne ili da nisam ondje gdje sam se malo prije, sav sretan, kretao. Ali je bol bio ovog puta jači i prelazio gotovo u srdžbu.

Kad se Ivan vrati, nisam više htio ni k Žutoj lokvi ni put Velikih redova što sam ih zamišljao nalik na gorostasne bedeme nanizane, jedan za drugim, s obronka neke planine do ispod nebesa.

— Ja hoću kući!

On pristane. Vratit ćemo se najkraćim putem, ali ipak obaći i Gajinu.

Sjetih se onog jedinog bora što je rastao u Luci, i lađinih jarbola što se grade od debla tih stabala; i u meni iznova sve oživi.

— Gajina!

IV.

Išao sam pred Ivanom koračajući svojim najširim koracima, udarajući čvrsto šta om o tle. Katkada bih ga pružio ravno uvis da vidim hoću li moći doseći njime češere što će visiti iznad moje glave u gustu gaju. Sjećao sam se prvih češera i prvih borovih grančica što ih vidjeh u životu. Oni su zbilja bili doneseni iz naše Gajine, pa sam bio siguran da ovog puta neću ostati prevaren u svome očekivanju. Borovi ne sahnu kao stare trule kruške. Vidjet ću jednu od onih pravih šuma o kojima sam čuo u bajkama kad sam još stanovao s roditeljima u bakinoj kući Velom Selu. U njima čuče zmajevi i spavaju na mahovini pod uvijek cvjetnim grmovima začarane kraljeve kćerke; a vrhovi se stabala previjaju sve do zemlje kad vile lete iznad šume.

— Hitro, Ivane!

Išli smo niz proplanak obrašten vrijesom i smrekama s crvenim bobuljama. Kukci su zujali. Kosovi bježali, preplašeni našim prolaskom. Meni se činilo da je sada sve tako lijepo jer je šuma u blizini, čudo na dohvatu.

— Da sjednemo. Pa da barem sada malko založite?

Ali ja sam išao naprijed sjećajući se da smo jednog Božića kitili u Velom Selu borovo drvce što nam ga bijaše donio iz Gajine bakin sluga. On mi onda dade češer s drškom da ga držim u ustima poput lulice. Ima Gajina! Ona nije prevara kao ta Kruškova njiva i te Vučje ravni!

— Ivane, nisam umoran. I nisam gladan.

I već sam mislio kako ću zamoliti oca da dade napraviti na rubu šume drvenu kućicu. Do nje ću se često došuljati, i ući tiho u nju, i prisluškivati svim žamorima šumskim.

Uhađat ću kroz okno zvjerad, razbojnike i vile. Doznat ću sve. I sve ću vidjeti. A bude li u njoj ljepše no u Luci, u njoj ću i ostati. Prilazim joj ovog puta praćen navdarom i sa štapom u ruci, ali će kasnije biti sve drukčije. — Eto, stigli smo do dna klanca, prošli smo neko suho korito. Valja se još popeti uza strminu, do onih litica; ondje se nešto crni…

— Stanite. Već smo stigli.

— Kako to? — Zagledah se u navdara.

On pruži ruku, upre prstom u strmen i pokaza među niz korito i gore uz red liticâ.

— To je vaša Gajina. Mlad, ali valjano posađen vinograd. Nije još došao na rod; kad bude, dat će i desetak kacâ mošta. A kako i ne bi? Borovi su dosta donijeli vašem ocu kad smo ih ono posjekli. Njihovo lišće i sad ovdje gnjije i gnoji zemlju. Da ga jesenje kiše ne prenose dolje u korito i da ga bura ne raznosi, Gajina bi još više vrijedila.

Ja sam gledao u onu strminu punu škrapâ i gromača, s tankim mladim lozama a bez i jednog stabla, čak i bez smreka i maslina. Osjećao sam kako mi nastaje čvor u grlu. Htio sam viknuti, ali me nešto gušilo. Bio sam sav ukočen; samo mi se ruka grčevito tresla, a u njoj onaj štap pomnjivo izabran i odsječen i brižljivo izrezuckan mojim najboljim nožem.

— Šuti... Lažeš!

Bijaše mi nešto lakše, ali sam još drhtao od žalosti i ljutine.

— Gospodaru, što je to s vama?

— Šuti, varalica!

Uprijeh svim silama i prelomih nogom štap. Bacih mu ga u lice.

— Eto ti... na!

Da me je porugljivo pogledao ili što kazao, bio bih na nj navalio, makar noktima. Ali me on samo začuđen motrio.

Vidjeh mu na licu da i ne sluti što je meni, pa mu okrenuh leđa; udarih u trk.

V.

Brzao sam niz korito, znajući da ću tako najlakše k moru a odanle kući.

Nisam se obazirao; znao sam da Ivan ide za mnom, ne gubeći me s vida. S početka me to ljutilo. Što sam dalje išao, moj je bijes to više jenjao; već sam žalio što uvrijedih slugu. Doskora nije bilo u meni ni trunka srdžbe; tuga mi samo padala na srce. Hodao sam polaganije, puštajući da mi navdar ide uzastopce.

Kad smo stigli kući, Ivan ne reče ni riječi. U mojoj zlovolji i šutnji vidješe roditelji samo velik umor.

Legnuo sam ranije.

Nisam mogao usnuti. Prije bih uvijek sklapao oči maštajući o onome što ću jednom vidjeti kada krenem iz Luke tamo prema istoku gdje su vinogradi moga oca s kojih nam dolaze drva, grožđe, masline, povrće i voće, i gdje je voda bez koje bismo ljeti umirali od žeđe. Maštao sam uvijek o njima prije sna, gledajući ih u polumračnoj sobi kao neke svijetle vizije, da ih često još ljepše opet ugledam u svojim sanjama. A onda sam osjećao da se sav taj čar porušio i da će mrak okolo mene i u mojim očima ostati prazan.

Kamen što sam ga nosio u grudima, pritisnu još jače. I zajecah.

Roditelji me čuše. Majka priđe k postelji.

— Vlado, što je?

I ja joj, neprestano plačući, rekoh kako je navdar Ivan zbijao čitav dan sa mnom grdnu šalu vodeći me na neka ružna mjesta. Ja nisam vidio pravih očevih imanja. Spomenuh vukove i procvale kruške u njivi i drvenu kućicu na rubu borova gaja. Zanijeh se i rekoh joj sve o prelomljenu štapu: čemu sam ga onako lijepo ogulio i nakitio rezbarijom, a kako mi je propao.

— Šuti... i spavaj! — mirila me ona mećući mi dlan na čelo i namještajući mi bolje jastuk.

I kad ona izađe, čuh gdje veli ocu:

— Ne znam što mu je. Kao da bunca. Al nema fibre. Bit će sigurno od umora.

— Govorio sam ja da to hodanje nije za nj.

I meni bî još više žao što me ni moji roditelji ne znadu utješiti.

Mladost, 1924.
Zbirka *Priče iz djetinjstva*, 1924.

Mali Štefek s Medveščaka

Otkad sam u miru i boravim u gornjem dijelu Gregorijančeve ulice na periferiji grada, obilazim često i dva puta na dan Šalatu i putove do Mirogoja. Najmilija mi je šetnja kroz nedograđenu Schrottovu ulicu otkuda se s uzvisine otvara vidik na hrbat brežuljka s one strane Medveščaka, na Sljeme i na tornjeve mirogojske.

Znam pse u vrtićima vila, pa i pijetlove u dvorištima nekih kućica; po njima odmah doznajem gdje su se stanari izmijenili. A znam i djecu. Gotovo su sva lijepo obučena, dobro hranjena, uvijek čuvana. Igraju se — često — u vrtu, ili — rijetko — ispred kuće, i ne idu bez pratnje na obližnje livadice; netko ih uvijek za ruku vodi. Mila i valjano odgojena djeca: žive ružice i lijerovi u vrtićima tih mirnih vila, ograđenih balustradama s procvjetalim prućem.

Jedno me dijete — nije mu još šest godina — ipak iznenadilo.

Nađoh ga predveče, na putu, kraj hrpe pijeska ispred kuće što se gradi. Bilo je malne golo. Kopalo je jamu da se u nju glavom uvuče te da iz nje, s druge strane stoga, izađe. Kad me ugleda, đipne, strese pijesak s glave i s vjeđa, zagleda se u me pokazujući mi u osmijehu zubiće; kliknu mi veselo: »Dobar večer!« i odjuri niza strminu; nestade ga u šikari, ili se — možda? — uvuče u jedan od stogova sijena na donjem kraju sjenokoše.

Ne znam zašto, ali ja se u taj čas sjetih bića u Shakespeareovu »Snu ljetne noći« i viknuh za njim:

— Puck!

Prođe više dana i počeh zaboravljati taj događaj, kad se dijete iznova pokaza. Bilo je to ovako:

Neki je kanonik obilazio predveče vinograd na obronku između Mirogoja i Schrottove ulice. Išao je polako uz redove trsja, zastajkivao i gledao kako još nezrelo grožđe bubri, držeći u ljevici štap i šešir, a brišući drugom rukom kapljice znoja sa čela ispod sijedih vlasi. Ali, sve trsje jednako, na jednakim kócima, pa — rekao bih — i s istim brojem lišća i grozdića. Htio se vratiti, kad mu oko zape o voćku na rubu vinograda. Protura se do nje, dignu glavu, pa i ruku, da ubere; no uzalud; ne pomaže mu ni štap. U taj čas dijete se stvori pokraj njega. Dvije-tri riječi koje ne čuh — i Puck se pope na drvo, hitro i lagano kao vjeverica. Dizao se na visoke tanke grane, prelazeći s jedne na drugu.

— Ne tako! Past ćeš. Ubit ćeš se! — vikao je kanonik, mašući rukama, zapovijedajući mu da siđe.

Dječak nije slušao. Sjedio je na vrhu stabla, bos i polugo, obasjan suncem na zapadu. Smijao se, dok je od njegova njihanja voće padalo starcu na glavu. Kanonik uzmaknu. Kad se okrenu, Puck bijaše već sišao i dao se u trčanje.

— Stoj! Uzmi! Sve je to za te!

Uzalud. Dijete je jurilo kroz redove trsja, uvijek dalje, dok ne preskoči plot, uđe u šumicu.

Pomogao sam kanoniku sakupiti voće.

— Čudnovato dijete, reče mi on. Zdravo, bistro, a i oštro. Obilazim rijetko te naše kaptolske vinograde, pa ga prvi put vidjeh. Da l' ga, možda, znate?

— Ne. Zovem ga, za sada, po Shakespeareu, Puck.

— Nemojte. Sjeća na pse. Čitam polako Viktor Hugove »Jadnike« u hrvatskom prijevodu, pa mi pada na um pariški derančić Gavroche. Al' taj je naš sigurno samo kakavgod zagrebački Jožek ili Štefek, koji ne zaslužuje da se o njemu što dobro napiše. Što sve ne krije periferija Zagreba, pa neka dvorišta, i usred grada, za palačama s lijepim fasadama! Legla bijednika i — zločinaca.

I mi započesmo jedan od onih toliko običajnih a jalovih razgovora o siročadi i o zapuštenoj djeci, vraćajući se prvim mrakom u grad.

Od tada dijete češće viđam.

Najmilije mu je predvečernje trkalište strmina između gornjeg Medveščaka i još nedograđena dijela uzvisine. Ljudi prolaze stazom preko livade; zaljubljeni mladi parovi sjede, osamljeni, na travi, stanovnici obližnjih kuća vode na šetnju pse; djeca se, pod paskom čuvarica, igraju. Puck se iznenada pokazuje, sam, bos, gologlav, u kratkim gaćicama od istrošena platna. Jedar je kao drijen, hitar kao zec, otvoren, veseo i odvažan. I svakome se približuje, ali samo začas; svakome nešto veli, ali ne čeka odgovora. Svi ga rado gledaju, najviše žene.

— Mali, čiji si? S kim si?

— Kako te majka tako pušta? Povest ću te ja doma. Pazi: Cigani!

— Stoj! Čuj!

On ne stoji i ne sluša; odlazi i vraća se; nestaje ga, da se opet pokaže. Pružam i ja za njim ruke, ali je njegovo kretanje kao let leptirov. A u njemu sve drhti i trepti od zdravlja, od snage, od neke lude i slijepe radosti. Nemam mira; htio bih doista uraditi što, vele, Cigani rade: uloviti ga i ukrasti ga, ponijeti pod svoj krov. No jedne večeri kad prvi mraz side i kraj opusti, prilika mi se desi, a dijete ipak ne oteh. Nisam mislio na nj, kad se ono preda mnom stvori.

— Gospon, hoćete li?

— Što, sinko?

— Ponesite me doma. Tamo dolje.

— Daj ruku.

On se ote:

— Ne tako. Nosite me.

— Da te nosim? Kakav je to hir?

— To može i pometač Jožina koji je stariji od vas.

— Mani, bolan. Ruku!

— Neću.

Bili bismo se posvadili da se prolaznik, neki stariji radnik, ne umiješa:

— Šibom, gospodine!

— Ponesi me onda ti! Tamo dolje, do kraja puteljka, pa preko jarka, do šupe iza žute trokatnice — obrati se derančić k čovjeku, a na takav način da ga odmah predobi.

— Hoću, pile! — i htjede ga dignuti u naručaj.

Dijete mu se otme, skoči mu na leđa, namjesti se i viknu:

— Tako! Ti si čvršći od Jožine.

I nestade ih u mraku, prema svijećama na donjoj, širokoj ulici.

Te sam noći kasno usnuo.

Ono mi dijete nikako iz glave. Još ga vidim na ramenima čovjeka koji ga mrakom nosi k svjetlosti. Zašto ga ja onako ne uprtih na se i ne ponijeh? Nositi dijete — kako li to mora slatko biti! Koliko li me puta ta čežnja već ne spopade?... Sjećam se iznova drevnoga mediteranskog mita. Neki junak smalaksa i oslijepi. Ne ojača i ne progleda dok ne dignu sebi na ramena dijete i ne pusti da ga ono vodi prema suncu koje istječe. A ja već davno i slabim, i gubim vid, i hodam samo prema zapadu. Ne postavi li udes tog mališana na moj put? A ja tako... Eto, radnik ne zna za nekakve mîte pune značenja i pouke; ali njegov nagon sluti mnogo više nego ja; u njega je, rekao bih, i više srca nego u mene. Da; nositi!...

Kad se sutradan probudih, začudih se svom noćnom nemiru. Otresoh se tih misli, izrekavši gotovo naglas:

— Sve to nije ništa drugo nego zakasnjela čežnja neudovoljenih očinskih osjećaja. Shakespeareov je Puck izmišljeno elementarno biće; Gavroche je neki simbol velikog francuskog romantika; nemaju ništa zajedničko s tim zagrebačkim fakinčićem. Mani!

Međutim za nekoliko dana pođoh opet na uzvisinu.

Sunce je zapadalo pod rumenim oblacima negdje iznad Cmroka, pa su tornjevi na Mirogoju bili nalik na krvlju oblivene kule kakve tvrđave. Spremala se jedna od najljepših zagrebačkih večeri kasnog ljeta. Prolaznici bivahu uvijek rjeđi, samo je na obronku nekoliko ljudi kosilo travu. Oko njih je ono dijete skakutalo i klicalo. Kad me ugleda, potrča k meni. Tog puta pusti da ga uhvatim i dignem.

— Ha! Eto, ipak možete, — reče mi.

Navalih na nj pitanjima. Čiji je? Kako se to sâm i jedva obučen skita? Vonjao je po sijenu. Dodirivao me rukama s pouzdanjem kao stara znanca; ali jedva slušaše što ga pitam, odgovarajući neodređeno, pa mogoh samo doznati da se zove Štefek i da stanuje ondje dolje: puteljak, jarak, iza žute velike kuće. Šmignu mi iz ruku, da ga nestane, pa da mi se opet vrati. Međutim se bijaše smrklo, prve svijeće zasjale, kraj opustio. On se umiri.

— Otišli su, — reče, pokazujući mjesto gdje su prije bili kosači.

— Pa što zato?

— Mene je strah. Hoću doma. Tko će me sad nositi?

Napokon ga razumjeh. Bijaše doista kao leptir ili ptiče: obdan kretanje i obijest, u prvi mrak strah i mirovanje. Ali ni toga puta ne popustih. Morao mi je dati ruku i krenuti sa mnom niz dol. Bî mi čudnovato što ja moram njega više voditi nego on mene; pomaže mi samo riječima. Zađosmo u grmlje, prođosmo jarak, stigosmo pred daščaru iza visoke kuće na širokoj ulici. Na daščari vrata i dva prozorčića. Svjetlo u njoj gori. To je nekakva šupa — drvarnica ili čak sjenik — preuređena za bijedno stanovanje. U njoj debela žena kuha na poluoronulu štednjaku. Čuje nas, ali se ne okreće. A kad me vidi, začudi se.

— Večeras ste ga vi doveli, gospon? — reče nehajno.

— Kao da mnogo ne marite za svoje dijete — ote mi se.

— Moje dijete! Nije moje. Zove me »tetka«, ali mu ni to, zapravo, nisam.

— Golo je i boso.

— Nije. Dobiva on koješta na dar od milostivâ kojima jutrom mlijeko nosi.

— Vi ste mljekarica?

— Nisam. Samo raznosim što mljekar sa sela doveze. Težak posao, a malena nagrada.

— Ipak...

— Moram dvoriti u dvije kuće. Nemam ja vremena trčati za tom skitnicom. Velite: bos. Trebale bi njemu cipele od gvožđa, a sandale ne bi htio nositi. Podivljao je.

— Da pokušamo. Kupite mu ih, — rekoh i pružih joj novac.

Ona primi i napravi odmah slađe lice. Namjestila je dijete uza stolčić, izlila mu nešto u tanjur. I drukčije progovori. Oh, kako ga ona voli i skrbi za nj. Ali je slaba zdravlja i siromašna. Da nema dobrih ljudi, propadoše oboje.

Ostavih je. Jedva sam se okrenuo kad se nađoh pred starcem koji je u mraku šutke stajao i slušao nas, držeći veliku metlu u ruci.

— Vi ste Jožina, — rekoh mu.

— Jesam.

— Gradski pometač koji dijete prti.

— Da, gospon. Štefek, čim se smrači, jedva vidi. Boji se on zato mraka, a ja za nj. Pomažem često grobaru na Mirogoju kopati predveče nove jame; kad se nizdol vraćam, potražim dijete pa ga katkada čak i nosim doma.

— Tako! A čemu ste vi sada ovdje?

— Podstanar sam kod te žene. U sobici s tim drugim prozorom.

— Naći ćemo se da mi o Štefeku i o tetki što pričate.

— Neka. Al' jedno ću vam već sada reći: sandala neće dijete ni vidjeti.

— Da sam to slutio, bio bih mu ih sam kupio.

— Al' ih se Štefek ne bi ni onda nanosio.

— Kako to?

— Što jedan kupi i donese, drugi proda. Treba djetetu dati ono što sasvim malo vrijedi.

U meni zavre. Htio sam pokucati na ona vrata.

U zadnji se čas sustegnuh i odoh.

Stadoh se za nj sve većma zanimati. Potražio sam pometača i od njega koješta doznao. Štefek je vanbračno dijete neke Tetkine rođakinje. Radio se usred Zagreba, od služavke koja umrije u bolnici, pa ga uze baka koja preklani svrši u ubožnici. Dijete se sjeća samo te jadne starice, samo se nje pokatkada zaželi, a toliko da čak i zaplače. Nakon bakine smrti dođe u ruke Tetke koja mu je tutorka i čvrsto ga drži jer se — u raznošenju mlijeka — djetetom već sada koristi. Ne tuče ga, previše ga i ne grdi, ali se za nj nikako ne brine. Dijete ustaje rano, prije zore, kad se ptice bude, i raznosi s Tetkom mlijeko po nekim kućama. Uza stube i niza stube mora ono jer je žena debela, jer ne može, a i neće. Milostive ga rijetko viđaju, sluškinje ga dobro znadu. Da nema njih, bilo bi i zimi prečesto i golo, gladno. Kad nije uz pometača, čitav se dan skita, dok žena dvori u nekim obližnjim podrumskim stanovima. Jožina ga drži u vidu koliko može; ponajviše sada ljeti, predveče, jer u tople sunčane dane, čim se smrkne, Štefek malne oslijepi: ne vidi noću kao ni vrapci. Ne bi pometač ostao dalje kod Tetke da nema tog mališana; preselio bi se u koju

drugu, makar i udaljeniju ulicu, na lakši rad, jer je Medveščak dug i širok, a Jožina je ostario, noge ga izdale, metla mu otežala.

Dani su prolazili; s djetetom, pa katkada i s pometačem, sve sam se češće nalazio. Desetak dana provedoh zatim daleko, pod visokim planinama, a kad se vratih, spopadne me želja da Štefeka — koji ni u grad ni u Ksaversku dolinu nije nikad zalazio — nekamo povedem, makar ispod Sljemena, na brežuljke što ih, i sa svog prozora, svaki dan gledam.

I dogovorimo se: jedne nedjelje kad je i Jožina slobodan. Dijete se toliko obradovalo da pristade doći s pometačem k meni i pusti da ga moja sestra obuče u ljetno odijelce i metne mu na noge čarape i sandale. Naprtismo Jožinu naprtnjačom kao da ćemo na Alpe, i krenusmo. Kratka vožnja tramvajem (zbog teških pometačevih nogu) bijaše za Štefeka događaj. Obašli smo Kalvariju i crkvu sv. Ksavera, sišli na cestu i pošli dalje. Jedva minusmo mitnicu, a dijete se uznemiri, Sandale ga žulje — pa skine i njih i čarape; odijelo ga tišti — pa svlači haljetak; doskora izvuče i hlače — pa ga, eto, opet onakva kakav se pokazuje predveče u Schrottovoj ulici. Vrti glavom, njuši kao lovački pas. Najedanput đipne, zatrči se preko jarka, preskoči ivicu i pohita uza strminu brda što između dviju cesta zatvara — osamljeno, okruglo i zeleno — Ksaversku dolinu, gledajući daleko niz Medveščak.

— Jožina, što sada?

A pometač se smiješi; kao da se njegova leđa, opterećena naprtnjačom i Štefekovim odijelom, i njegove teške noge raduju tome.

— Gospon, gledajte na tom brdu stari dvorac, u miru i u hladu! Ne znam mu više gospodara; ali znam vincilira: dobar čovjek. Davno ga nisam obašao. Hajdmo. Štefek je pogodio.

I mi idemo djetetovim tragom.

Dvorac je djelomice od drva, s dugim doksatom na prednjem zidu. Vrata i gotovo svi prozori zatvoreni. Straga i s jedne strane visoka stabla. Pustoš i šutnja. Svjetlost i život kao da se povukoše gore, na livadice i u gajeve brdu na vrhu, kamo je Štefek već dotrčao pa se obazreo i vidio nas te nam pokatkad maše rukama kričeći kao soko. Čujemo lajanje. Star, crn pas, vezan uz kućicu, gleda u nas, otvara krezuba usta i jedva laje razdrtim, promuklim glasom. Vrata se na doksatu otvaraju, i starčić silazi niza stube.

— Matek! Ja sam! — kliče mu Jožina. — Al si propao, ostario!

A vincilir diže prst na usta, u znak da bude tiši. Ušutkao je psa, poveo nas na sjedište ispod stabla, pogledao zabrinut na otvoren prozor ispod krova, I tek je sada progovorio. A kako ne bi ostario i propao! Što se sve ne desi u nekoliko godina s njegovim gospodarima, s kućom im u gradu i s tim dvorcem na brdu! Vlastelin i milostiva pomriješe; dijete im odnese preklani neka bolest; s bakom, vlastelinovom majkom, još je gore.

— Kako to, Matek?

— Zlo. Djetetova ju je smrt sasvim utukla; a kako i ne bi? Onakav dječak — zdrav, lijep, živa vatra! Starici se poremetilo nešto u glavi. Ne vjeruje da je njezin mali Štefek umro. Tražila ga je po ulicama i obnoć; čekala ga i čeka uvijek.

— Gdje?

— Ovdje. Neko su je vrijeme držali u Stenjevcu, sad je tu. Kuća prodana, dvorac zapušten i samo za nju; ja i moja nećakinja Bara njeni smo čuvari. Pokatkada joj dolazi rođak da je malko obađe. Žalost.

— Teško ti je?

— Nije baš teško, al je tužno. Treba na nju paziti. Čeka uvijek unučića i sprema mu koješta; no svako toliko bježi na cestu, silazi niz ulicu. Vreba dječačiće. Prepoznaje, veli, u nekima otetog joj Štefeka i hoće da ga preotme, povede ovamo. Djeca se plaše mršave stare žene, u crno i u starinsku nošnju obučene; prolaznici se bune. Inače je mirna; i preveć šutljiva. Ide kao avet po kući, zatvara prozore i zavjese, jedva trpi da se prašina briše. Nikada mi ništa ne zapovijeda. Ne mari ni za što.

Zamolih vincilira neka me pusti da ogledam bar prizemni dio dvorca.

On se nećkao. Napokon pristade jer je starica već dva dana veoma mirna; pritajila se u gornjim sobama.

— Al tiho i šutke; da nas ne čuje.

Matek nas vodi.

Otvara oprezno vrata, a mi za njim na prstima, kao tatovi. U sobama je mračno jer vincilir neće da otvori prozore: čulo bi se; stara bi se gospođa uznemirila. U polumraku, ormari su nalik na aveti. Tišina je potpuna, iako čujem kako crv drvo toči. Lagan, ali prodiran vonj truleži gotovo me omamljuje.

— Dosta. Povedite nas van, — šapćem starcu.

A on sluša. Prolazimo nekim hodnikom, pa nas eto u predsoblju, pred vratima. Ali ne treba da ih vincilir otvori; otvaraju se naglo sama. Sunce na pod, a naš Štefek na prag. Nosi procvalu granu, sav je nasmijan, pjan od sunca i od zraka.

— Jožina! Gospon! Gdje ste! I-ju! Ju! — kriči.

Matek se preplaši:

— Šuti! Ne miči se.

Dijete ga ne sluša. Osvrće se. Kad ugleda stepenice što vode u gornji kat, zatrča se uz njih:

— Ulovi me! I-ju!

To bî i pometaču previše; zaboravi se i viknu glasno:

— Odmah dolje! Štefek!

Pokuša da ga stigne i vrati, kad stade, nogom jedva na prvoj stepenici.

Na vrhu stuba pokaza se žena, stara, mršava, u crno obučena i sva ukočena. Lice joj blijedo, oči kao od stakla. Stajala je nepomično, buljila u dijete i šaptala: »Štefek? Štefek?« A Štefek se ne prestraši, samo mu grančica ispade iz ruke, izražaj obijesti s lica. Uspe se do nje i reče joj »Baka«! I tad se zbi nepredviđeno: starica se prignu i pruži ruke; »unučić« i »baka« se zagrliše. Ona ga digne u naručaj, ponese ga u sobu.

I vincilir i pometač se zaprepastiše. Da ne bješe mene, bili bi pohitali gore da odijele ludo dijete od smušene stare gospođe.

— Što da uradimo? — zapitaše me.

— Ništa. Sjednimo i počekajmo.

A nismo dugo čekali. Starica se opet pokaza. Držanje, lice, glas bijahu joj sada drugačiji.

— Matek, donesi gospodičiću što toplo za zajutrak!

— Zajutrak? — začudi se vincilir.

— Da. Makar kavu.

— Mljekarica će tek sutra rano doći.

— Kakva mljekarica! Pohitaj u štalu. Muzi, kuhaj. Hitro! — zapovjedi ona i nestade je.

Matek se prekrsti:

— Je li ozdravila, ili joj je još gore? Napokon se sjetila svojih krava, a ne pamti da joj je štala već dugo prazna.

Vincilir ne zna što bi, a starica se iznova javi:

— Matek, gdje si?

— Nema ni mlijeka ni ognja, pa ni Bare: u crkvi je.

— Kakva Bara! Pozovi Rezu i Miciku. Nek donesu vode da operem djetetu noge. Hitro!

A Matek pada u novo čuđenje:

— Govori i zapovijeda kao negda, davno, a ne zna da Rezi i Miciki nema već dugo ni traga u toj kući. Gospon, nije li to ono najtužnije?

— Nije. Potražite sud, ulijte vode; i dajte meni.

Ušao sam polako u sobu, noseći vodu.

Ona je već klečala pred Štefekom koji je sjedio. Pogleda me okrenuv jedva glavu:

— A vi ste, gospodine! Znam sve... od Štefeka. Nađoste ga u neke ženetine i dovedoste mi ga. Odužit ću vam se, ne bojte se.

I kao da me sasvim zaboravi. Prala je i trla djetetu noge, mičući glavom i rukama novim kretnjama, govoreći novim glasom:

— Jadno moje dijete! Ipak si mi zdravo i čitavo, i veselo kao uvijek. Al te tvoje nožice! Tražile su me pa svijetu kao što su i moje tebe tražile. A i čekanje umara; ono je i teže... Nježne tanke noge, a pune prašine, razdrta nokta, s dračicom u peti. Slatke, mile nožice!...

Trla ih prstima, sušila ubrusom, ljubila ustima; a Štefeka to škakljalo pa se vrpoljio, smijao i hvatao staricu za kose, kričeći: »Bakice, još«.

Ona ustade i otvori škrinju. U njoj dječje rublje i dječja odijela. Sve stara kroja, a brižljivo složeno i čuvano. I »bakica« počela oblačiti »unučića«. Nisam znao kome da se više čudim: starici ili djetetu. Ono je od nje sve primalo, svemu se veselilo, ne mareći što mu je koješta preširoko ili preusko.

— Vidiš, govorila mu, znala sam da ćemo se naći. Oh, kako sam čekala, dugo, ustrpljivo. A sad, eto, glete! Štefek! Štefek!... Al to nije sve... Ima još koješta...

I pohita k vratima:

— Matek! Je li se to Bara vratila?

— Jest, — odzva se vincilir.

— Nek otvori blagovaonicu. Vrata! Prozore! I nek obriše prašinu! I nek spremi u njoj jelo! Gospodičić je gladan... Je li, Štefek, da si (vragoljan i izjelica bio si ti uvijek) gladan kao vučić?... A gladna sam i ja, tvoja stara baka; meni je kao da nisam dugo niti jela niti pila, niti zraka božjeg disala... oh, muke! No, sve to prođe... A sada, da vidiš!

Uze ga za ruku i povede u obližnju sobu. Žurila se pred nama, otvarala prozore, gurala na stranu zavjese.

A zrak i svjetlo ulažahu u kuću.

Starinska vitrina puna staklenine zasja od sunca; papirnato cvijeće u posudi na okruglu stolu s krivim nogama iako osuto prašinom kao da oživi; voće od mramora pod zvonom od stakla na ormariću sinu rumenilom jabuke i žutilom kruške, a u zrcalu iznad njega

pokazala se golema ura što je — s blistavom mjedenom lećom na kraju njihaljke i s utezima koji su visili o žici — stajala, već davno ukočena i nijema, na suprotnom zidu.

— Vidim da imate sat. Biste li mi je uredili? — reče mi žena.

Digoh se na stolicu, navih pero, makoh kazaljke i dotakoh se njihalice. Starica je neko vrijeme slušala uz osmijeh kucanje sata te nas povede naprijed.

U spavaćoj sobi dva velika kreveta i stara potamnjela slika sv. Stjepana, a između postelja ormarić uza zid, pod slikom dvorca, uokvirenom rezbarijama s obiteljskim grbom na vrhu.

Sad je Štefek išao prvi. Skakao je na sjedala, otvarao sâm prozore i gurao zavjese; veselio se svjetlosti i svemu što je svjetlo u sobi najedanput otkrivalo.

— Tako je i prije radio, — govorila mi starica dok hitaše za njim da ga lovi i grli, a on, iz obijesti, trčao oko stola. — Eto, podjetinjila sam i ja!

U posljednjoj prostoriji stadosmo. A bilo je i zašto: »Štefekova« soba!

Dječji krevet, neki umivaonik i igračke: drven konjić na njihaljci, sabljice, vojnici od olova i koješta. Dijete se iznenadi, otvori usta, raskolači oči. Bakica se raznježi.

— He! Znala sam ja... Eto, našao je kako je i ostavio. Zato nikad nikoga ne pustih ni ovamo. Dolazila sam sama da čistim i redim. Deder, zajaši, uzmi, digni! Odviknuo si se, je li? zaboravio, crviću moj?... Čekali i oni na te... Gle kako ti panduri u te gledaju! Hvataj, namještaj... ovako!

I ona sjedne na pod, s djetetom, među igračke. Pokazivala mu kako se »prije« igrao, sjećala se imena što ga jednom davao konjiću od drva, vojniku od olova.

To bi dugo trajalo da Matek ne dođe i ne javi da je dolje, u blagovaonici, sve uređeno.

Bara, mirna ženica, bijaše spremila hladan zajutrak, a bez ikakve muke: izvukla ga iz torbe što ju Jožina jutros prtio.

Crna gospođa, ta negda ponosita i oštra vlastelinka a zatim šutljiva i uvijek osamljena starica, htjede nas imati sve pri stolu, i Mateka; samo je u Baru gledala s nekim nepouzdanjem.

I bî živahno. Starica je govorila i jela; sve se u nje bijaše prenulo: krv u žilama, pamćenje u glavi, glad u želucu. Navali na Mateka mnogim pitanjima: Gdje joj rođak? Gdje krave i konji? Kamo Reza i Micika? Otkuda ta Bara? Što je s kućom i s imanjem?... Sad je gledala kao kroz maglu što se prolomi, sad opet vrludala po njoj probijajući se do svjetla. I sjećala se sve više, hvatajući uvijek lakše neke prekinute niti. Htjela je sve doznati, zbog djeteta s kojeg nije dizala oči, a ono je gledalo u nju, radosno i ushićeno. Najedanput se starica zagleda u me i reče: »A, da!« Onda ustane kazavši: »Čuvajte mi dijete«. Povede me gore, u svoju sobu. Klekne pred velikim teškim ormarom, opipa mu ures na rubu, izvuče iz njedara ključ koji joj visio o vratu, i otvori gotovo nevidljivu bravicu. U skritoj je ladici bilo srebrnih žlica zlatnih narukvica, prstenja, broševa, naušnica i križića. Čitava riznica.

— Gospodine, — reče, — već vam rekoh da ću vas nagraditi. Uzmite koliko i što hoćete.

Ja se ne makoh, a njoj ne bi pravo.

— Novaca nemam. Ta, i vidjeste i čuste što su sa mnom uradili. Rođak tvrdi da je Štefek mrtav, pa se smatra baštinikom. Prodao kuću u gradu, maknuo krave i konje, potjerao služinčad, sve zapustio, mene živu zakopao. Al nisam ja luda; znala sam čekati i dočekati. Ispraznio mi blagajnu, odnio najljepše sagove i slike. Samo mi nije oteo srebro i zlato: znala sam ja sakriti i čuvati... za Štefeka. Tu je; a novaca nemam.

— Neću ni novaca, gospođo.

Htjela me nagovarati, kad se začuše koraci na stubama, pa ona hitro zatvori ladicu i pohita u susret Štefeku koji je prilazio.

— Bakice, hoću na brdo.

— Da, sinko.

— I ti ćeš sa mnom. Sve do vrha.

— Da, sinko.

I ona siđe s njime dolje, pa u dvorište.

Krenuše uzbrdo, na novo, još veće, Matekovo i Barino čuđenje, jer je starica izlazila iz kuće samo kradom, u rijetke dane kad je išla niz ulice da traži dijete.

Ostali smo pod stablom; samo Matek pođe, krijući se, za nj ima.

Gledao sam kako »unučić« vodi »baku« prema vrhu ispod sunca, on sprijeda, ona odmah za njim; i pričinjalo mi se kao da starica dijete nosi. Sjetih se opet mîta o slijepom heroju s dječakom na ramenima; i rekoh pometaču:

— Jožina, ta će žena... progledati.

Čekali smo prilično dugo, kad začusmo Matekov zov.

Pohitali smo uzbrdo. Našli smo staricu onesviješćenu i ponijesmo je u dvorac gdje je Bara metne u krevet. Bila je i previše umorna, iscrpena kretnjama, omamljena suncem i zrakom.

Preobukli smo dijete i odveli ga gotovo silom u grad.

Morao sam na otoke, i tek se pred Božić vratih u Zagreb. Vlaga i studen. Schrottova ulica opustjela, na Medveščaku ne vidim starog pometača.

Jedno predveče pođoh k Štefekovoj tetki.

U prvoj prostoriji nikoga, u drugoj — u neugrijanoj izbi — Jožina sjedi na svom ležaju i kašlje. Starcu nije najbolje: jesen mu pakostila, zima ga već sada bije. Nagutao se u dugom radu na ulici toliko prašine da ga davi i sili na kašalj; izbacuje sluz u kojoj je nešto nalik na pijesak i na prah od konjskih izmetina. Bio je na Griču, govorio s gospodom od Grada i obećaše mu krevet u Domu milosrđa; ali on se ne da... Štefek!

A da dijete vidim, ili bar o njemu što čujem, požurih se danas k Tetki.

— Gdje su?

— Sigurno kod Crne gospe. Skupa.

— No, to bolje. Nisam se tome nadao.

On se iskašlje tresući starim kostima, pa kad se smiri, zaklima glavom i reče: »Gospon, nije dobro«, i poče mi pričati.

Poslije onog izleta, Štefek je sam išao k »bakici«; ostade jednom kod nje dva dana. S početka Tetka nije za to marila, ali kad bolje dozna što je i kako je, nešto smisli pa ne dade djetetu da se makne od nje i iz ove daščare; uzalud došao Matek po dijete. Najedanput uze Tetka Štefeka za ruku pa s njim ravno k Crnoj gospi. Ni Matek ne zna što je između njih bilo, ali ču i vikanje i plač. Na koncu Tetka smekša, popusti.

— Nije dakle loša žena.

— Gadna je, gospon. Vodi sada sama Štefeka k vlastelinki da skupo proda svaki djetetov posjet »bakici«.

— Da proda?

— Jest. A nikada za novac. Ona krije, ali su u mene još uvijek dobre oči. Donese svaki put kući sad žlicu od srebra, sad prsten od zlata. Na Štefeku prnje, a ona se obukla; nakitila se baba nekim naušnicama. Ima već novaca, al joj škrtost samo raste.

— Da li joj ti što reče?

— Ni riječi. Potjerala bi me odmah. I tako veli da će se odseliti u bolji stan. Jadnog li djeteta i jadne stare gospe! Dijete mršavi.

Htio je da se još jada, ali Tetka uđe vodeći dijete. Vidjeh joj na licu da mi se ne raduje; pusti Štefeka k nama i pritvori vrata pometačeve izbice. Kada sam htio odanle, kazah joj da ću sutra doći po dijete. Ona se opre. Štefek njoj treba; valja zaslužiti sebi kruh. Ja se nisam mogao više suzdržati. Imadoh s njom živ razgovor. Žena se na koncu ražesti, postade gruba. Kad izađoh, ona lupi snažno vratima.

Uvidjeh da valja nešto uraditi.

Pošao sam na redarstvo, k župniku, na Općinu, k Zaštiti siročadi, na koncu i k psihijatru za koga sam doznao da katkad obilazi staru gospođu u dvorcu. I bî mnogo riječi, stvarnih upućivanja i teoretskih raspravljanja, ali ništa što bi djetetu moglo biti od neke koristi. Primanje ma bilo kakvih darova nije kažnjivo; Tetka je neporočna a i pobožna žena; rođaci su najbolja zaštita sirote, umobolne valja puštati na miru, ukloniti iluzije što samo kvare njihovu bolest; ne može se nikako oduzeti zakonitoj tutorki dijete da se ono preda — luđakinji.

Latih se onda posljednjeg sredstva: pokucah sam na vrata staričina rođaka.

Ispričao sam mu sve i izrazio mišljenje da bi ta bakina iluzija mogla — kako sâm vidjeh — pridonijeti ozdravljenju bolesnice. Moralo bi se spretno urediti općenje između »bakice« i »unučića«, suzbivši kako god utjecaj pohlepne Tetke. On me s početka nehajno, pa i nerado slušao; trgnu se samo kada ču o ladici u ormaru. Kad svrših, smrknu se i reče da se okanim svega toga; dade mi razumjeti kako se ne smijem prtiti u njegove obiteljske prilike. Ja nisam uzmakao; i naš razgovor postade takav, da se rastadosmo gotovo bez pozdrava.

Doskora uvidjeh da sam time učinio više štete no koristi. — Rođak pođe k Tetki, nagna je da njemu vrati »obiteljske uspomene« što ih još ne proda, skinu joj pače s ušiju starinske naušnice; Mateka, Baru i starog psa maknu na neko drugo imanje, a dovede u dvorac nove čuvare: oštra kudronju i još oštrijeg vincilira: nitko živ nije više smio k bolesnoj starici. A Tetka da se pomami; ljutita najviše na me, zarobi sasvim dijete. Da ne bješe Jožine koji je opet, ali i sve teže, meo na Medveščaku i kopao na Mirogoju, teško da bih bio o Štefeku nešto doznao.

Nastala je duga ciča zima kakve Zagreb već odavno ne pamti: snijeg, led, oštar vjetar.

Pritisnu i mene, ne dade mi iz kuće, gurne me i u krevet. Prošlo je i dvadesetak dana dok joj oštrina popusti, i ja ustadoh. Mislio sam kako uspostaviti opet vezu s Jožinom, kad mi on dođe na vrata. Štefek leži u mrzlom stanu i jedva pokriven; Tetka se sklonila kod neke znanice, u topliju jazbinu; otkada se prekinu ono s Crnom gospom, postala je još gora, zapustila sasvim dijete. Jožina se sam muči oko bolesnika. Djetetu sve gore. A kako i ne bi? Moralo je i po tom ledu rano ustajati, mlijeko nositi, a jadno obučeno.

Naprtio sam sebe i starca koječim, pohitali smo k Štefeku.

A dijete u posteljici, mršavo, omamljeno vrućicom. Pokrio sam ga, uradio što znah i mogoh, poslao Jožinu po liječnika i po drva.

Sjedio sam uz krevetić, držeći dijete za ruku. Ono me prepozna i poče mi nešto govoriti; ali se njegovo teško pričanje prometnu u bulažnjenje. Rumenilo mu se osulo po licu, oči mu zasjale, jezik mu se razvezao. Micao je nogama, mahao rukama. Eto, na livadi je, zelenoj, punoj cvijeća. Trči; goni leptire. Hip! Hop!... No, sad je na drvetu; bere voće i gada njime sijeda, u crno obučena gospodina koji ga odozgo gleda i kliče: »Siđi! Past ćeš«... Ha, ha, smije se bolesnik pa se zamisli i pruža ruku, gladi me po licu: »Gospon, gdje je bakica? Odvedite me.« I suze mu sjaju u očima. Sav se uznemirio... Prođe neko vrijeme dok ga umirih, i on pade u poludrijem. Kad popusti varava snaga što mu je oganj dade, zagledah se bolje u propalo mu lice, opipah oprezno klonulo mu tijelo i vidjeh kako je djetetu doista zlo.

Liječnik dođe, gleda ga, pa pogladi šutke rudaste mu vlasi.

— Doktore?

— Šteta! — reče on i otiđe.

Te iste noći Štefek izdahnu.

Sutradan metnusmo ga u ljesić. Kad rekoh Jožini da potraži čovjeka koji će ga ponijeti u mrtvačnicu, on mi odgovori:

— Ne. Nosio sam ga toliko puta živa, pa ću i sad.

Predjesenji cvjetovi — bijela divlja mrkva i žuta djetelina — cvatu iznova na već pokošenim livadicama s obje strane Schrottove ulice. Djeca se opet tu igraju. Stari kanonik obilazi vinograd.

Jožinu i sad vidim. Još mete i kopa, ali je u onoj potleušici sam; Tetka se preselila, i trag joj se izgubi. Pometač će ondje ostati dok — kako vele — daščaru ne poruše, ili dok mu, doista, ne dadu obećano sklonište.

Od njega znam što je sada sa Crnom gospodom. Bunila se žestoko protiv novih čuvara, a njezin rođak — kada dozna da je mali Štefek s Medveščaka umro — popusti i vrati joj Mateka s Barom i sa starim psom. Ona vjeruje da je »njezin« Štefek nastradao u rukama »one ženetine«. I ne čeka ga više; smirila se u dubokoj nijemoj tuzi. Bara je katkada vodi na šetnju, pa i na Štefekov grob, jer Štefek ima svoj, od Jožine čuvan, grobić —; nisam pustio da ga bace u kakvu zajedničku raku.

Jednoga dana nađoh na grobu smrznutog ptičeta — »bakicu«. Stajala je dugo, nepomično, gledajući u križ, a njeno lice nije ništa izražavalo. Kada dignu oči, zagleda se, za trenutak, u me.

Nije me prepoznala.

Savremenik, 1940.
Zbirka *Zagrebačke novele,* 1942.

Penzija pometača Jožine

Proboravio sam duže vremena na otoku; a kad sam se, u jeseni, u Zagreb vratio, potražim odmah Jožinu, staroga pometača koji se brinuo za siroče Štefeka s Medveščaka sve dok ga — kako već ispričah — i ne zakopa na Mirogoju. Nadao sam se da ću ga naći kako sâm, sa svojom metlom i sa svojom lulicom, još živi u daščari iza žute trokatnice na širokoj ulici, metući po njoj lišće što već pada s požutjelih divljih kestena.

Kada stigoh iza kuće, iznenađen stadoh. Daščare nestalo, tlo je poravnano i ograđeno, na njemu zidaju neku nuzzgradu: rekao bih, garažu. Pitam zidare, ali oni Jožinu nikad ne vidješe niti o njemu što čuše. Potražih pazikuću, ali je ta žena stigla s novim kućevlasnikom; sjeća se ipak nekog zgrbljenog starca koji je s vrećom na leđima i s velikom metlom u ruci izašao iz trule i čađave daščare baš u kišljivu večer kad se ona amo preselila. Ne zna ništa o njemu.

— Bivši ga je kućevlasnik sigurno odjavio. Popitajte se za nj kod Prijavnog ureda ili tu blizu u Novoj vesi, kod policije, 3. kotar, VI stražarnica, — reče mi ona.

Ja je ne poslušah. Sjetio sam se da je Jožina pomagao često grobarima na Mirogoju kopati jame; možda se kod njih sklonio.

I pođoh sutradan onamo. Ali i u grobarskoj struci čitava hijerarhija; trebalo je dosta pitanja i traženja po gradu mrtvacâ dok naiđoh na onoga koji je meni trebao. A taj izađe iz jame što je bijaše napo iskopao, obriše ruke o hlače, primi cigaretu što mu je dadoh, i progovori dižući glas kao da bi htio da ga i mrtvi naokolo čuju:

— Jožina! Stari pometač Medveščaka!... kako ga ne bih znao? Dobra duša, pošten čovjek. Svaki put kad sam morao iskopati više jama, došao bi da mi pomogne. A nije za to mnogo tražio: 6 dinara za mokru, 4 za suhu raku; za dječju 3. Radio je dobro, no sve teže, sve sporije. A zimi pak, onako star i slab...

— Pustite sada to; kažite mi što je s njime? Nestade i njega i njegove daščare.

— Daščare svakako, a njega bome nije!

— Gdje je?

— Polako, gospon. Sve ću vam reći. Kad je Jožina ostao bez stana, dođe on k nama. Tražio je namještenje: da mete puteljke i arkade, do potrebe i da čuva u mrtvačnici mrtvace; kopati jame više ne može. He! Što velite? Starkelja je pobenavio. To znači: otpustite iz službe koga drugoga pa bio i mlad, a primite mene starca.

— Nije to tako ludo, — rekoh na to.

— Al' vi nešto ne znate. Jožinu nisu potjerali iz službe: bio je penzioniran, zbog starosti. Uživa penziju. Razumijete li me: penziju!

— Kakvu?

— Stotinu četrdeset i dva dinara mjesečno.

— Pa što će s njom?

— Ona je malen ali zlatan ključ koji otvara neka vrata. Naš šef, da ga se liši, progovorio je o njemu nekoj gospodi, i stari pometač Jožina, zahvaljujući penziji što je sa sobom nosi, primljen je bez muke u ubožnicu. On vam sada, sit i obučen, u njoj sjedi, držeći svoju vjernu lulicu u ustima. Neka mu! I čekat ću ja još dugo dok za nj ovdje rupu ne iskopam. Mene će pustiti da crknem kao staro pseto na ulici; nemam pravo ni na kakvu penziju...

I grobar skoči u jamu.

I ne odgovori kad ga još upitah koja je to ubožnica Jožinu primila.

*

Ubožnicu sam doskora ipak našao.

Ušao sam u nju pô sata poslije podneva. Blagovaonica je prizemno, prostrana i čista. Na zidovima izblijedjele reprodukcije slikâ svetaca i patriotâ. Stolovi i klupe. Preko desetak staraca hvata žlicom iz tanjura od lima neku kašu, lomi kruh i pije vodu. Dvori ih starija krupna žena sa zapovjedničkom prugom na čelu i sa znakom svog zvanja na vrpci oko lakta; u ruci joj kutlača. Sve su glave pognute; svi šute. Starci su gotovo svi jednako obučeni, obrijani i ošišani. Sjede u određenim razmacima, svaki na svome mjestu; bulje preda se praznim pogledima. Disciplina — uzorna.

Prilazim k ženi i, ne videći ondje Jožinu, pitam je za nj.

— Pometač Jožina? To je Jože Smrečnjak iz sela Verboka. Pa, eto: nema ga, — odgovara mi ona.

— Kako to? Ovaj ga je zavod primio. Što je s njim?

— Ja vam, gospodine, znam samo reći da ga kod nas više nema. Ne pačam se u poslove uprave.

Dignu se neki starac, ćelav i jednook:

— Gospon, ja bih vam o Jožini...

— Šuti! Sjedi! — prekinu ga žena, a meni reče: — Gospodine, nemojte mi uznemirivati ljude. Možete sve doznati u našoj kancelariji. Dvorište; prva vrata; desno.

Poslušah je. U tijesnoj kancelariji nađoh ekonoma, čovuljka ispijena lica ali živahnih očiju, gdje ogleda neke račune i sastavlja jelovnik. Rekoh mu koga tražim i što želim doznati. A on nije škrtario na riječima.

— Pometač Jožina! Taj stari sivi vrabac! Koliko smo muke s njim imali! Drugi je već put što ga nestaje.

— Nestaje ga?

— Jest, pobjegao. Vjerujte mi, sa starcima je i s prosjacima mnogo teže nego s djecom nađenom na ulici. Krov, hranu, čistoću, odijelo, mir i počinak, a ipak su vječno nezadovoljni. Tvrdoglavi su; drže se čvrsto svojih starih navika. Neprestani prigovori i — afere.

— Afere? S onim dobrim Jožinom?

— Da, afere. A da bi za što bilo... zbog metle i lule.

— Zbog njegove metle?

— Jest. Nije se dao od nje; držao je obnoć ispod postelje, ustajao rano da — s početka uz smijeh a zatim uz ljutnju naših sluškinja — struže i diže njom prašinu u nutarnjim prostorijama i u dvorištu. Kada smo mu to zabranili, izađe on iz doma i poče ranim jutrom

mesti ulicu. Sukobio se zbog toga s gradskim pometačem. Mi mu oteli i spalili tu nesretnu metlu, a on... pobjegao.

— Niste ga za to gonili?

— Nismo. Čekali smo, i dogodi se što smo i predviđali. Jedne se večeri vratio gladan, mokar, sav razdrapan, mučen kašljem. Mislili smo da se umirio i prilagodio, kad nastade nova afera, a — zbog lule. Htio je da mu se ona uvijek dimi u ustima, a toga naš kućni red nikako ne dopušta; veli: »Manje hrane, ali više duhana, i najgoreg«, a to postaje parola i drugih naših štićenika. On kupi čikove na ulici i pred kavanama, pa nam smradi spavaonice. Kašlje, a hoće da puši. Ne preostade nam drugo nego mu oteti i lulu; nju smo spremili; eto je tu.

— Dajte mi je. Ja se nje sjećam.

— Pa; nek vam bude, — reče on i dade mi je.

I tada mi ispriča kako je Jožina, nakon otmice lule, po drugi put nestao. Boji se da bi starac ovoga puta mogao ostati vani jer je svukao sa sebe odijelo, tzv. »uniformu«, i obukao opet svoje stare prnje. Sigurno se dao u skitanje i u prosjačenje. Njegov bijeg nisu ipak još prijavili policiji; možda ga nevolja doskora opameti; njegov će krevet u zavodu još neko vrijeme na nj čekati.

— A čekat će na nj ovdje i njegova penzija, — rekoh na to.

Ekonom udari u smijeh:

— Jožinina penzija od 142 dinara mjesečno ne teče ni u njegove ni u naše ruke. Uledila se.

— Kako to?

— Doznao za tu penziju neki Jožinin sinovac, poluseljak i polutrgovac u Verboku, i ponudio se da će on za nju hraniti kod sebe strica; sad općina čeka dok vidi hoće li Jožina na to pristati. Pisali smo mi općini u koju spada selo Verbok. Dok se sve formalnosti ne obave, imat ćemo ustrpljenja s tim starim čudakom.

— Međutim, gdje i kako da ga nađem — rekoh ja.

— Nemojte se mučiti. Za desetak dana bit će on opet ovdje. Javit ćemo vam.

Ne preostade mi drugo nego otići.

Izađoh, ali me u dvorištu dočeka ćelavi i jednooki starac koji mi je u blagovaonici htio nešto reći.

— Gospon, da li su vam što kazali?

— Ne znadu ništa — odgovorih.

— Znam ja.

— No?

— Jožina je na Savi, ondje kamo se odnosi smeće; i neće se više amo vratiti. Ode, kamo ću i ja doskora.

— A čemu sve to?

— Ovdje je teško živjeti. U kavezu smo. Mjere nam svaki korak. Ne smiješ pušiti. Nikad gutljaj rakije. Ne dadu ti prositi, nagledati se grada i svijeta. Nije dozvoljeno malko se uzvikati, veseliti se, pa čak i govoriti. Uvijek neka »disciplina«, kao da smo djeca. Izmislili i »uniformu« kao da smo soldati, a hlače tijesne, cipele žuljaju. Jao tebi ako se kome potužiš. Čistoća! čistoća!, kao da smo gubavci. Pfuj!... Gospodine, vidim da ste dobar čovjek; potražite Jožinu na Savi i recite mu nek me čeka, pa ćemo onda skupa; svijet je širok. A možda s njime i nešto drugo udesim.

— Kako se vi zovete?

— Nikako. Recite mu da mu to poručuje Ćoro; tako me ovdje zovu.

Odbih odmah misao da se vratim u kancelariju i ispričam ekonomu ono što mi jednooki reče; radije ću sam nešto poduzeti, pa i stajalo me muke. Zahvalio sam starcu na povjerenju, položio nešto na spruženi mu dlan i izašao.

Pođoh brzo na Savu, na smetišta, jer sam se bojao da me Ćoro ne preteče i da ne odvede netragom Jožinu.

Daleka periferija grada; Sava troma i mutna; ravnica polumočvarna, puna rupa i jama u koje bacaju smeće; ponegdje daščare; svuda hrpe zarđala gvožđa razlupana pokućstva i trošnih sanduka, prokislih prnja, kartona i novinskog papira; neugodan vonj što ti draži grlo, prodire u mozak. Ne vidiš nego nekoliko mršave, bose i odrpane djece. Oveća djevojčica čeprka po stogu otpadaka zeleni i voća; traži — dok štakori bježe — što bi se ipak moglo kuhati ili sirovo pojesti, pa sprema tu »berbu« u košaricu što joj visi o laktu. Tri dječaka sortiraju »materijal« jedva donesena »blaga«: luče gvožđe od prnja, slažući ih u dvije hrpe, i često se svađaju sad o probušeni kotlić, sad o kakvu krpetinu, režeći jedan na drugoga kao razbojnici kad dijele plijen. Čoporić sitnije, prljave djece izvukao je iz smeća dvadesetak praznih kutijica od sardina i od konzerva. Mališani vežu »vagončiće« zarđalom žicom, pa najveći od njih trče po blatu zviždeći kao lokomotiva, a drugi jure za tom »željeznicom« kličući složno i u nekom ritmu: »Puf! puf! puf!«

— Djeco, znate li za starog pometača?

Derančići me nepovjerljivo gledaju. Kad se jedan od njih prestraši i počne bježati, otrčaše i drugi da se sakriju i pritaje.

Ali nisu se poplašili odrasliji, »sabirači«.

— Kakva pometača? — viknu mi jedan od njih sa stoga krpa.

— Starca Jožinu.

— Eh... Jožina, penzionirac bez penzije! Znamo ga! Lopov je i on. Gosti se i on sada, jede krepanoga pajceka kojega smo jutros rano u smeću našli.

— Gdje je?

— Gospon, a imate li cigaretu?

Dječak dotrča, i ja mu dadoh. On mi pokaza prstom daščaru iza koje se dizao dim:

— Ondje su. Sjede, puše i peku pajceka. Prođite onuda jer biste mogli ugazili u blato do koljena.

Čuvao sam se i ispitivao neprestano štapom tlo; stigoh ipak do daščare s grdno zablaćenim nogama. Svrnuh iza ugla i zagledah se.

Pred vratima daščare, na poljanici nedaleko rijeke, gori vatra, a na njoj se na ražnju krmčić peče; koža mu se ne rumeni; sav je crn i zelenkast. Tri čovjeka i žensko čeljade sjede na nekim gredama i razgovaraju, gledajući u pečenku. Dvojicu prepoznah odmah: Jožinu, ali mršava tijela, zgrbljenih leđa, bijeložućkaste brade i raščupanih vlasi oko ćele na glavi, i znanca iz ubožnice, jednookog Ćoru, uzdignuta nosa, još obrijana i obučena u zavodsku »uniformu«. Treći je čovjek bio žuta nezdrava lica sa sitnim lukavim očima, nekako predebeo, u nešto boljem odijelu. Da li je ono žensko čeljade bilo još prilično mlado ili već staro, lijepo ili ružno, s licem iz koga je izbijala neka mudrost ili lukavost, nije se moglo odmah razabrati; ali je na njoj bilo sve čudnovato, ponajviše toaleta i frizura.

Moj ih dolazak trgne i usplahiri. Skočili na noge, svi osim Jožine. Žena đipnu kao zvjerka spremna na skok i bježanje; debeljko se namrgodi. Ali, Ćoro zine i izbulji u me svoje jedino oko. On se odmah snađe: umirio rukom ženu, pogledom debeljka, i pohitao k meni.

— Gospon! Dobro nam došli! Eto, vidite, sve se dogodilo kako sam ono rekao: Eto Jožine. A gle i mene. Ja sam siromah starac, ali čovjek od riječi. To će vam potvrditi i gazda Jurek koji je uzeo to smetište u zakup, reče on pokazavši mi debeljka. Znamo se ja i on već dugo. Treći je ovo put što me on prima među svoj personal. Dolazim pokatkad k njemu da se malko nadišem slobodna zraka. A, eto, nije odbio ni Jožinu za kojega se vi toliko starate. Jožina, priđi!

A stari je pometač bio već pokraj mene. Gledao me šutke, i njegove tužne oči poprimiše izraz što ga imahu i onda kad smo se skupa brinuli za siroče Štefeka na Medveščaku. Vidjeh da me prepoznaje, da se koješta sjeća. Ja segnuh rukom u džep, a on se na to smrknu, zaustavi mi kretnju i reče:

— Ne, gospon, neću. Nisam još — prosjak.

— Znam. Samo ti nešto nosim, — rekoh mu, te izvadih i pokazah mu njegovu staru lulicu.

— Ho! — klikne on sav blažen.

Dao sam mu i duhan, pa počekao da napuni lulu. Užgah šibicu.

— Ho! Ho! — gunđao je smiješeći se očima. Starac kao da oživje; ne dade se više od mene.

Led bijaše probijen. I gazda me Jurek nije više onako gledao. Ćori se razveza opet jezik:

— Dobrotvore staraca i sirota, da vam predstavim tu ženu. Pametna je iako joj pokatkad nešto u glavu udara jer je slabih živaca. Desna je ruka gazdi Jureku; njega noge teško nose, ali ona za nj trčkara: traži radnike, ponajviše djecu; nadgleda sortiranje materijala; ide k trgovcima i u fabrike da proda, ovdje željezo, ondje krpe, lim, karton. A gle kako je elegantno obučena! Sve sama kroji i šije od onoga što gradske gospođe bacaju pa dospije amo, do nas. Nađe se katkad i po koji komadić štifta, ruža. Kad se ona potpuno uredi, perfektna. Ne zovemo je više Karolinom, nego Svjetskom damom. Eh, da ste je mogli nekada vidjeti, onda kad bijaše glavna atrakcija Kožarske ulice, pa gradski mladići letjeli k njoj kao pčele na med!

— A što ste vi prije bili? — upitah ga.

— Privatni činovnik, pa trgovački mešetar, pa inkasator, pa podvornik, pa prodavalac novina, pa onda — mojom nesrećom jer sam izgubio tada desno oko — bio sam...

Htio je da još o sebi govori a uz prizvuk sve većeg hvalisanja, kad ga Svjetska dama prekinu. Bijaše ona digla s vatre ražanj, skinula na neku limenu ploču krmčića i rasjekla ga nožem.

— Fertig! Izvolite, gospodo!

A ona tri čovjeka skočiše k njoj. Pometač ošilji, na smetištu nađenom škljocom, neki štapić, pa ga zabode u komad pečenke.

— Jožina, — viknuh, — stani! Ne jedi mesa krepana pajceka!

Stari se pometač ukoči i zinu ne gledajući više u zalogaj već u me; Ćoro i gazda Jurek ne dadoše se smesti, ali se Karolina zacrveni, zgrči pesti, skrivi usta i planu:

— Šta? Ja sam pajceka ogledala, odrezala od njega što ne valja i očistila ga. A tko ste vi, i što ovdje tražite? Sit i dobro obučen, zanovijetate gladnima, ispitujete zalogaj što im ga

niste darovali. Dobročinitelj! Jožinin zaštitnik! He, znam ja te ljude. Vi nas na dnu srca prezirete. Što smo mi za vas? Gnoj i otpaci ljudski što ih grad baca na ovo svoje smetište. A ne puštate nas ni ovdje na miru.

— Vi mamite ovdje djecu i nemoćne starce da vam rade — rekoh joj.

Ona se ražesti još više:

— Djeca? Pa njihove su majke i presretne što im djeca mogu zaslužiti koji dinar; vi im ga ne biste dali. A taj vaš Jožina! Pogledajte ga: nije više ni za što; treba mira i njege. Čudim se gazdi što se nešto dogovorio s tim Ćorom pa ga ovamo dovukao. Penzija! Hm, na vrbi svirala...

— Šuti! Da nisi više ni pisnula! — uzviče se Jurek prestavši gristi pečenku, pa upre opet u me svoje sitne lukave oči.

— Uhoda! Detektiv! — viknu mi iz svega grla Karolina, ali Ćoro skoči, udari je rukom u lice, a ona ušuti, sjedne na tle i histerično zaplače drščući čitavim tijelom.

Jednooki se uzvrpolji oko mene:

— Gospon, ne zamjerite. Dobra i valjana je ona žena, no trpi, pokatkad, od takvih nastupa; doskora će biti kao janje. Sad će gazda iznijeti iz daščare malo vina; hoće da slavi moj povratak. A pajcek je izvrstan, je li, Jožina? Ne bojte se vi, gospon, za naše želuce; od gvožđa su.

Meni bijaše koješta već jasno; rekoh pometaču nek ustane i nek me slijedi. Gazda Jurek prekinu odmah svoju šutnju. Reče mi da za Jožinu nije ubožnica ni to daleko selo Verbok gdje će ga sada svatko, pa i sinovac mu, možda najružnije dočekati. Neka starac ostane tu, kod njega; već se, eto, priviknuo. Samo bi valjalo da mojim posredovanjem Jožina dođe što prije do svoje penzijice.

— Jest — rekoh mu ja — da vam sortira smeće, da spava na slami u prokisloj daščari i da se hrani otpacima gradske tržnice i truležem crknutih životinja, a da njegova penzija padne u vaš džep. Jožina, idemo!

Ali se gazda i Ćoro opriješe; bivali su sve drskiji:

— A tko ste vi? Kojim pravom? Ne možemo ga tako, komu god, predati. Tu smo mi kao u svojoj kući.

Ja ne popustih; sukob se zaoštravao, kad odjeknu trka. Banu dječak i javi: »Policija! Racija!« Gazda Jurek ušuti i sjedne, držeći se mirno, na prag; Ćoro i Karolina skočiše: ona potrča i sakri se u smećem zatrpano šiblje pokraj vode, on jurnu iza neke daščare. Stigoše tri redara vodeći neke od dječaka što ih bijah vidio na smetištima.

— Dobar dan! Što je opet novo? — upita redare, tobože nehajno, gazda. — Vidim, ulovili ste pilad što tako rado čeprka po mojim buništima.

— Ne pretvaraj se, štakore; ne lisiči, — odgovori mu stariji redar. — Gdje je Ćoro? Čuješ: Ćoro! Onaj koji balansira između ubožnice i smetišta.

— Ćoro! A tko bi to znao? Dolazi, odlazi, da se opet vrati. Ta već ga poznajete.

— A znamo i tebe. Gdje je Karolina? Imam i s njom nešto razgovora.

— Naša Svjetska dama! Bit će u gradu, za poslom. Ne vodim ja o njoj brigu; nisam je oženio.

— Hm! A tko su ti tvoji novi gosti? — reče redar, omjerivši od glave do nogu i mene i Jožinu. — Gospodine, vašu legitimaciju!

On je pogleda i reče:

— U redu. Al kako ste ovamo nabasali?

— Da se nađem s ovim starcem.

— Znate ga?

— Već dugo. To bijaše gradski pometač Jože Smrečnjak iz Verboka.

— Pretražite ga — reče redar svome drugu.

A u Jožininim džepovima ništa do lulice, komada suha kruha i blatne krpe.

— Gdje stanuješ? Što radiš? Od čega živiš? Kako si amo došao? — poče ga redar ispitivati. Ja mu rekoh da pusti starca na miru; jer se za nj ja brinem, pa za nj i odgovaram.

— Hajdmo, Jožina! — rekoh starcu.

— A, jok! — kliknu stražar. — Prosjaka ili skitalicu koji nema niti jednog dokumenta pri sebi, moram povesti u naš kvart, a vi nas, gospodine, možete pratiti — ja od vas to i tražim; stražarnica nije daleko.

Onda, kad ni po drugi put ne izmami iz Jurekovih usta ni jedne riječi o Ćori i o Karolini, pa ni o Jožini, naredi svojim ljudima da pretraže daščare i smetišta, te poreda dječake i reče:

— A sad, ravno! Prema cesti!

Išli smo dosta dugo gazeći sad po prašini sad po blatu, on iza djece, ja i Jožina za njim. Svi smo šutjeli; samo je jedno dijete tiho plakalo, dok je drugo pokatkad zviždukalo ili udaralo u smijeh.

— Čekaj, fakine! Tebe nećemo vratiti roditeljima, dok te prije, pred nama, pošteno ne izlemaju, — ljutio se na nj redar.

Bijasmo već prešli čistinu i ulazili smo među prve kućice i dvorišta, kad se nešto desi. Najedanput, na zgodnom mjestu i u zgodan čas, kao po dogovoru i na određen znak, dječurlija skoči, nagnu u bijeg, raspršise i nestade je kao jata vrabaca kad među njih kamen baciš.

Redar rukne od bijesa, a naljuti se još većma kad ču kako se Jožina, maknuvši lulicu iz usta, slatko smije.

— Lopove, — viknu mu redar, — platit ćeš ti za njih, pa ga ščepa čvrsto za rukav kao da se boji da mu i on ne uteče.

Bio bi možda postao još grublji, ali već smo stigli; uđosmo u stražarnicu.

*

U predsoblju stol, klupa i slika na zanemarenom zidu. Dva starija redara za stolom sjede: jedan piše dug niz imena i prezimena; drugi prima prijavu i odjavu stanara.

— Je li gospodin šef u uredu? — pita naš dosadašnji vođa.

— Sad je došao, — odgovoriše mu.

— Idem da mu prije referiram. Pazite na tu dvojicu.

Ja sjedoh na klupu, i jedva sam naveo Jožinu da spremi u džep lulicu i da sjedne uza me; starac se i stidio i bojao.

Čekali smo dosta dugo dok se vrata otvoriše i redar nas uvede u sobu čovjeka kojega ću i ja — kao i on — titulirati »gospodinom šefom«. Čudnovatog li čeljadeta! Nisko i duboko navorano čelo, ali pod dugim vlasima kako ih rado neki umjetnici nose; oči krupne s bjeloočnicama kao u ribe, a sa zjenama nalik na zelenkaste rupice; nos dug i šiljast, doista policajski; usta sočna, najljepše modelirana, s jakim vučjim zubima; i — napokon —

brada malena, nježna kao u djeteta. Stas osrednji; odijelo građansko. Dočeka nas sjedeći, službena lica, uz oštar, ispitujući pogled. Gledao nas sve napetije, ponajviše mene. Šutio je, oklijevao. Kad otvori usta, glas mu zapne. Prođe prstima kroz vlasi, ali kao da mu to malo pomognu. Onda ustane — ali ne kao zvijer što navaljuje — i, gledajući me još pažljivije, progovori glasom što ga nisam od njega očekivao:

— Molim vašu legitimaciju.

Kad mi vidje fotografiju i pročita moje ime, lice mu se preobrazi, službena maska pade s njega:

— V. N.! Jeste li vi doista V. N.? Ali čemu vas pitam? Nešto mi, još mutno, sinu netom vas vidjeh. Nagledao sam se već dosta vaših fotografija nedavno u novinama. V. N. čije sam stihove čitao već u gimnaziji; sad ih moj sinčić uči u školi. Pa gle! Vi ovdje, u ovoj stražarnici. Gotovo uhapšen od redara koji misli da ste neki kupac gazda-Jurekove robe ili Karolinin »prijatelj«. Doveden ovamo, k meni, da vas... Oh, bože! Molim, sjednite, govorite, ispričajte mi sve.

I on me namjesti. No nije znao što bi s mojim drugom, sa starcem.

— To je Jožina, — rekoh mu.

— Jožina?

— Da, Jožina, gradski pometač, s Medveščaka.

— Jožina. Pometač. Medveščak... Ha, sad znam, udari se on dlanom po čelu. Jožina iz vaše pripovijetke o malom Štefeku! Oh, čuda! On je dakle realno biće. Jožina, diko, dođi amo; sjedni tu. Hoćeš li cigaretu?

— Imam ja lulicu, — odgovori mu starac, još uvijek zbunjen.

— Onda puši; ne boj se.

Razgovor započne. Ispričah sve: o porušenoj daščari na Medveščaku, o starčevu neuspjehu na Mirogoju, o Jožininu boravku u ubožnici, o zaleđenoj mu penziji, o dogovoru između Ćore i gazde Jureka na štetu starcu, pa i o ponudi pometačeva sinovca iz Verboka. A on mi reče:

— U Jurekovim rukama bio bi najtužnije propao. Strašna je ta periferija. Eto, ugrabila i mene; osjećam da polagano gnjijem. I uzalud joj se otimam. Bregovi smeća rastu, štakori se kote, crvi se legu, smrad raste. Živjeti ondje gdje se gomilaju materijalni i moralni otpaci Grada! Oh, Grad u svome središtu grize i guta, na periferiji izbacuje izmetine: ondje Iksi i Ipsiloni (ta, vi ih već dobro znate), ovdje pak Ćore, Jureki i Karoline. Vratite jadnog starca k zemlji, k prirodi.

— Pravo imate. Mislim na tog sinovca u Verboku. Zagrebačka se općina — i s obzirom na starčevu penzijicu — popitala službeno za nj.

— Manite. Znam ja dobro što su službeni izvještaji. Možda je starčev sinovac, taj polutrgovac, seoski glavar ili općinski vijećnik, pa će odgovor biti po njegovoj volji. Moglo bi se desiti da sinovac bude i gori od gazde Jureka.

— Pa što ću?

— Pustite to meni. Obavijestit ću se. Ne valja starca u Verbok samo tako poslati.

Htio sam već da pristanem, kad mi nešto sine.

— Gospodine, hvala! Sada znam što mi je uraditi. Idem već sutra s Jožinom u Zagorje. Ne bude li ondje sve u redu, vratit ću ga natrag, makar u ubožnicu.

— Ali Verbok je zabitno, daleko seoce, put do njega dug — reče on; dignu se; potraži i nađe neku geografsku kartu; prostre je na stol i stade mi kazivati:

— Eto. Bar sat i po putovanja željeznicom. S te stanice kolima ili pješke u ova brda; onda, po njima, uz klance i niz klance, lijevo pa desno. Prijeći tu šumu, pa tu golet, i obići neko močvarno tlo, dok, napokon, stignete u Verbok. Naporan hod; bar tri puta prenoćiti u bog zna kakvoj gostionici ili krčmi — ako ih i zna. Okanite se.

— Ne. Idem, — odgovorih. — Spopada i mene želja za skitanjem. Hoću da vidim, da upoznam i osjetim taj kraj. Mi uvijek koješta o Zagorju i pričamo i pjevamo (Đalski! Domjanić!), a tko ga, zapravo, zna? Što bi Jožina mogao, moći ću i ja; ta obojica smo dva starčića i dokona penzionirca. Nećemo se žuriti i napinjati.

— Vlak odlazi sutra poslije podne.

— Izvrsno. Sutra ću ujutro potražiti pometačeve dokumente i popitati se o njegovoj penziji. Samo ne znam što ću do tada sa starcem; sad je već kasno.

— Lako za to, gospodine. Neka ostane tu, kod nas. Dat ću mu hranu i dobar ležaj.

Pristao sam; a starac razumje i kimnu glavom.

— Do viđenja, dakle, sutra po podne! — oprostih se od šefa.

Izađoh. A da iskreno rečem, uz neki ponos: bijaše to prvi put u mom životu što sam osjetio kako ipak nešto znači — biti hrvatski književnik: eto, čak i kod policije...

*

Dva dana kasnije bili smo već prilično daleko, u predjelu bregova.

Stari pometač često kašlje (izbacuje — kako on tvrdi — prašinu Medveščaka koje se toliko nagutao) i struže u hodu nogama; a meni, pokatkad, hriplje u grlu (ponajviše kad idemo uzgor), ali nam ipak nije najgore. Hodamo polagano; odmaramo se pod stablima. Kad prođu kakva prazna kola, sjednemo u njih da nas povezu do najbližih kuća ili seoceta.

A vrijeme je krasno. Nebo vedro, sunce sjajno i još toplo. Jesenji je mir — uz rijetko pjevanje koje ptice stanarice i uz zujanje samo krupnijih kukaca. Šumice su šarene od požutjelog, pocrvenjelog ili pomodrelog lišća što s visoka opada, u spirali, nošeno strujama zraka koje jedva osjećamo.

Jožinino se lice razvedrilo, oči mu oživješe, jezik mu se razvezao. Našao negdje kolac; svezao mu na kraju kitu prutića; napravio metlu. I on sad hoda uza me s torbicom na leđima, s lulicom u ustima i s metlom na ramenu.

— Čemu ti sada to, Jožina?

— Ne znam ni ja. S njom mi je nekako lakše. Ali — pogledajte!

I pokazuje mi nizove osušenih sjemenka, nalik na proso, na prutićima metle.

— He! Vrapci! — nasmiješi se on.

— Kakvi vrapci, Jožina?

— Gospon, bilo vam je to ovako. Kad sam ono meo Medveščak u Zagrebu, pravio sam sâm sebi metle, najradije u jeseni kad je pruće čvrsto. A pravio sam ih baš tim šipkama, krcatim i ondje ovakvih zrnaca. Sjedio sam katkad na ulici, pod kestenom, i jeo komad kruha, bacajući vrapcima mrve. No, kao da je Jožinin kruh njima pretvrd ili previše crn; ne mare mnogo za nj. Ako mi je metla nova, vrzaju se oko nje, lete na nju i zoblju to proso. A kako kriče, svađajući se o svako zrno! Kad viknem, ne bježe; kad mahnem

rukom, odlete, da se i vrate. Vražjeg li naroda! Doskora se sa mnom sprijateljili, a sve zbog metle od koje se psi i golubi na Medveščaku toliko plašili, i kad im nisam prijetio. Čim bih s metlom na ramenu stigao ujutro na ulicu, stalo bi u granju kestenjâ čirikanje vrabacâ; kao da me znadu i da me pitaju: »Je l' metla nova? Ima li u njoj šta?« Ja šutim, mirno idem, a oni lete ili skakuću oko mene. Desilo se više puta da su najbezobrazniji od njih doletjeli na metlu, pa sam ih morao nositi. Šta velite, gospon?

— Ima jedan svetac kojemu su ptice prilazile sa sviju strana da slušaju njegove propovijedi.

— Držao sam i ja njime čitave prodike; al medveščački vrapci nisu marili za moje riječi nego za proso moje metle. Gadni su vam to fakini.

On ušuti. Išli smo naprijed, kroz tihu šumicu, svu šarenu od jesenjeg lišća i punu mirisa gljiva i mahovine. Nisam htio prekinuti njegovu šutnju jer se starac smješkao kao da se nečega ugodnoga sjeća. Hodali smo tako prema vodi koja je, skrita u vrbiku, sve jače romonila.

— Jožina, a bi li i ovdje vrapci sjeli na tvoju metlu?

— Hoće. Zato sam je i napravio. Već sam u svom kraju. Počinjem se opet sjećati tih brežuljaka, šumica, puteljaka. He, Verbok!

— Sjećaš li se sinovca?

— Kad sam pošao u svijet, moj pokojni brat nije bio još oženjen.

— Brata dobro pamtiš?

— Pamtim, iako sam uvijek gledao da ga zaboravim.

Uzalud sam kušao doznati od Jožine što ga još mlada nagnu ili prisili odbjeći obitelj i Verbok. Razabrao sam samo da mu je pokojni brat morao nešto skriviti a da se sinovca — iako ga nikad ne vidje i o njemu ništa ne ču — ipak više plaši nego mu se raduje.

Ali, tko zna? Starost je često i previše nepovjerljiva.

Ipak ga sinovac zove.

*

Na rubu vrbika, pokraj gaza preko potoka, pokaza nam se s one strane vode brežuljak. Na njegovu obronku vinograd, između dva pašnjaka. U vinogradu redovi pocrnjelih i ponajviše posrnulih kolaca o koje se još plete pruće od loze što ne nosi više grožđe nego zgrčeno požutjelo lišće; na pašnjacima nekoliko krava i djece; gore, na vrhuncu, mjestance sa starim crkvenim zvonikom; nad njim oblačina koja se, uvijek crnja, širi i spušta.

— Krkalj. Općina. Župa... A Verbok je desno, niže, uz lokvu.

Htio mi je još nešto reći, ali smo morali stati i sjesti.

Jožinu spopade kašalj. Uzalud mu davah koješta što sam sa sobom ponio. Starac je izbacivao tamnozelenkastu sluz, prigibajući se, buljeći preda se, hvatajući se za bokove; i sav je drhtao, dok mu slina tekla iz usta. I to potraja dugo. Kad se napokon umiri, ostade kao utučen. Bojeći se kiše, kušao sam ga dignuti, ali on bijaše sav slomljen, težak kao gvožđe. Ipak je dolazio polako k sebi, micao rukama i glavom; doskora i progovori:

— Počekajte još malo. Proći će. Lanjske me jeseni, pa i prošlog proljeća, ovako nešto gotovo ugušilo... Eh, tako je. Medveščak! Trideset godina mesti prašinu, balegu od konja, blato! A sunce peče, kiša sipi, snijeg pada.

Govorio je na prekide, odmarajući se.

— Najgore je bilo dok nisu uveli tramvaj. Konji su blatili ulicu. U suhe dane kad im se balega raspadala u prašinu, nos, grlo, pluća puni gada. Koliko sam se tog smrada nadihao! A ostao je u meni. A bilo i drugih jada. Ljeti, čitav dan, na užarenom asfaltu; zimi na snijegu ili na poledici, izgrizao mi Medveščak i noge. Gle kakve su mi, već davno.

— Ne misli na to, Jožina. Eto te kod kuće. Ima li ona zgodno dvorište?

— Ima. A voćnjak je za njom. Gajio sam jednom u njemu pčele, sjedio pod šljivama, sadio zelje. Krasno je to bilo!

— No, vidiš. Sve na te još čeka.

— He! he! — smješkao se on.

Napokon se dignu, pa krenusmo preko potočića. A, baš na gazu, izda ga noga, i on se nađe u vodi, do koljena. Sad je cvokotao zubima; kašalj ga opet mučio. Stao sam zvati pastirčiće u pomoć, ali oni su tjerali krave u selo jer prve kapi kiše stadoše padati.

I onda, u daždu, i u prvom mraku, više ga nekako povukoh no povedoh, uz brijeg, kroz vinograd, pa preko pašnjaka, u Krkalj gdje sam odmah potražio župnikov stan.

*

Župnik nas, onako mokre i izmučene, lijepo primi i pomogne nam koliko je mogao.

Rekoh mu s kim mu dolazim i samo mu izdaleka, natuknuh čemu sam doputovao.

— Ha! — kliknu on. — Joža Smrečnjak! Bijahu ga ovdje već zaboravili, kad se pročulo da ga se njegov sinovac Kruljo najedanput sjetio i da mu se nada. I Krkalj i Verbok sada samo o tome, koješta, govore.

— Ima razloga zbog kojih želim vidjeti u kakvom bi to rukama Jožina mogao svršiti. Zato i dođoh najprije k vama.

— I dobro ste uradili. Vidim što je s jadnim starcem, a Krulja Smrečnjaka iz Verboka dobro znam. Okretan je i radin, no također i gramžljiv, krut, škrt, pa i naprasit; vele stariji ljudi: prava slika i prilika svoga oca koji negda izgura mlađeg brata, Jožinu, iz očeve im kuće.

— To je i previše, velečasni, — rekoh mu.

— Al nije sve. Mjera nije još puna, gospodine. Govori se o nekakvoj Jožininoj penziji. Za njom se Kruljo polakomio: s penzijom u svoj džep, a s Jožinom u dvorište, da radi i da — posti! Kolika je starčeva penzija?

— 142 dinara mjesečno.

— Hm! Da je Kruljo, taj trgovac zeljem, mlijekom, vunom i drvom, to znao, ne bi se bio nikada osvrnuo na svog starog strica. Al tko zna? Možda i bi. On bi uvukao ruku i u prosjakov džep.

— Što ću sad, velečasni? Bi li Jožina mogao ipak kako god mirno umrijeti između svojih ljudi, na svojoj rodnoj grudi? Šta će on sada u Zagrebu, uz takvu penziju? Povedoh ga amo sa smetišta na Savi. Ubožnica nije za nj.

Razgovarali smo neko vrijeme dok se ne dogovorismo da treba pozvati ne samo sinovca nego i one krkaljske seljake kojima bi se pometač mogao bez ikakve bojazni povjeriti jer ih župnik zna i cijeni; spomenu mi nekog kuma Lojza i nekoga Ivka.

I oba seljaka odmah dođoše.

Oni se Jožine još sjećahu; znali su zašto ostavi kuću i selo. Gledali ga obazrivo i koješta pitali. Vidjelo se da ga žale i da bi mu rado pomogli, no kad ih župnik upita bi li htjeli uzeti starca koji bi im donio u kuću svoju penziju, obojica umuknuše.

— No, ljudi, recite!

A kumek Lojza prvi odgovori.

— Velečasni, 142 dinara dan — danas je, uz ovu skupoću, i na selu malena stvar; a čovjeku se ne može sve uzeti; moraš mu nešto ostaviti: za duhan, za čašicu rakije. Kruha se još uvijek nađe, i za prosjaka. Ali, gdje je odijelo, košulja, cipele. Ne bih mogao dopustiti da bos i odrpan dolazi u nedjelju iz moje kuće u vašu crkvu. Za posao on više nije; radije bih se sam lomio nego gledao gdje se starac muči, gdje radi, a bez ikakve koristi. Imam već desetero ljudi u kući; nosim ih, da, ali svakako; kako da naprtim na sebe i tog starca?... 142 dinara! Eh, trebalo bi bar 300. A znam da naša krkaljska općina ne bi niti mogla niti bi htjela još dati za svog čovjeka onoliko koliko, eto, daje zagrebačka.

— A što velite vi, Ivko?

— Velečasni, ja sam najstariji vaš župljanin. Bio sam jednom drug pa i neki prijatelj Jožinin. Znam kakvu su mu nepravdu nanesli. Volio bih da ga nikad više nisam vidio nego da ga sada ovakva, i u tom jadu, gledam. A kod mene u kući — hvala bogu! — hrane dosta, pa i prostora, a čeljadi ne baš previše. Ne marim ja za tu njegovu penziju — ne trebam je. Grijeh je otkinuti od nje i jedan dinar; poštenjak ju je krvavo zaslužio.

— No! No! — razveseli se župnik.

— Al ipak, velečasni, — nastavi seljak, — ja Jožinu neću nikako uzeti.

— Kako? Zašto? Zbog čega?

— Zbog sinovca mu Krulja.

— Al s Kruljom nije još ništa uređeno; ni usmeno ni pismeno. Stric se i sinovac i ne znadu. Ostavi! — navali na nj župnik.

— Neću, velečasni, da imam posla s tim čovjekom. On je za starca već odavno znao... ide često u Zagreb i zabada u sve nos. Čekao je na nj vrebajući. A kad je Jožinina penzija dozrela, eto, javio se. I on, sigurno, zna kakva je, i što je s njom. Napravio Kruljo već svoj račun; slutim u što bih ugazio kad bih mu ga htio pokvariti. Ne, gospodo!...

Htio je još nešto reći, kad se ču kucanje. Vrata se otvoriše i uđe čovjek u sobu. Srednjeg rasta, plećat; na nisku vratu okrugla glava s jakim lalokama i sa zelenkastim očima pod niskim čelom. Strese kišu sa šubare i s haljetka.

— Dobar večer svima! Oprostite, velečasni, što sam zakasnio. Došao sam sada iz šume, a već sutra zorom moram u grad. Znam o čemu se radi. Gdje mi je stric?

Kad mu ga pokazaše, on priđe ka klupi na kojoj je starac, zgrbljen, u poludrijemu, više ležao nego sjedio.

Promjeri ga očima, dotaknu ga rukom:

— Striče Jožina! Evo ti sinovca, Krulja!

Starac se trgnu, pogleda ga:

— Ha!

— Ne boj se, striče. Bit će ti kod mene dobro. Soba, hrana, sve.

— A što je sa šljivikom, s vrtićem, sa pčelama? — upita starac.

— Bit će i to. Čeka na te. Ded, ustani! Nek te bolje vidim.

I pomognu mu.

— Oh, jadan li si! Al ništa za to: okrpat ćemo te ja i moja žena. Ha! ha! donio si — eto — metlu. Ne treba ti ona više: sad si ti neki gospodin, penzionirac.

Zvuk sinovčeva glasa i način kako je Kruljo govorio, nijesu mi se sviđali; rekoh mu:

— Penzije još nije primio. Nešto zapinje.

A on meni:

— Ne mari; neće, kao zec, u goru. A sutra ću u Zagreb.

— I malena je, — rekoh.

— Znam i to, gospodine. Malena, ali sigurna. A starac je, kao i svi mi Smrečnjaci, sigurno štediša.

— Nema u njega ni jednog dinara — počeh se ja uzrujavati.

— He! Ne znate vi naše ljude. Tko zna što se krije u tim njegovim prnjama? Nanjušili su u njima nešto i Lojzo i Ivko, pa se — eto — ovdje prvi stvorili.

Oba seljaka digoše na to glas. Bila bi nastala graja i svađa da ih župnik ne umiri. Sinovac htjede odvesti odmah sa sobom starca.

— Noć je, kiši, ohladilo je — reče župnik — a Verbok nije baš blizu. Ako ga kumek Ivko ne uzme na prenoćište, ostat će Jožina s gospodinom do sutra kod mene.

— Ne! Nikako. Imam kola. Sinovac sam mu, a s onima sam u Zagrebu već u dogovoru. Hajdmo, striče!

I ne bi druge: morali smo na koncu pristati.

*

Sutradan opet vedro, ugodno vrijeme iako nešto hladnije. Ja se i župnik uputismo rano dok je sunce izlazilo, prema Verboku: da vidimo kako sinovac smjesti starog strica, da koješta ogledamo, pa da se dogovorimo kako da se vladamo u korist pometačevu.

Kad smo stigli, uvjerismo se odmah da je sinoć sinovac stricu lagao. Šljivama jedva traga; voćnjak, vrt i dvorište natrpani drvom za ogrjev i građevnim materijalom kojim Kruljo trguje; o košnicama ni govora. Daščara, štala i stara, dograđena, kućerina. Blato i prljavština.

Kruljo bijaše — kako i reče — rano otputovao. Primi nas njegova žena, suha plavojka, oštra izraza lica, škrta na riječima.

— Gdje je Jožina?

— Ne znam. Sinoć sam ga jedva vidjela. Bara, što je s tim starcem?

A neka sluškinja javi:

— Spava. U štali.

— Tako ste ga, dakle, dočekali i smjestili! — ukori župnik gazdaricu.

— Velečasni, već sam rekla da sam ga sinoć jedva vidjela. Kad se Kruljo vrati, recite vi to njemu. Ja imam drugog posla i drugih briga.

Sluškinja nas povede na kraj dvorišta, do vrata od štale.

Uđosmo, a staja prazna, neuređena, krave na pašu već odvedene. A mračno je, pa užgasmo fenjer.

»Jožina!« — kličemo i obilazimo.

Napokon ga i nađosmo.

Leži starac u nekom kutu, na sijenu, nauznak. Ukočen, nepomičan. Do njega zelenkasta sluz što je, kašljući, izbaci; na bradi mu još slina što mu išla iz usta.

Diramo ga; a on hladan kao led.

Župnik skine šešir, prekrsti se, sklopi ruke i poče podglas moliti. Kad prestade, reče mi:

— Da će se tako svršiti, nisam mislio. Al, tko zna? Možda se to dobri bog jadniku smilovao; uzeo ga radije k sebi.

Ja sam Jožinu još ogledao. I vidjeh da su trošne postave na njegovu haljetku silom rasparane. Upozorih na to župnika.

— Da — reče on. — Onaj ga je razbojnik već sinoć pretražio: nadao se banknotama ili štedioničkoj knjižici.

*

Tog istog dana dali smo prenijeti starog pometača u Krkalj; sutradan rano ukopasmo ga.

Kad sam se vratio u Zagreb, pođoh u ured za penzije gradskih namještenika.

— Baš je jučer bio opet ovdje sinovac Jože Smrečnjaka. Ali, s tom blaženom pometačevom penzijom iznova nov posao. Kontroli se sad čini da starac nema propisani broj godina službovanja; traži nove dokaze. A taj sinovac ne da mira — reče mi činovnik.

Ja mu dadoh župnikovu potvrdu o Jožininoj smrti.

— No! — kaza on. — Minula me i ta briga — pa protokolira dokumenat, priloži ga aktu na kome nacrta modrom olovkom, na rubu, križ. I napiše pod njim: »Umro dne 20. X. 1940. u Verboku. Vidi prilog br. 15. A. A.«

Savremenik, 1940.
Zbirka *Zagrebačke novele*, 1942.

Rječnik

alem-kamen (tur.) – dragi kamen, dijamant
azdija (tur.) – vrsta ogrtača

beči – v. ***bezzi***
Beneci – Mleci, Venecija
benečanski – Venecijanski (od Beneci, Mleci)
berilj – isto što i beril, vrsta dragog kamena
bezzi, beči (tal.) – prvotno sitan mletački novac, pola solda; kasnije novac uopće
boška (tal. *bosco*) – šuma
brek (tal. *bracco*) – pas
brenta (tal.) – kaca, badanj

Che selvaggio? Che barabba? (tal.) – kakvog li divljaka, kakvog li nitkova!

česta – guštik, šiblje

doksat (tur.) – balkon, terasa
drndar – pucar, čovjek koji razbija vunu
dvornica – dvorište ili soba u koju se najprije stupi kad se ulazi u kuću ili dvorac

ekser (tur.) – čavao

facol (tal. venet. *fazzol*) – rupčić, maramica
fant, fanat (tal. *fante*) – vojnik; momak, sluga
fertig (njem.) – gotovo
fibra (tal. *febbre*) – groznica, vrućica
finit (tal.) – završiti

gargača – greben, sprava kojom se češlja vuna
gargati – gargašati, češljati vunu
Gregorjančeva ulica – današnja Grškovićeva ulica na Šalati u Zagrebu
grem, gre, gredu – idem, ide, idu

harar (tur.) – vreća od kostrijeti
hlapac – sluga

jarina – vuna od janjadi
jed – otrov

kadi (čak.) – gdje
kadiva – kadifa
kaštigati (lat. *castigare*) – kazniti
ke – koje
komešjun (tal. *comissione*) – komisija, povjerenstvo
komoštre (grč.) – verige nad ognjištem, o kojima visi kotao
krunaš – vrsta srebrnog novca u Austro-Ugarskoj
kumpar (tal. *compare*) – kum
kurika – vrsta ukrasnog grma
kvart – u staroj Jugoslaviji tako se zvao lokalni policijski ured u gradskim četvrtima

lačno – gladno
lemeš – oštri željezni dio pluga koji kopa
libero, pustiti libero – ostaviti na miru, pustiti na slobodu
limožina (grč.) – lemozina, milostinja
lijer – ljiljan
lopiža – lonac, zemljana posuda
luknja (njem. *Lücke*) – rupa, prodor

mankoč (prema tal. *manco, almanco*) – barem
mast – mošt, mlado vino
mašklin – pijuk, budak
medežija – lijek, medicina
metulj – leptir
mrak – avet, sablast, vještac; nakaza, strašilo (pored uobičajenog značenja)

navdar – nadstojnik imanja, nadzornik težaka (od starijeg nabdar, u vezi s korijenom bdjeti; dakle, pazitelj, čuvar)

olivin – mineral maslinaste boje

Per Dio (tal.) – zaboga
peteh (čak.) – pijetao
pirop (grč.) – mineral crveni granat
plav – lađa, brod
podeštarija (prema tal. *podestà*) – načelništvo, općina, gradska uprava
premijati – nagraditi
premudati (prema tal. *mutare* – mijenjati) – promijeniti, zamijeniti, pretvoriti
prijeli – primili, prihvatili
pripetiti se – dogoditi se
Puck – vilenjak iz Shakespeareove komedije *San Ivanjske noći*

refošk (tal. *refosco*) – vrsta vina

Schrottova ulica – ulica na Šalati u Zagrebu
Srde – hrv. ime za Erinije ili Furije, boginje osvete
Stenjevec – selo pokraj Zagreba (danas predgrađe), u kojem se od 1879. godine nalazio Zavod za umobolne "Stenjevec"

stevra (njem. *Steuer*) – porez, daća, štibra
stomanja (tal. venet. *stamegna*, *stamigna*) – košulja

špendati (tal. *spendere*) – darovati, pokloniti; potrošiti, potratiti
štift – skraćeno od njem. *lipnštift*, rumenilo za usne, ruž
šuškor – sušanj, opalo suho lišće i granje koje služi za potpalu

traga – vrsta
trma – biljka lavendula

valje – odmah
verižnjača – lanac o kojemu vise komoštre
vero ja (ist. čak., tal. *vero* – uistinu) – doista, uistinu
viće – vijeće
vincilir (od njem *Winzer*, preko mađ. *vinczellér*) – nadstojnik vinograda, vinogradar
vlaće – vlati

zamuditi – zamijeniti (isp. *premudati*)
zanovijet – grmolika biljka (manje drvo) žutih cvjetova iz porodice mahunarki, žučica
zazukati – zazujati
znoriti (čak.) – poludjeti
zrenik (zast.) – obzor, horizont

žeja – žeđ
žejno – žedno